

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ ТЕОРИСКИ ЧАСОПИС

БРОЈ 6

ЈУН

ГОДИНА XI

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Милинко БУРОВИЋ, Ђуро ЛОНЧАРЕВИЋ, Симо МИКАШИНОВИЋ, Рудолф ПЕТОВАР, Иван РУКАВИНА, Фрањо ТУЂМАН, Зденко УЛЕПИЋ, Јефто ШАШИЋ, Милисав НИКИЋ (одговорни уредник)

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД ЈНА

„ВОЈНО ДЕЛО“

БЕОГРАД

1959

С А Д Р Ж А Ј

	Стр.
Пуковник Василије Николић: Форсирање реке из покрета —	289
Пуковник др Вуко Гоце-Гучетић: Бомбардовање по међународном ратном праву — — — — — — — — — —	302
Капетан I кл. инж Сергије Мантула: Маскирање у савременим условима — — — — — — — — — —	314

УЗ ЧЕТРДЕСЕТОГОДИШЊИЦУ КПЈ

Генерал-потпуковник Милинко Ђуровић: Два свијетла лика наше Партије — — — — — — — — — —	328
--	-----

ИЗ РАЗНИХ ДОМЕНА

Капетан I кл. Љубомир Петровић: Економски рат — — —	335
--	-----

ПРИКАЗИ КЊИГА И ЧАСОПИСА

„Корисна студија о партизанском рату“ — Фрањо Туђман „Рат против рата“, издање Зора, Загреб 1957 г. — — — —	345
---	-----

PRIKAZI STRANIH KNJIGA I ČASOPISA

————— : »Ако дође до рата« — М. Ник. — — — — — — — —	349
Potpukovnik Enco Fazanoti: Upotreba vatre u planini — Z. V. — — — — —	354
General Ž. Vali: Jedno mišljenje o izboru i stvaranju oficirskog kadra u Francuskoj — S. O. — — — — — — — — — —	361
Pukovnik Herman Teske: Problemi vojnog saobraćaja u prošlosti i budućnosti — D. B. — — — — — — — — — —	364

Пуковник **ВАСИЛИЈЕ НИКОЛИЋ**

ФОРСИРАЊЕ РЕКЕ ИЗ ПОКРЕТА

Форсирање реке из покрета увек је претстављало веома сложену тактичку радњу, која је захтевала солидну организацију припрема, детаљно планирање и стваралачко руковођење борбом. Форсирање из покрета, све до завршних операција Другог светског рата, сматрало се као изузетан вид форсирања, који је изазивао и приличан ризик.

У условима евентуалног атомског рата и обимне примене ратне технике, форсирање из покрета постаје нужност и једино сигуран начин форсирања. Оно је природни одраз велике брзине и непрекидности савремене операције. Ово ће поготову важити за мале армије, које ће силину наоружања и технику морати делом да надокнаде брзим покретима и применом изненађења. Према томе, изненадна појава, брз прилаз реци, широк фронт прелаза, почетак прелаза чим јединице стигну, коришћење најразноврснијих средстава за прелаз, силовит удар и енергично наступање после преласка, јесу битне карактеристике форсирања из покрета, које често искључују једна другу. Отуда, ни све данашње теоретске поставке и гледишта о овом питању нису довољно разјашњена, нити потпуно усвојена. Разлог томе је двојак. Прво, с обзиром на свој досадашњи споредни значај, форсирање из покрета никада није било детаљно теоретски разрађено, нити је пак праксом било довољно поткрепљено. Други разлог је покушај да се жива стварност и изразита динамичност ове тактичке радње подвргне прописима, одредбама и утврђеним нормама досадашњих схватања о форсирању река, што је веома тешко а делом и погрешно. У оквиру овога чланка изнећу лична гледишта на неке проблеме форсирања из покрета онако како мислим да би их требало схватити и третирати у светлу савремених услова.

Одмах, на почетку, треба напоменути да се усвајањем поставке о приоритету форсирања из покрета не може категорички искључити ни форсирање из непосредног додира. Све ће зависити од услова који буду владали на бојном пољу и општих могућности зараћених страна. На пример: ако ни једна ни друга страна не располажу нуклеарним наоружањем; ако форсирање из покрета не успе; ако се ради о каснијим периодима рата и др., онда су то све услови и ситуације које ће дозвољавати и форсирање из непосредног додира. У том слу-

чају досадашње теоретске поставке о форсирању из непосредног додира, морале би претрпети извесне измене и саобразити се конкретним условима сваке армије.

*
*   *

Полазећи од општег захтева, да река као препрека не сме да смањи темпо операције или брзину покрета трупа, то се и форсирање из покрета може изводити под два различита услова:

— из гоњења, боље рећи наступања, када су непријатељске снаге на сопственој обали растројене и потучене и када принудно отступају преко реке. Може бити да појам форсирање из гоњења није најсрећнији (јер је и сам класични појам гоњења за дискусију); међутим, овде то није битно. Углавном под овим појмом треба схватити форсирање као наставак успешно спроведених нападних дејстава. Мале армије које ће бити принуђене да воде одбранбена дејства, нарочито у почетној фази рата, неће бити често у ситуацији да изводе оваква форсирања. У каснијем периоду рата, када снага агресора почне да малаксава, овај начин форсирања доћи ће више до изражаја;

— из подилажења, када на властитој обали нема непријатељских снага и када сопствене трупе подилазе реци из дубине. При овоме, на властитој обали — у непосредном додиру са непријатељем — могу се налазити слабији делови, који у току форсирања примају улогу заштите форсирања. Уколико таквих снага нема, тада њихову улогу примају предњи (осигуравајући) делови јединице која врши форсирање. Овакав начин форсирања и савлађивања водених препрека биће веома чест, нарочито у условима када широки маневар и изненадна појава буду основна предност. Савлађивање многих река од стране наших дивизија у току 1943 и 1944 године (Неретва, Дрина, Лим, Босна и др.) најбољи је доказ тачности овог тврђења.

Без обзира да ли се форсирање врши као наставак гоњења, односно наступања или из подилажења, организација и припрема форсирања претставља централно питање од чијег правилног решења увелико зависи успех целог форсирања.

Форсирање није никада било циљ само себи. Оно је само део — пресек ситуације — или почетна фаза једне нападне радње чији је циљ далеко преко реке. Према томе у основи планирања нападне радње — операције — леже и основе организације и планирања самог форсирања. Основна замисао за форсирање из покрета створена је заједно са општом замисли нападне операције или тактичке радње. Та замисао и припрема за њено извршење, све се више детаљишу и све више добијају своја конкретна решења, уколико се борбени поредак јединице више ближи реци и уколико команда јединице више располаже прецизним подацима о земљишту, реци, прилазима ка њој, организацији непријатељске одбране о тактичкој ситуацији елемената свог борбеног поретка и сл. Уколико организација и планско извођење буде прецизније, реалније и усклађеније са стварном

борбеном ситуацијом, утолико ће и форсирање из покрета ићи брже, без застоја и са много мање ризика. Дакле, уколико се жели већа брзина утолико је нужна детаљнија организација припрема и планирања. У противном може доћи до нагомилавања трупа и технике на реци, а то би неминовно довело до тешкоћа. Бројна техника која треба да повећа брзину и темпо форсирања, претворила би се у своју супротност и носила би у себи клицу неуспеха не само форсирања, већ и извршења општег задатка и циља операције. Због тога треба увек имати у виду да форсирање из покрета мора бити солидно припримљено и детаљно планирано.

Због важности овог питања размотрићемо како га треба решавати при форсирању из гоњења а како при форсирању из подилажења.

Идеја за гоњење рађа се још у току извођења нападне акције, а с њом и замисао за форсирање ако се на правцу дејства налази река. За остварење те идеје, командант још пре почетка гоњења, предузима извесне мере; покреће поједине елементе борбеног поретка и сукцесивно са развојем ситуације отпочиње да формира поједине елементе свог будућег борбеног поретка за гоњење. Формирајући поједине елементе борбеног поретка (предњи одред брзе јединице, гонећи одред) командант прецизира и њихове задатке. Према задацима одређује ојачања и борбену технику потребну за извршење намењеног задатка. Самим тим он већ решава поједина питања форсирања, а нарочито употребе инжињерских јединица и понтонирских средстава. Ако се појединим елементима борбеног поретка, постави задатак захватање тачно одређених непријатељских прелаза или прелаз реке на одређеном месту, тада се такви елементи ојачавају понтонирским снагама и средствима већ према карактеру задатка. Ово одмах условљава и привлачење јединица и паркова ка местима распореда елемената борбеног поретка. Не може се прецизирати када ће целокупни борбени поредак за гоњење бити готов, јер ће се поједини његови елементи формирати пре почетка гоњења, док ће се други формирати тек у току гоњења (гонеће колоне). Значи, не може се прецизирати ни када ће инжињерске јединице и понтонирска средства бити придана појединим елементима борбеног поретка. Али, то треба да буде планирано тако да, када поједини елементи борбеног поретка избију на реку, у том моменту стигну и потребне инжињерске снаге и средства. Према томе, поједини елементи борбеног поретка биће благовремено ојачани снагама и средствима за извршење форсирања, док ће други те снаге и средства добити тек у току извођења гоњења или на самој реци, односно користећи се прелазима које су предњи и гонећи одреди већ устројили.

У току целог гоњења, тј. на читавој дубини од линије са које се прешло у гоњење па до реке, командант кратким наређењима прецизира опште задатке, саображавајући њихово извршење развоју ситуације. Јединицама се морају одредити отсеци прелаза а сва места прелаза бира сваки пук за себе према расположивим сред-

ствима и тактичкој ситуацији. Командант јединице мора увек водити рачуна да, и поред све жеље да се река што пре савлада, никада не сме дозволити да се створи нагомилавање трупа и технике на самој реци, јер би се непријатељу створили повољни атомски циљеви и неминовно би настале тешкоће у самом превозењу. Очито је да се поједини елементи борбеног поретка, односно поједине јединице, морају благовремено зауставити на погодним линијама и да не може бити ни говора о неком форсирању из покрета без икаквог задржавања у буквалном смислу те речи.

Сличан поступак организације форсирања биће и онда када бранилац жилавим отпором и маневром не дозвољава нападачу да пређе у гоњење, већ га присили да постепеном освајањем земљишта избије на реку широким борбеним поретком. Суштина дејства нападача, у таквом случају, састоји се у тежњи да на леђима непријатеља, користећи најразноврснија средства прелаза, пређе реку и настави дејства на супротној обали. Иако је заповешћу за напад регулисан отсек прелаза сваке јединице, ипак кад се избије на реку, ситуација може бити јако измењена. Поједине јединице, наилазећи на слабији отпор, избиће на реку пре планираног времена. Друге пак биће јаче ангажоване око уништавања опкољених непријатељских делова, треће ће избити на реку са извесним закашњењем, а често развој борбених дејстава и отпор непријатеља може учинити да јединице не избију на реку у оном распореду и на отсецима како је било планирано. Све ово условљава организацију и припреме форсирања и захтева од команди и старешина непрекидно и будно праћење ситуације и брзо реаговање на све настале промене. Командант јединице, имајући чврсто ситуацију у рукама, издаје допунска наређења и кратка упутства, јединицама које прве избију на реку, о заузимању непријатељских прелаза и њиховом бочном дејству према средњим отсецима. Истовремено упућује инжињерске јединице с понтонирским средствима на заузете речне отсеке ради устројавања нових места прелаза. Јединице које нешто касније избију на реку, упућује на места прелаза која су било освојена од непријатеља, било уређена од стране инжињерских јединица, или им, пак, додељује потребне снаге и средства ради уређивања прелаза на њиховим отсецима.

Према томе, може се рећи, да и ако се не ради неки посебни документ за форсирање, оно се ипак изводи потпуно плански, под сталном контролом команде и уз непрестано учешће команданта, путем кратких наређења, упутстава и личне интервенције појединих органа штаба.

Код форсирања из подилажења, организација и планирање примају сасвим друкчији облик. Још у рејонима концентрације створен је план форсирања, на основу карте, општих података о реци и земљишту и расположивих података о непријатељу. Тим планом потребно је:

- одредити место сваке јединице у борбеном поретку дивизије;
- поставити задатак свакој јединици;

— одредити сваком пешадиском пуку тачне отсеке прелаза и оријентирна места прелаза;

— одредити место прелаза свих осталих елемената борбеног поретка и јединица дивизије;

— одредити полазне положаје јединица и време стицања на њих;

— одредити инжињерске снаге и понтонирска средства која се придају пешадиским пуковима, и

— одредити инжињерске јединице и средства за организацију дивизиских места прелаза и време њиховог пристизања на полазне рејоне.

Овај план (који може бити дат и у виду заповести) регулише, као што се види, само у општим цртама задатке јединица и њихов поступак до избијања у полазне рејоне.

У полазним рејонима трупе треба да предане, како би се следеће ноћи могле отиснути ка реци и извршити форсирање. Преданак се користи још и за максимално ангажовање штабова и старешина, са циљем да се општи план форсирања (заповест) разради у детаље и свакој јединици поставе конкретни задаци на земљишту. Тог дана се плански извиђа река, прилази ка њој и целокупна просторија између реке и полазних положаја. Командант дивизије са командантима јединица првог ешелона и потребним бројем официра свога штаба излази на реку да би утаничили битне моменте форсирања. Целокупни тај рад команди и штабова као и старешина јединица има за циљ да се:

— утаниче места прелаза сваке јединице;

— одреди полазна линија за свако место прелаза;

— одреде зоне покрета појединих јединица од полазних рејона до полазне линије и обележе путеви за ноћна кретања;

— утаничи час поласка сваке јединице из полазног рејона и време њеног стицања на полазну линију;

— утаничи начин заштите прелаза;

— одреде путеви за излазак понтонирских паркова на реку и тачно време у коме се морају ослободити за ово;

— прецизира време и начин дотура десантних средстава до полазне линије; и

— да се организује садејство јединица бар на правцу главног прелаза, како у току форсирања тако и после прелаза реке.

Ово су само нека битна питања која се у току дана преданка у полазним рејонима морају решити. Неоспорно да ће ратна пракса захтевати решавање и многих других питања.

При организацији и припреми форсирања из покрета потребно је рећи још нешто о планирању и документацији.

Дивизија детаљно планира за своје непосредне јединице — оклопне, артиљерске, инжињерске и др. — које углавном прелазе на дивизиским местима прелаза или на местима прелаза више једи-

нице. За пешадиске пукове и њихова ојачања дивизија планира само оквирно, док детаљно планирање врше команде пукова.

Основни документ планирања напада је заповест. Пракса је потврдила да је у новим условима планска таблица прелаза компликован и сувишан документ, јер су сви елементи садржани у њој, обухваћени или заповешћу или прорачуном прелаза, или, пак, нису од неког нарочитог значаја. То значи да би по овоме остала два основна документа: заповест којом би се регулисао напад у целини и графикон прелаза којим би се регулисао читави механизам прелаза.

*

*   *

Без обзира колико је организација, припрема и планирање форсирања детаљно спроведено, ипак не треба схватити, да ће се све одвијати по разрађеном плану, без икаквих поремећаја. Утолико пре уколико су јединице више засићене техником. Сваки застој технике свако закрчавање путева, или нагомилавање на реци, може бити веома штетно, а поготову ако непријатељ располаже нуклеарним наоружањем. Услед тога, улога старешина и штабова је прворазредни чинилац, који треба да поремећаје брзо регулише у складу с општим смерницама плана форсирања. Боље је неко возило, оруђе или чак мању јединицу „избацити из строја“ него дозволити да се поремети читав план форсирања.

Покрет јединица ка реци зависи од услова у којима се изводи форсирање.

При гоњењу, а нарочито ако непријатељ није успео да организује одбрану на супротној обали, основна тежња и најважнији задатак свих извиђачких јединица треба да буде захватање непријатељских прелаза. Иако ова могућност теоретски не изгледа лака, она се у рату често остваривала.¹⁾

И док извиђачки и предњи одреди и делови оклопних јединица журе ка непријатељским прелазима, избегавајући борбу, дотле гонећи одреди и колоне нападају отступајућег непријатеља у бок прецепају му повлачење и настоје да се на његовим леђима пребаце преко реке. Избијајући на реку гонећи одреди и гонеће колоне, користе већ захваћене или ново организоване прелазе извиђачких и предњих делова, или устројавају нове и тако постепено цела акција прераста у широко форсирање реке из покрета. Јасно је да при свему овоме инжињерске јединице и понтонирска средства морају бити на висини својих задатака и благовремено стићи на реку.

Уколико се ради о форсирању из подилажења, тј. када је непријатељ раније посео супротну обалу, покрет јединица ка реци

¹⁾ Београдски „Земунски мост“ и поред све педантности немачких пионира, пао је неоштећен у руке наших јединица. Исто тако познати мост преко Рајне, код Римингена, заузели су западни савезници неоштећен.

првенствено је условљен захтевима тајности. Из рејона концентрације у полазне рејоне трупе долазе ноћ раније. Услед релативне близине полазних рејона реци (7—15 км) и могућности евентуалног атомског удара, не морају све снаге дивизије да из рејона концентрације пређу у полазне рејоне ноћ раније. Делови мотомеханизованих јединица, који из техничких разлога неће моћи да се одмах пребацују преко реке, затим понтонирски паркови, делови позадинских јединица и установа и др., могу остати у рејонима концентрације и покрет ка реци извршити оне ноћи када се она форсира.²⁾

Уколико на властитој обали нема снага које би организовале десантна места прелаза и вршиле заштиту форсирања, тада се осигуравајући и извиђачки делови снага, који врше форсирање, не задржавају претходне ноћи на полазним рејонима, већ продужавају до саме реке на предвиђеним отсецима прелаза. Њихово избијање на реку и поседање положаја мора се завршити пре сванућа и у тајности. Потреба да се постигне тајност диктираће понекад да у састав осигуравајућих делова не уђу оклопне или сличне јединице, које би откриле присуство снага на реци.

Покрет јединица ка реци из полазних рејона временски се тако подешава да оне могу стићи и извршити форсирање и да се под заштитом ноћи може пребацити главнина дивизије на онострану обалу. Највећу потешкоћу при томе чиниће путеви, јер ће они представљати уска грла за многобројну технику. То намеће задатак да се са путева морају склонити све оне јединице које се могу кретати и ван њих.

Пешадски делови крећу у колонама, које се, приближавањем реци, постепено рашчлањавају тако да на полазну линију избију по таласима.³⁾ Други ешелон пешадских јединица креће одмах за првим пошто се он превози одмах по пребацавању првог ешелона. На тај начин све пешадске снаге дивизије налазе се у покрету ка реци, уколико више рашчлањени уколико су ближе реци. Овај једновремени и рашчлањени покрет претстављаће и најбољу заштиту од дејства атомских оруђа. Да би се ово у потпуности обезбедило старешине морају стално контролисати брзину кретања својих јединица и подешавати да на полазну линију избију по плану.

Са полазне линије први талас узима десантна средства и иде обележеним правцима на линију укрцавања. Следећи талас полази на временском удаљењу од једне туре.

Моторизовани и механизовани делови крећу се у скоковима саобразно брзини покрета пешадије, тако да на реку не смеју избити пре пешадије. Изузетак чине камиони са десантним средствима пре-

²⁾ Покрет ових снага из рејона концентрације ка реци треба добро испланирати. Нарочито што се тиче понтонирских паркова за које се у плану мора детаљно назначити час поласка, време и путеви покрета, као и време у које за њих предвиђени путеви апсолутно морају бити слободни.

³⁾ Поделу на таласе треба извршити још док се јединице налазе у полазним рејонима.

лаза који на полазну линију морају стићи бар један сат пре пешадије. Ово је неопходно време за истовар средстава и њихово сортирање и обележавање од стране јединица које уређују десантна места прелаза.⁴⁾ После камиона са десантним средствима, кретали би се амфибиска оруђа и амфибиске скеле (уколико се њима располаже). Њихов покрет треба тако подесити да на реку избију заједно са пешадијом. Покрет и пристизање понтонирских паркова треба да буду тако прорачунати да на реку стигну одмах после искрцавања првог таласа пешадије.

Превожење отпочиње чим први таласи пристигну на реку. Поставља се питање да ли одређивати јуришне групе? Иако не треба бити искључив, мислим да их не треба одређивати, јер ће се форсирање, начелно, вршити ноћу и на таквим отсечима, где не би било тако јаких објеката непријатељске одбране. Ако би, пак, ситуација диктирала њихову примену, онда би се оне пребацивале испред снага првог ешелона, а за њихов превоз користиле амфибије, уколико се њима располаже.

Чим се први таласи искрцају на супротну обалу инжињериске јединице одмах приступају организацији скелских места прелаза.

Даље напредовање од реке ка извршењу постављеног задатка је проблем који заслужује посебну пажњу. У њему је најбитније питање мостобрана и улоге другог борбеног ешелона.

Мостобрани су по многим досадашњим схватањима претстављали унапред одређене линије, које су заповешћу тачно биле фиксирани и на којима су групе морале стати. На мостобранима се приступало утврђивању и запречавању, чекао се придолазак свежих снага и одбијали непријатељски противнапади. Мостобране су образовале све јединице за себе, без обзира да ли је борбена ситуација налагала да се на њима стане и приступи утврђивању. Ти почесни мостобрани постепено су се спајали у већи мостобран према рангу јединице, све докле док се није дошло до дивизиског мостобрана. Према томе мостобран је претстављао један појам, који је несумњиво, сецкао ток напредовања нападача на супротној обали, чак и онда када за то нису постојали објективни тактички и борбени разлози. Неоспорно да су мостобрани претстављали сигурност пребачених снага, у условима форсирања из непосредног додира, када је бранилац располагао респективним снагама за одбрану реке и детаљно разрадио план одбране. Према томе у одређеном периоду развоја тактичких схватања и њиховог материјалног обезбеђења, мостобрани су били логични одраз тих услова и апсолутно нужни.

⁴⁾ Десантна места прелаза организују пешадиске јединице из састава заштите форсирања. Уколико то не би било могућно, тада се обично снаге за уређење десантних места прелаза узимају из другог ешелона. У том случају оне се заједно са десантним средствима правовремено пребацују камионима до полазне линије. Ако се десант обавља јуришним чамцима, тада се јединици, одређеној за уређење десантног прелаза, додељује потребан број инжињераца — моториста.

Данас, пак, у доба механизације армија, када је примена амфибија, хеликоптера, ваздушних десаната, атомских удара и других техничких достигнућа, условила тактику широког маневра оног који форсира и еластичну одбрану реке на широком фронту, мостобрани, у класичном смислу схватања, били би кочница и сметња брзом надирању нападача. Они би чак били и веома опасни, ако бранилац располаже нуклеарним наоружањем, јер би му омогућавали да то наоружање ефикасно употреби и да се „одлепи“ од нападача.

Ово не значи да нападач у току продирања на супротној обали, неће морати да стане, да се укопа, да одбије непријатељске противнападе и сл. Неминовно тога ће бити, али то ће бити тактички поступци нападача условљени конкретном борбеном ситуацијом, а не унапред испланирани, без обзира како ће се борба одвијати. Према томе ниже јединице (чета, батаљон, пук) не треба да се унапред вежу неким фиксираним линијама, већ да брзим продорима и тесним додиром са браниоцем теже ка заједничком циљу ка извршењу општег задатка дивизије. Да ли онда дивизија има свој мостобран? Дивизија има свој општи задатак, тј. линију на коју треба да избије. Ова линија може, али не мора, да буде дивизиски мостобран. У сваком случају она нема никакве сличности са досадашњим појмом дивизиског мостобрана, који се налазио на километар — километар и по од реке. Ако се линија општег задатка дивизије налази на таквом удаљењу од река да дивизија има простора за маневар на супротној обали онда то више није мостобран. Ако је пак та линија ближе реци и ако евентуални неуспех на њој набацује дивизију на реку и доводи је у тежак положај, онда таква линија претставља стварно дивизиски мостобран. Поставља се сада питање зашто и ниже јединице немају своје опште задатке и зашто немају право да на њима стану. Ниже јединице имају своје задатке, али се сви они завршавају на општем дивизиском задатку, на који цела дивизија треба да избије. Нема јединица које ће, у току извршења форсирања, остати негде у међупростору између реке и општег дивизиског задатка (изузев каквих бочних обезбеђења), већ све оне теже ка линији која је постављена као општи циљ напада.⁵⁾

То значи да појам мостобрана треба веома еластично схватити и да он нема много сличности са досадашњом суштином тог појма.

Ако се правилно схвати тактика продирања на оностраној обали а појам мостобрана замени са линијама на којима се евентуално мора стати, онда је веома лако схватити и улогу другог борбеног ешелона дивизије. То нису главне дивизиске снаге намењене за извршење следећег задатка, којима први борбени ешелон треба да обезбеди погодне мостобране, већ су то снаге које проширују успех првог

⁵⁾ Форсирање река у току прошлог рата наше су дивизије често извршавале без формирања икаквих мостобрана. Тако, на пример, Прва пролетерска дивизија при форсирању Дрине 1943 год. није формирала никакве мостобране ни на цвилинском пољу, ни код с. Цвилина ни чак на Крчином Брду. Исти је случај био и са Другом пролетерском између с. Бастаси и Брода.

борбеног ешелона и заједно са њим напредују и извршавају општи дивизиски задатак. Оне ће бити употребљене, пошто су прикупљеније и за одбијање непријатељских противудара, чиме ће омогућити брже продирање првог борбеног ешелона. Може бити и обратно, да први борбени ешелон одбије противнапада а други да настави продирање. Све зависи од тога које су снаге, у датом моменту, погодније за одбијање противудара а које за настављање продора.

Било би погрешно схватити из овога да јединице немају тачно прецизиране задатке на супротној обали. Јединице добијају јасне задатке, но при томе се увек разматра по неколико варијанти. Не треба заборавити да у борби нема шаблона и да се може десити да не наступи ни једна од предвиђених варијанти. Због тога улога команданта у руковођењу борбом има прворазредан значај, те ће његова непосредна оцена на бојишту бити и најреалнија одлука о употреби другог ешелона.

Из досадашњег излагања може се уочити, да при форсирању из покрета постоји неколико значајнијих момената, тежишних проблема, од којих често може зависити и успех целог подухвата. То су: заузимање непријатељских прелаза, ако се форсирање врши после успешног гоњења; избијање на реку (било предњих делова било главнине) снага које форсирају и непосредно овлађивање супротном обалом, ако се форсирање врши из подилажења. Ови моменти кризе најуспешније се паралишу силином наоружања, нарочито амфибиског, нуклеарног и ваздухопловног. Ако се не располаже надмоћношћу у овим врстама наоружања, тада садејство партизанских и територијалних јединица може да учини огромне користи и да увелико помогне да се ови моменти кризе лакше преброде.

Најважнија ствар при организацији садејства јесте: правилно изабрати објекте и одредити одговарајуће време дејства. Такви објекти могу бити непријатељски прелази, командна места, саобраћајни чворови, постројења за лансирање нуклеарног наоружања, артиљериски положаји, непријатељске резерве у покрету, па чак и поједини делови пешадиских положаја и др.

Дејство партизанских и територијалних јединица по времену, треба тако планирати да се њиме обмане непријатељ и прикрију што је могућно дуже припреме за форсирање. Према томе дејство ових делова треба да уследи: пре избијања снага за форсирање у полазне рејоне; затим када осигуравајући делови или главне снаге избију на реку; у моменту отискивања првог таласа; када отпочну покрети непријатељских тактичких резерви ради противнапада на пребачене делове; онда када нападачеви предњи одреди избију на реку ради захватања непријатељских прелаза и сл. Неоспорно да ће оваква дејства, ако се изводе у право време, и на право место изазвати приличну забуну и несигурност код непријатеља и нанети му осетне губитке.

Међутим тешко је унапред прецизирати време напада партизанских или територијалних јединица, например на непријатељске

прелазе, јер су многи пресеци времена условљени обостраном активношћу и њихово дејство треба да буде усклађено са временом избегања предњих и извијачких одреда на те прелазе, што опет не зависи само од воље и акције поменутих одреда, већ и од воље и акције непријатеља.

У свему овоме веома је важно ко организује садејство на пример дивизије и партизанских и територијалних јединица при извођењу форсирања. Садејство би начелно требало организовати у оквиру јединица старијих од дивизије. Међутим, при организацији форсирања из покрета можда би требало направити изузетак. Разлози су једноставни: широки фронт форсирања, жива динамичност ове тактичке радње, брзина извршења појединих покрета, потреба прецизности у редоследу превозења и веома тешке последице, ако непријатељ на време открије припреме за форсирање. Према томе излази да би најцелисходније било партизанске и територијалне јединице, оне које дејствују у зони дивизије, потчинити дивизији како у току припрема тако и у току извршења форсирања. Ово утолико пре, уколико дивизија форсира реку самостално.

*
*   *
*

Поред изнетог мислим да је потребно задржати се и на питању појма и ширине отсека прелаза.

Под отсеком прелаза подразумева се просторија и део речног тока, од полазних рејона до супротне обале, на којима се изводе непосредне припреме и извршава форсирање. По ширини, отсек прелаза поклапа се са границама дејства јединице, али не и са дубином њеног задатка.

Само опште-војне формације одређеног степена добијају своје отсеке прелаза. Отсек прелаза може добити она јединица, која се појављује као организатор прелаза. Досада је преовлађивало гледање да је пук углавном организатор десантних, дивизија скелских, а више јединице скелских и мостовских места прелаза. Поставља се питање да ли употреба атомских оруђа изазива какве промене у овом погледу? Неминовно да условљава промене. Широки фронт подилажења и знатно шири отсеци прелаза физички скоро искључују могућност да, на пример, дивизија организује и прецизно планира прелазе на скелским местима на целој ширини отсека прелаза. Према томе, пешадиски пукови појавиће се, најчешће, не само као организатори десантних, већ и скелских места прелаза поготово ако се налазе на одвојеном или помоћном правцу. Команда дивизије би и даље задржала контролу и планирање на тежишту дејства, тамо где ће се поред пуковских организовати и дивизијска места прелаза. Значи, пук ће се убудуће појављивати као самостални организатор форсирања за своје јединице и терете. Изузетно, при недостатку довољних понтонирских паркова и одговарајућих путева и прилаза

ка реци, пуковски тежи терети могу се пребацивати на дивизиским или суседним отсецима прелаза.

Из изложеног јасно излази да ће и убудуће пук, дивизија и више јединице имати своје отсеке прелаза.

Ширина отсека прелаза зависи од броја места прелаза која се на дотичном отсеку организују, а тај број је условљен и зависи, како од расположивих десантних средстава, тако и у првом реду од брзине са којом се желе пребацити пешадиске снаге. Брзина превожења је обрнуто пропорционална са временом кризе форсирања. Што већа брзина то мања криза. Према томе, поред расположивих десантних средстава, непосредна борбена ситуација диктираће број десантних места на отсеку једног пука, односно дивизије. Уколико је нужно да се у првим таласима пребаце јаче снаге, тада ће и број десантних места прелаза бити већи. Ако тактичка ситуација дозвољава постепено ангажовање пешадиских јединица, тада ће и број десантних места прелаза бити мањи, јер ће други ешелони прелазити на местима прелаза првих ешелона. Досадашња пракса захтевала је да се при форсирању мора располагати са таквим могућностима, да се људство једног пешадиског пука може пребацити за 1—1,5 час. Свакако у новим условима ово се време неће моћи продужити, већ пре скратити. И ширина реке битно утиче на број места прелаза. Код ширих река где тура дуже траје, биће потребно да један пук има и два места прелаза, односно могућност једновремене организације више таласа. Код мањих река, где се за један час могу направити 2—3 туре довољно је само једно место прелаза. Исто тако ако се употребе јуришни чамци (са мотором уместо веслања), тада се још више смањује потреба за већим бројем места прелаза, те се на једном месту могу пребацити и два пука. Као што се види број десантних места прелаза не може се фиксирати, ни за једну јединицу, јер ће то увек зависити од стварне борбене ситуације и техничких могућности у сваком конкретном случају. Што се тиче скелских места прелаза, њихов број је такође условљен одређеним тактичким захтевима и техничким могућностима. При одређивању броја скелских места прелаза треба се руководити тиме да се у току ноћи на супротну обалу пребаци глањина снага дивизије, што говори да треба приближно пребацити око две трећине борбених оруђа. То значи да број скелских места прелаза зависи: од броја борбених оруђа, ширине реке, брзине превожења, количине и капацитета превозних средстава и броја часова мрачног времена.

Места прелаза се устројавају на таквом међусобном удаљењу да не буду захваћена једним ударом номиналне атомске бомбе, а то нормално износи 2—3 км. Према томе, ако се прорачуном дошло да је у једној конкретној ратној ситуацији дивизији потребно 3—4 десантна и 3—4 скелска места прелаза, тада би ширина отсека износила од 12—24 км. При овоме треба имати у виду да ће, у моменту када скелска места почну да раде, многа десантна места већ бити укинута, те и при максималном растојању и максималном броју места

ширина отсека прелаза дивизије не треба да пређе 15 км, јер би организација и командовање било јако отежано.

При форсирању реке из покрета као врло значајно поставља се и питање регулисања саобраћаја. Његов значај је условљен чињеницом да се код форсирања реке врше, начелно, ноћни покрети, јединице постепено излазе на реку све до величине једног таласа, као и због потреба промена у редоследу пребацивања преко реке, ако то борбена ситуација захтева. Због тога регулисање саобраћаја треба спровести на целој дубини од рејона концентрације до саме реке. Наравно да је тежишно и основно обезбедити регулисање саобраћаја у зони између полазних рејона и полазне линије.

Регулисање саобраћаја од рејона концентрације до полазне линије врше органи саобраћајне полиције, а од полазне линије до реке команданти места прелаза са јединицама које опслужују дотично место прелаза. При томе рокадна комуникација на полазној линији припада саобраћајној полицији.

Распоред станица за контролу саобраћаја зависиће од постојећих услова у свакој конкретной ситуацији, али, начелно, их треба постављати на излазу из рејона концентрације, на предњој ивици полазних рејона, на полазној линији и у међупросторе ових, свуда где рокадне комуникације пресецају управне.

На крају, треба рећи да у овом чланку нису дотакнута нека, исто тако, важна питања као што су: организација веза, командовање, подршка итд., а од чијег правилног решења зависи успех форсирања.

Пуковник правне службе др **ВУКО ГОЦЕ-ГУЧЕТИЋ**

БОМБАРДОВАЊЕ ПО МЕЂУНАРОДНОМ РАТНОМ ПРАВУ

Иако је суштина рата у употреби силе и примјени принудних мјера помоћу којих свака зараћена страна настоји да наметне своју вољу другој, ипак се та примјена силе не одвија неограничено и не-регулисано. Постоје извјесна — иако доста оскудна — правила међународног ратног права која и у рату регулишу права и дужности зараћених страна, па и ограничавају вођење рата. Склапањем међународних уговора или путем обичаја — државе пристају на таква ограничења вођења рата у првом реду зато што од тога имају користи. Вођење ничим ограниченог рата наноси, истина, противнику тешке губитке и разарања како на војним тако и на невојним објектима, али може да има за посљедицу да противник примјењује исти начин ратовања. Војно умење састоји се у томе да се одговарајуће снаге употребе на правом мјесту, у право вријеме, и да се противник побједи уз најмање могуће жртве. Употреба оружаних снага против невојних, односно са војне тачке гледишта мање важних циљева, доводи до повећања окрутности рата, повећања противничких, али и властитих губитака, а при томе све то не може одлучујуће утицати на коначан исход рата. Међународно ратно право има за циљ да спријечи војнички некорисна дјела која су очито нехумана. Оно почива на поставци да зараћеним странама забрани све оне мјере које су активне, а са становишта коначног циља рата сувишне. Све остале војне мјере и акције које су неопходне да се рат успјешно оконча маколико нехумане биле, у принципу се не забрањују. Даље се у хуманизацији рата — реално гледајући — не може ићи.

С обзиром на то да је суштина ратног права у томе да се ограниче оне страхоте рата које су војнички некорисне или несразмјерне са могућим бројем жртава, а које не могу умањити могућност побједе, није било тешко на међународном плану у области ратног права постићи споразум у погледу регулисања оних питања која нису могла битно утицати на коначан исход рата. То су, на примјер, питања хуманитарног карактера, као што су одредбе о заштити рањеника, болесника, ратних заробљеника и т.сл. Исто тако је било могућно постићи компромисан споразум о начину регулисања режима окупације, односно права и дужности окупатора према становништву и становништва према окупатору. Регулисањем тих питања налажу се зараће-

нима веће дужности, већи трошкови, али она не прејудицирају коначан исход рата.

По питању средстава и начина ратовања ствар стоји другојачије. Средства ратовања, тј. оружја и оруђа којима се једна армија у одређеном периоду служи, и начин извођења ратних операција — тј. тактичке и стрателгиске концепције, одлучујући су фактор за коначан исхода рата. Одрећи се извјесних оружја или извјесног начина ратовања било је државама одувијек доста тешко. Ипак, крајем XIX и почетком XX стољећа, државе су лакше пристајале на усавршавање таквих забрана с обзиром на релативну неразвијеност, а самим тим и неефикасност неких ондашњих начина и средстава ратовања. Већина забрана, у односу на средства и начин ратовања, потиче из тог периода.

Тако је Хашки правилник о законима и обичајима рата на копну из 1907 године још увијек један од основних докумената по низу питања из ратног права, па и по питању извјесних начина бомбардовања (да ли су дозвољени или забрањени). Хашки правилник просуђује бомбардовања у копненом рату првенствено по критерију је ли неко мјесто брањено или није. Члан 25 Хашког правилника забрањује нападати или бомбардовати, било којим средствима, небрањене градове, села, насеља и зграде. Из тога се закључује да је дозвољено бомбардовати само брањена мјеста. Пракса под појмом „брањена мјеста“ подразумева: тврђаве или утврђена мјеста, градове или мјеста која су окружена припремљеним одбранбеним положајима, мјеста која су запосјела борачке јединице или кроз која оне пролазе.

У вријеме кад је Хашки правилник донесен главни циљ бомбардовања био је сломити отпор браниоца неког мјеста (тврђаве, утврђеног положаја) које је требало заузети. Циљ бомбардовања није био уништење војних објеката. У то вријеме артиљериска оружја била су још несавршена, веома малог домета, те нису могла остварити систематско уништење војних објеката. Авијације није такорећи ни било. Главно је било сломити отпор браниоца утврђеног мјеста, а то се постизало бомбардовањем мјеста као цјелине, не правећи разлику између војних и цивилних објеката и грађанског становништва брањеног мјеста.

Ипак, и у то вријеме уз појам брањеног или небрањеног мјеста (који претставља основни критериј да ли је дозвољено или забрањено бомбардовати га) јавља се и појам војног објекта. Девета хашка конвенција из 1907 године која регулише бомбардовање поморских снага у рату, дозвољава (чл. 2) ратним бродовима да могу и у небрањеним мјестима бомбардовати војне објекте (утврђења, војна или морнаричка постројења, складишта оружја, ратни материјал, радионице и уређаје који се могу користити за војне потребе).

Развитак артиљериских оруђа, као и пракса Првог и Другог свјетског рата, прегазили су одредбу Хашког правилника која дозвољава бомбардовање само брањених мјеста. У Првом и Другом свјетском рату се то да ли је бомбардовање дозвољено или није не про-

суђује само по критерију брањеног односно небрањеног мјеста већ се тај критериј надопуњује појмом војног објекта, који налазимо већ у IX хашкој конвенцији, гдје се ограничава само на поморски рат. Доктрина је оправдала такав еволутивни развој праксе и почела разликовати бомбардовање које служи освајању (*bombardements d'occupation*) од бомбардовања које служи уништењу непријатељског ратног потенцијала (*bombardements de destruction*). Данас се сматра да се забрана бомбардовања из Хашког правилника односи само на бомбардовања која имају за циљ освајање брањеног мјеста, а не и на она којима је циљ уништење ратног потенцијала непријатеља. Данас је опште усвојено правило праксе да се сви војни објекти, без обзира на то гдје се налазили, могу бомбардовати. Од наведене одредбе Хашког правилника остало је само то да се брањена мјеста смеју бомбардовати у цјелини, не правећи разлику између војних и невојних објеката.

Томе треба још додати да је појам војног објекта данас веома широко одређен, да обухвата најразличитије ствари и да има тенденцију да се стално шири. Појам војног објекта дат је први пут у чл. 2 IX хашке конвенције за поморски рат. Међутим, данас је тај појам неупоредиво шири. Данас војни објект претстављају у првом реду сва лица која управљају ратом и народном одбраном (претсједник државе или суверен, чланови владе итд.), затим припадници редовних оружаних снага и сви они који су са тим снагама изједначени (партизанске јединице итд.). Војним објектима се сматрају и сви они појединци који на овај или онај начин учествују у непријатељствима, а немају статус припадника редовних оружаних снага (шпијуни, саботери, диверзанти итд.). Војни објект чине и сви предмети и ствари које су намјењене војној употреби, као што су утврђења, луке, аеродроми, све војне зграде, коњи и друге животиње које служе армијским потребама, муниција, униформе, индустриски објекти који производе ратни материјал и т. сл. Војним објектима се сматрају и сви предмети који већ служе или ће тек служити (напримјер, након обраде) искључиво у војне сврхе, или истодобно и у војне и у мирнодопске сврхе, као што су: индустриски објекти који производе разну робу коју користи армија, сировине, нарочито челик, гвожђе и остали метали, гориво као што су бензин, нафта, петролеј и рудници и извори који те сировине и горива садрже. Надаље, војни објект претстављају: електричне централе, бране и други извори енергије, радиостанице, телефонски и телеграфски и други телекомуникациски уређаји, путеви, канали, мостови, тунели, као и све жељезничке пруге, укључујући и жељезничке станице којима се директно или индиректно служи армија. Војни објект претстављају и опитни центри и центри за научна истраживања, намењени војним потребама. Неке велике силе у својим упутствима за примјену Међународног ратног права, намењеним оружаним снагама, третирају као војни објект и жетву, те њено затровавање, као и изазивање суша, поплава и сл. (метеоролошки рат) сматрају дозвољеним начином вођења рата. Уоп-

ште, данас поједине земље, у дефиницији војног објекта, иду тако далеко да му дају негативну дефиницију по којој све претставља војни објект сем предмета, ствари и лица који су изричито изузети (цивилно становништво, санитет, културна добра, добра неутралних држава, отворени градови итд.).

Сем појма небрањеног мјеста (града) у ратном праву се развио и појам отвореног града. Док је у небрањеном мјесту дозвољено бомбардовати војне објекте, отворени град — ако је као такав проглашен и признат — ужива апсолутну заштиту. Али зато један град може добити статус отвореног града једино по пристанку супротне зараћене стране. Једнострана изјава једне зараћене стране којом проглашава неки град отвореним није довољна, као што то показују примјери Београда, Рима, Маниле итд. током Другог свјетског рата. Јуна 1940 године Париз и сви француски градови су проглашени отвореним. Априла 1941 године, Београд, Загреб и Љубљана су проглашени отвореним градом. Изјаве о проглашењу наведених градова отвореним дате су једнострано и друга зараћена страна их није поштовала. Да би град био проглашен отвореним, пракса Другог свјетског рата постављала је извјесне услове. У првом реду такав град не смије бити брањен. Затим је потребно извршити његову демилитаризацију, тј. у њему се не смију налазити војне снаге, војни објекти, кроз њега не смију пролазити војни транспорти, његова индустриска и привредна постројења морају прекинути производњу у војне сврхе. Надаље, за признање својства отвореног града по правилу се захтјева контрола како се постављени услови испуњавају. Ту контролу могу вршити претставници друге зараћене стране или нека неутрална држава. Међутим, осим наведених услова, могу се поставити и други. Својство „отвореног града“ стиче се споразумом зараћених страна, па и услови за закључење тога споразума овисе од самих зараћених страна.¹⁾

Код бомбардовања војних објеката може се као принцип ратног права поставити начело да се војни објект може бомбардовати без обзира на то гдје се налазио и какве је штете по цивилно становништво такво бомбардовање имало. Важан војни објект мора бити уништен, без обзира на то хоће ли том приликом страдати и околно цивилно становништво. Државе које су војне објекте изградиле у градовима и насељима носе и ризик који из тога може по цивилно становништво и друге објекте смјештене у околини, да произиђе.

Ипак, горње правило о томе да ли је бомбардовање војних објеката дозвољено без обзира на то гдје се они налазили, ограничено је и допуњено извјесним условима који морају бити испуњени да би се бомбардовању могло приступити. Ти услови се односе на идентификацију војних објеката, на прецизност гађања и примјену

1) Савезници су 1943 године, да би признали Риму статус отвореног града, поставили као услов евакуацију војних јединица, војних команди и владе из Рима, као и контролу од стране Швицарске да је у свему поштовљено по њиховом тражењу. Те услове противна страна није прихватила.

адекватних средстава бомбардовања, већ према важности војног објекта (принцип сразмјерности). Тако, прије него се предузме бомбардовање војних објеката, потребно је на несумњив начин установити да се ради баш о војном објекту и да је замјена са цивилним објектима искључена. Надаље, напад мора бити изведен са највећом могућном прецизношћу, тако да се не проузрокују губици и разарања изван непосредне близине војног објекта. Већина писаца међународног права не сматра дозвољеним бомбардовање, као цјелине, територија, односно зона која обухватају неколико војних објеката, удаљених један од другог тако да се између њих налазе дијелови цивилног становништва и станбене зграде, баш зато што такво бомбардовање не испуњава основне захтјеве у погледу прецизности поготка војног циља. Ипак, извјесни писци међународног права — позивајући се на праксу Другог свјетског рата — сматрају такво бомбардовање зоне као цјелине дозвољеним. Сматрамо да бомбардовање зоне није у складу са одредбама ратног права, сем ако се у таквој зони претежно налазе војни објекти, тако да је њихово индивидуално бомбардовање онемогућено.

Напокон, приликом бомбардовања неког војног објекта мора постојати сразмјерност између важности војног објекта и употребљених средстава бомбардовања. Бомбардовање војних објеката не смије да проузрокује несразмјерне патње цивилног становништва и непотребне штете на невојним објектима. Не смију се употребљавати бомбе и пројектили јачег дејства него што је то нужно да се постигне жељени резултат, тј. да се уништи војни објект. У пракси највеће штете и жртве међу цивилним становништвом изазивају бомбардовања која су, с обзиром на циљ, несразмјерна по јачини и која су вршена насумице. Исто тако, бомбардовање неважних војних објеката у густо насељеним мјестима претставља злоупотребу права бомбардовања војних објеката.

Поједини аутори у својим хуманитарним настојањима покушавају да из горњег правила о потреби постојања сразмјерности између важности војног циља и употребљених средстава, изведу одређене закључке који имају за циљ да још више ограниче бомбардовање и заштите цивилно становништво. По тим схватањима онај који предузима напад дужан је, када има да бира између више војних објеката да би постигао исти војни успех, да изабере онај објект чији напад претставља најмању опасност за цивилно становништво; надаље је дужан да размотри губитке и разарања који, услјед напада, могу да задесе цивилно становништво и да одустане од напада ако се тим испитивањем увјери да би вјероватно губици и разарања били несразмјерни са војним успјехом који се жели постићи. Горње одредбе о бомбардовању садрже нацрт „правила за ограничење опасности којима је изложено цивилно становништво за вријеме рата“, који је израдио Међународни комитет Црвеног крста. Тај нацрт је дискутован на конференцији у Њу Делхију децембра 1957 године али није био прихваћен. Према томе, горња ограничења бомбардо-

вања претстављају, засада, само настојање појединаца и хуманитарних организација да ограниче бомбардовање, али не и важеће одредбе Међународног ратног права.

Хашки правилник садржи одредбу која обавезује команданта јединице у нападу, да пре него што предузме бомбардовање, учини све што до њега стоји да о томе обавијести мјесне власти, сем у случају јуриша (чл. 26). Из саме стилизације ове одредбе види се да она није апсолутна и категорична, већ условна; надаље, она је примјенљива једино приликом тзв. бомбардовања ради освајања. Код бомбардовања ради уништења непријатељског ратног потенцијала (бомбардовање војних објеката), ова одредба Хашког правилника је праксом Другог свјетског рата превазиђена.

Међународно ратно право забрањује бомбардовање извјесних категорија лица, ствари и објеката. Већ је речено да се отворени градови — ако им је то својство признато — не смију бомбардовати. Ту исту заштиту уживају:

а) Зоне и мјеста безбједности, санитетске зоне и мјеста и неутрализоване зоне. Четврта женевска конвенција за заштиту грађанских лица из 1949 године предвиђа могућност стварања зона и мјеста безбједности. По чл. 14 те Конвенције могу државе за време мира, или ако су у рату, по отварању непријатељства, установити на својој сопственој територији, или ако постоји потреба и на окупираној, мјеста и зоне безбједности који ће бити тако организовани да ставе ван домашаја рата немоћна и стара лица, дјецу испод 15 година, труднице и мајке са дјецом испод 7 година.

Зоне и мјеста безбједности имају за циљ да извјесним категоријама грађанског становништва пруже заштиту од ратних дејстава, првенствено од бомбардовања. Тоталност модерног рата условљава да грађанско становништво масовно страда од ратних дејстава. Засада нема изгледа да се постигне споразум који би ограничио сама та дејства. Зато су женевске конвенције 1949 године прибјегле рјешењу за нужду, те су предвидјеле могућност стварања тачно одређених дијелова територије, као неких енклава које се стварају унутар ратишта који би били поштеђени од свих напада и ратних дејстава, а гдје би се склониле извјесне категорије грађанског становништва, оне којима је са хуманитарне тачке гледишта заштита најпотребнија.²⁾

Стварање зоне безбједности није обавезно и од слободне воље државе — учеснице у рату овиси да ли ће се такве зоне оформити. Женевске конвенције, да би олакшале формирање зона и мјеста безбједности, предвиђале су модел таквог споразума. У том моделу су дати сви они елементи који су битни за установљавање такве зоне. Тако је нормално очекивати да ће зарађене стране по правилу

²⁾ И раније је долазило до стварања сличних заштитних зона. Заштитна зона је функционисала за вријеме Јапанско-кинеског рата 1937 године у Шангају, Шпанског грађанског рата 1938 године у Мадриду, Арапско-израелског рата 1948 године у Јерусалиму.

тражити: да зоне или мјеста безбедности обухвате мали дио територије зараћених страна, тј. ратишта; да унутар зоне и у њиховој близини нема војних објеката и великих индустријских постројења; да војни транспорти не користе њене комуникације; да не буду војнички брањене; да се противнику омогући да контролише како се ти услови поштују. Сем тога, зона и мјесто безбједности морају испуњавати неке опште услове који те територије чине подесним за сврху која им је намјењена, тј. морају имати велики смештајни капацитет и не смију бити прегусто насељени.

Да ли ће се у случају рата ова могућност користити и да ли ће доћи до формирања оваквих зона велико је питање. Успостављање таквих зона ствара унутар власти територије, са војног гледишта, вакуум, бреше у властитим линијама, присиљава све војне транспорте да обилазе те зоне, а тиме знатно смањује маневарску способност и отежава дотур. Услијед тога хумани циљ и заштита коју зоне безбједности пружају извјесној категорији грађанског становништва губи своје значење у поређењу са негативним посљедицама које у војном погледу те зоне имају. Неке државе, нарочито оне са малом територијом, изјасниле су се против стварања тих зона.

Прва женевска конвенција из 1949 године (чл. 23) и Четврта женевска конвенција (чл. 15) предвиђају могућност стварања санитарских зона и мјеста која треба да послуже за смјештај, лечења и његу рањеника и болесника како војних тако и цивилних. За санитарске зоне и мјеста вреди све оно што је речено за зоне и мјеста безбједности. И овде треба нагласити да од воље зараћених страна овиси хоће ли до формирања таквих зона и мјеста доћи или не. Ако су формиран, забрањено их је бомбардовати.

Четврта женевска конвенција (чл. 15) предвиђа и могућност да се зараћене стране споразумеју да унутар војишне просторије (дакле, на самом фронту у класичном смислу те ријечи) створе неутрализоване зоне. Циљ тих зона јесте пружање заштите, у првом реду од бомбардовања, рањеницима, болесницима, грађанским лицима као и свим онима који не учествују у непријатељствима, под условом да за вријеме боравка у тим зонама не врше било какву војну дјелатност. Од воље зараћених страна овиси да ли ће такве зоне оформити или не.

б) Неутрализоване територије, тј. оне које, остајући под суверенитетом једне државе (за разлику од интернационализоване територије гдје суверенитет врши двије или више држава) на основу међународног уговора не би смјеле постати дио ратишта.³⁾ Оружане снаге зараћених страна се не смију налазити на неутрализованој територији, а оружане снаге противника не смију против такве територије изводити ратне операције, па према томе ни вршити бомбардовање.

³⁾ Неутрализованим територијама била су проглашена Аландска Острва у Балтику, Шпицберг, Јонска Острва итд.

в) Санитетске јединице и установе, санитарско особље и материјал, транспорти рањеника и болесника, санитарска транспортна средства и грађанске болнице. Сви ови објекти не смију бити бомбардовани.

г) Ратни заробљеници и њихови логори и рањеници и болесници, уколико не учествују активно у ратним операцијама. Заштиту ових категорија лица у цјелини, па и од бомбардовања, детаљно регулишу I, II и III женевска конвенција из 1949 године.

д) Добра и имовина неутралних држава, која се налазе на територији зараћених страна, као, на примјер, сједишта дипломатских и конзуларних претставништва, под условом да се не користе у војне сврхе и уколико су обиљежени заставом своје националности, видљивом из даљине.

ђ) Културна добра. Још је Хашки правилник из 1907 год. (чл. 27) регулисао заштиту извјесних културних добара, односно зграда намјењених културним, хуманим, вјерским и јавним функцијама и прописао да се приликом опсада и бомбардовања морају предузети све потребне мјере да се ти објекти поштеде колико је год то могућно, под условом да нису истовремено употребљени у војне сврхе.

Пракса Првог и Другог свјетског рата је показала да је заштита културних добара недовољна. Током два прошла рата неочењиве културне вриједности су уништене. Зато се у оквиру УНЕСКО-а (Међународне организације за просвјету) приступило поновном испитивању тог питања. Као резултат тога донесена је 1954 године Конвенција о заштити културних добара за вријеме оружаних сукоба. Наша земља је ту Конвенцију ратификовала 1956 године.⁴⁾

е) Цивилно неборачко становништво, уколико се не налази унутар, или у непосредној близини, војних објеката. Цивилно становништво које се диже на оружје, или учествује у ратним операцијама, може бити увек објект бомбардовања, док оно које учествује у ратном напору земље, радећи у војним објектима (фабрикама, саобраћају итд.), може бити објект бомбардовања само за вријеме док непосредно учествује у ратном напору на свом радном мјесту. Међутим,

⁴⁾ Конвенција о заштити културних добара за вријеме оружаног сукоба штити од ратног разарања, у првом реду од бомбардовања, покретна и непокретна добра која су од важности за културно наслеђе неког народа и зграда чија је главна намјена да се у њима чувају или излажу таква добра, као што су: музеји, библиотеке, археолошка складишта и томе слично. Конвенција штити и тзв. „центре споменика“, тј. мјеста и градове у којима је сакупљен знатан број културних или историских споменика. Конвенција тражи од зараћених страна да за вријеме оружаног сукоба не користе културно добро и њихову ближу околицу ако би та употреба могла културно добро изложити опасности од разарања или оштећења. Али сва та заштита коју конвенција културним добрима пружа од ратних разарања и бомбардовања је условна, те се од ње може отступити ако војна потреба то императивно захтијева. Ефикасност заштите културних добара доведена је у питање увођењем појма војне потребе. Позивом на императивну војну потребу и злоупотребом тога принципа, може доћи до бомбардовања културних добара.

пракса Другог свјетског рата је од горњег принципа отступила и прибјегла такозваним терористичким бомбардовањима.

За вријеме Другог свјетског рата вршена су бројна терористичка или како их неки називају „психолошка“ бомбардовања. Та бомбардовања нису имала за циљ да погоде војне објекте, већ да застраше, да парализују, цивилно становништво, да сломе његову отпорну снагу. Истина, зараћене стране нису никад отворено признале да је цијање страха и терора био једини циљ тих бомбардовања, већ су за њих увијек изналазили војне разлоге, или су их правдали репресалијама.

Резултати које таква бомбардовања дају веома су сумњиви. Тачно је да су данас, кад цивилно становништво учествује у ратном напору, таква бомбардовања донекле војнички корисна. Она могу противнику проузроковати знатне материјалне штете. Али велико је питање да ли су она са становишта рационалног вођења рата оправдана и да ли објекти против којих су таква бомбардовања уперена, имају приоритет пред другим војним објектима. Ратно умење се састоји у томе да се одговарајуће снаге усретсреде у право вријеме, на одлучујућем мјесту, против најважнијих непријатељских снага и војних објеката. Бомбардовање цивилног становништва претставља који пут усмјеравање ратних дејстава на небитне циљеве, а самим тим претставља расипање оружја (напримјер, авиона) и муниције.

За вријеме Другог свјетског рата Њемци су отпочели са таквим терористичким бомбардовањем. Београд, Ротердам, Ковентри и многи други градови били су објект тих напада. Кад су савезници стекли превласт у ваздуху они су, у знак репресалија, бомбардовали њемачке, а касније и јапанске градове. За вријеме Другог свјетског рата многи велики њемачки градови уништени су непрекидним бомбардовањем преко 90%. Само зрачни напад на Дрезден од 13 и 14 фебруара 1945 године проузроковао је више него двоструко веће губитке од цјелокупних обостраних губитака за вријеме Француско-пруског рата 1870 године. Бомбардовање атомским бомбама јапанских градова Нагасакија и Хирошима имало је по свом карактеру „психолошки“ циљ. Бомбе-су пале на претежно станбене и трговачке дијелове тих градова, гдје је било веома мало или нимало војних објеката. Оне су имале за циљ да Јапанце застраше и присиле на капитулацију. То је и постигнуто, али не стварним разарањем, већ новином тог познатог оружја. Штета и губици који су претрпјели Нагасаки и Хирошима су велики, али неки други јапански градови су пропорционално више страдали од бомбардовања обичним бомбама. Један једини зрачни напад на Токио, извршен упрољеће 1945 године, проузроковао је више људских жртава и већу материјалну штету него што су износили људски губици и штете приликом атомског напада на Нагасаки односно Хирошиму. То исто важи и у односу на неке друге јапанске и њемачке градове.

Сва ова терористичка бомбардовања нису дала онај војнички ефекат који би био еквивалентан ангажованим снагама. Према пода-

цима неких аутора, савезничка ноћна бомбардовања њемачких градова током Другог свјетског рата, иако су проузроковала знатне материјалне штете и људске губитке, нису битно утицала на војнички напор Њемачке. Тек када су савезници приступили дневним систематским бомбардовањима војних објеката, њемачки ратни напор је озбиљно угрожен. На основу горњег може се закључити да је како војни тако и психолошки ефекат терористичких бомбардовања крајње проблематичан. У сваком случају предности (војничке и психолошке), које та бомбардовања пружају, нису у сразмери са огромним жртвама које она проузрокују међу цивилним становништвом. Њима се првенствено не погађа чак ни оно цивилно становништво које је претежно ангажовано у ратном напору, већ они који уопће не учествују у ратном напору. Искључиво терористичка бомбардовања претстављају војнички несмисао, те нису плод рационалног војничког размишљања. Са становишта ратног права, разумљиво, таква бомбардовања су забрањена.

Да ли је употреба диригованих пројектила дозвољена или забрањена, по ратном праву, зависи од одговора на питања: каква је могућност прецизног гађања тим оружјем те постоји ли сразмјерност између важности војног објекта и нанесеног разарања.

За вријеме Другог свјетског рата V₂ ракете, које су Њемци слали преко Канала на Енглеску, падале су насумице и наносиле штету и жртве првенствено међу цивилним становништвом. Те ракете нису биле, нити су могле бити управљане на војне објекте због непрецизности. Њемци су били свјесни да те ракете, због непрецизности, нису по ратном праву дозвољене, те су их зато називали „оружје за одмазду“ (Vergeltungswaffen).

Према објављеним подацима, код диригованих пројектила малог и средњег домета, који су сада у употреби, дозвољено отступање од циља износи до 2%. Ако је тако за пројектиле малог и средњег домета, онда ће отступања бити и код интерконтиненталних пројектила.

Други елемент сразмјерност, који је пресудан за то да ли је бомбардовање диригованим пројектилом дозвољено или забрањено зависи од околности: какав је значај војног циља који се бомбардује и каква је „глава“ диригованих пројектила.

По Међународном ратном праву, то да ли је дозвољено или забрањено бомбардовање нуклеарним оружјем може се посматрати са становишта да ли је дозвољена та врста оружја и одређени начин бомбардовања.

Нуклеарно оружје није нигде изричито забрањено. То је и разумљиво, јер је оно примјењено први пут крајем Другог свјетског рата. Отада до данас није постигнут споразум о његовој забрани. Ипак, оно се у доктрини ратног права претежно сматра забрањеним. Та се забрана изводи из међународних докумената, донесених много раније него што се за постојање нуклеарног оружја и знало, који садрже забране извјесних оружја са одређеним карактеристикама.

Из чињенице да нуклеарно оружје, такођер, садржи неке од карактеристика оних оружја која су по ратном праву забрањена баш због својих карактеристика, изводи се и закључак о забрани нуклеарног оружја по позитивном ратном праву. Тако Хашки правилник о законима и обичајима рата из 1907 године забрањује примјену отрова и отровног оружја (чл. 23а), као и оружја које проузрокује непотребне патње (чл. 23е), а Женевски протокол из 1925 године забрањује употребу отровних гасова и аналогних материја. Радијација и радиоактивне падавине, које нуклеарно оружје проузрокује, имају све карактеристике отровних гасова односно „аналогних тачности, материја и поступака“. Исто тако, са становишта заштите коју ратно право пружа цивилном становништву, несумњиво је забрањена употреба нуклеарног оружја које погађа становништво које не учествује у ратном напору, а довољно је удаљено од војних циљева. Употреба таквог нуклеарног оружја које, с обзиром на своје дејство, погађа наведене категорије цивилног становништва, претставља злочин против човјечности.

Да ли је дозвољена употреба нуклеарног оружја може се разматрати и са становишта да ли је дозвољен одређени начин бомбардовања. При томе су од нарочитог утицаја, као и код диригованих пројектила, питања прецизности поготка и сразмјерности између војног објекта и нанесеног разарања.

Несумњиво је да употреба нуклеарног стратегиског оружја, баченог из авиона или упућеног ка циљу пројектилом, чини илузорним свако разликовање између војног и невојног објекта. Радиоактивно дјеловање нуклеарног оружја је толико да оно, без обзира на војне објекте, на одређеном простору уништава сва жива бића. Ако дође до употребе стратегиског нуклеарног оружја, досадашње разликовање на војне и невојне објекте неће у пракси бити одрживо, без обзира на одредбе ратнога права.

Међутим, данас су неке армије већ опремљене и тактичким атомским оружјем. Код овог оружја постоји могућност његове употребе претежно на војне објекте, те је по Међународном ратном праву његова употреба дозвољена, са становишта — да ли је дозвољен односно забрањен одређени начин бомбардовања војних објеката. Друго је питање је ли употреба тактичког атомског оружја дозвољена с обзиром на врсту оружја, тј. на карактеристике тога оружја (радиоактивно дејство).⁵

Сва ова разматрања о томе да ли је дозвољено или забрањено бомбардовање нуклеарним оружјем вршена су са становишта доктрине ратнога права. Пракса може бити супротна. Велике силе, првен-

⁵ Ако би се успела произвести тзв. „чиста“ бомба (о којој се много пише) тј. бомба код које се радијус радиоактивног дејства углавном поклапа са пољем разорног дејства, употреба тактичког атомског оружја не би била противна Међународном ратном праву, под сљедећим условима: да се употреби против војних објеката, да је јачина бомбе сразмјерна важности војних објеката и да испуњава све услове у погледу прецизности поготка на циљ.

ствено „атомске“, при разматрању тог проблема, полазе од тога да нуклеарно оружје није изричито забрањено неком одредбом ратног права. Из те околности изводе, аргументом *acontrario*, закључак да је дозвољена његова употреба. То изричито прописују за своје оружане снаге у упутствима о примјени ратног права. То је њихов став и у разним комисијама и поткомисијама за разоружање Организације Уједињених нација. Преговори се воде само о евентуалној забрани нуклеарног оружја за убудуће, а не о реafirмацији већ постојеће забране.

Надаље, и кад би државе биле сагласне да је употреба нуклеарног оружја постојећим одредбама ратног права забрањена, и кад би се постигао на међународном плану споразум о забрани те врсте оружја, ипак то не искључује, у случају евентуалног рата употребу тог оружја. Наиме, они који и посједују то оружје могу се правдати да су га „легално“ употребили као репресалије. Јер, по ратном праву, репресалије претстављају дозвољени облик одмазде који се састоји у примјени ратним правом забрањених мјера као одговор противнику који крши ратно право. При томе ратно право не тражи да начин и врста репресалије буду идентични са причињеним повредама, већ захтијева само извјесну пропорционалност између нанесене повреде и репресалије.

Из свега изложеног слиједи да би било веома опасно имати илузије да евентуални закључци о томе да ли је дозвољена или забрањена употреба нуклеарног оружја са становишта Међународног ратног права, могу спријечити агресора да нуклеарно оружје употребити.

Исто тако и сви закључци о томе да ли су дозвољени или забрањени одређени начини и средства бомбардовања, иако их потврђују одредбе Међународног ратног права, не могу и не смију, са становишта народне одбране, утицати на разматрање могућности свих начина и средстава бомбардовања. Као што је речено, циљ међународног права јесте да за вријеме владавине силе, тј. за вријеме рата, заштити све оно, било да се ради о људима или стварима, што са непосредним вођењем рата и коначним циљем рата није у узрочној вези. Са становишта народне одбране мора се рачунати да ће у случају рата доћи до употребе свих оних средстава и начина ратовања, па и начина бомбардовања, која могу одлучујуће утицати на побједу. Стога, без обзира на позитивне одредбе ратног права, не треба прецењивати домет његових могућности и не западати у илузије да ратно право може спријечити употребу оних ефикасних оружја која могу одлучити исход рата, без обзира на окрутност тих оружја. Но са становишта хуманости, са становишта одређене спољне политике, са становишта борбе за мир, нормално је и нужно инсистирати на забрани таквих оружја.

МАСКИРАЊЕ У САВРЕМЕНИМ УСЛОВИМА

У савременим условима необично значајан постаје проблем предузимања целисходних мера да би се противник довео у заблуду како у погледу борбеног распореда сопствених снага и средстава, тако и у погледу будућих намера и акција. Ако су раније мрак, магла, ниски облаци, удаљеност борбених линија и сл. релативно обезбеђивали трупе од извиђања како из ваздуха, тако и са земље, то данас није случај, те су јединице принуђене да у свим временским условима и у свако доба дана и године предузимају комплексније и строже мере маскирања. Извиђање маскирних радова постало је сложеније него икада раније. Веома брзо се усавршавају постојећа или развијају и користе све новија и прецизнија средства за откривање циљева и за прикупљање података о њиховим ближним карактеристикама.¹⁾

У даљем излагању поменуће се у најнужнијем обиму извесне техничке новине и достигнућа, која су свакако условљена општим научно-техничким прогресом и која су са своје стране допринела да се маскирне мере, које ће се предузимати у савременим условима, морају заснивати на добром познавању средстава и метода којима се користи противник да би прикупио потребна обавештења.

Постоји читав низ уређаја који служе за осматрање бојног поља, као и за откривање и извиђање. Неки од њих су визуелни и заснивају се на распознавању облика (рефлектори, разна оптичка средства и прибори за велико повећање, ноћни двогледи, инфрацрвени уређаји, телевизија и сл.), док други претварају појаве, које човек не може да осети својим чулима, у визуелне или акустичне

---

¹⁾ Ради илустрације изнеће се пример који показује колико је обиман програм и колико се средстава у појединим земљама ангажује за освајање опреме за инструментално извиђање. Америчко КоВ, морнарица и ваздухопловство заједнички су радили на остварењу тзв. „Пројекта Мичиген“. То је назив за истраживање и развој борбеног осматрања. Радови на овом пројекту почели су 1953 године на универзитету Мичиген. Пројекат обухвата основна проучавања као и основно истраживање, и развој техничких средстава за откривање циљева. Исто тако, електронски полигон КоВ у Fort Nauchana, Аризона, троши трећину својих средстава и ангажује исти проценат кадрова за развој средстава за осматрање. На овом подручју ангажоване су и разне цивилне установе, универзитети и сл. (часопис „Сигнал“, април 1958 год.).

сигнале (уређаји за откривање нечујних шума, сеизмолошких поремећаја, радиофреквентног зрачења до кога долази при раду противничких радара, средстава везе или атомске експлозије, електронска средства која помажу да се изради шема на основу емитованог или одбијеног микроталасног зрачења итд.). Помоћу ових последњих откривају се електростатичке или електромагнетне особине тенкова и возила.

Карактеристике свих ових уређаја се обично међусобно допуњују, тј. ако се неки од њих, рецимо, могу користити за прецизније мерење удаљености до циља, други дају нешто мање прецизне податке, али имају већи домет и слично. Сви се они углавном могу поделити на активне (које противник може да открије и самим тим да их омете) и пасивне.

Не постоји свакако, а тешко да ће се развити такав универзални уређај који би могао да задовољи све услове.

Поред тога поменути уређаји могу се поделити на две категорије. У прву улазе уређаји који раде са земље, а у другу спадају ваздушно-преносна средства.

Средства за извиђање са земље. — Данас се све више помиње да за успешно вођење операција у ноћним условима велики значај има добро организовано и поуздано осветљавање бојишта. План осветљавања бојишта у савременим условима мора одговарати потребама борбеног поретка (да у осветљену зону не упадну сопствене трупе) и система ватре уопште. У ова средства убрајају се рефлектори, светлеће бомбе, ракете или артиљериска зрна која висе на падобранима итд. Рефлектори за осветљавање бојишта не разликују се суштински од већ познатих ПА рефлектора. Но, ова рефлекторска средства су веома покретљива и обично су уграђена на тенкове и оклопне транспортере.

За маскирање је интересантно коришћење инфрацрвених зракова за откривање циљева. Иако се ради о средствима која имају велике могућности ипак она нису потпуно лишена слабости.

Већина средстава за ноћно осматрање користи као извор зрачења лампе које испуштају ИЦ зраке. То су претежно обични рефлектори (мањи или већи) који су заклоњени црним филтром који пропушта невидљиве инфрацрвене, а упија зраке видљивог дела спектра. Но овакви уређаји често могу бити „осматрани“, а потом евентуално и уништени пре него што сами успеју да открију циљ.

У прву групу убрајамо разне пешадиске ИЦ уређаје намењене за ноћно гађање, митраљеске ИЦ уређаје, разне ИЦ уређаје који се користе на мору, ИЦ уређаје за ноћну вожњу код возила и тенкова итд.²⁾

²⁾ Митраљески ИЦ уређај има, например, домет 400 метара, па чак под неким условима и до 1000 метара. Тежина му је од 7 до 60 кг. За осматрање обале морнарица користи ИЦ уређаје са дометом око 8 км. Светлосни извор је рефлектор пречника 1,2 метра који пропушта само ИЦ зраке. (Војно-технички гласник бр. 5/56 и 8/57).

Сви поменути уређаји могу се открити другим релативно простим средствима зв. метаскопима. Један метаскоп тежи око 250 грама и величине је кутије цигарета. Метаскоп открива изворе ИЦ зракова на отстојању од 1000 метара. На тај начин омогућено је да се на време предузму адекватне мере за скривање.

Поред метаскопа за откривање извора ИЦ светлости користе се специјални филтри превучени материјом која светли кад на њу падну ИЦ зраци. Овакви филтри постављају се пред обичне двогледе са којима се тада могу да открију ИЦ рефлектори.

Други ИЦ зраци (4 до 12 микрона) користе за свој рад ИЦ приборе који се зову патролни детектори, инфраскопи или евапорографи. С обзиром да свако дрво, сваки честар, зид, камен итд., током ноћи зраче дуге ИЦ зраке, па и људско тело такође, може се у одговарајућим пријемним апаратима регистровати слика поменутог зрачења.³⁾ При осматрању и снимању терена и одређених рејона уз помоћ ИЦ уређаја добијају се тзв. топлотне слике, тј. у ноћи без месечине слике радарског типа, које су, истина, и нешто прецизније од слика добијених применом радара. У оваквим условима, као што смо већ рекли, контуре објекта зависе од његове температуре, јер је осветљеност на екрану индикатора директно зависна од температуре.⁴⁾

Међутим, треба нагласити да ова средства не пружају сигурну индикацију о природи и удаљености откривених објеката.

Средства за фотоизвиђање развила су се данас до таквог степена да је савременим фотоапаратима могућно вршити успешна снимања са великих отстојања, тј. практично и до 50 км⁵⁾. Ако се један предео или објект снима са два места (положаја) или са две камере, могу се добити тзв. стереоскопски снимци или слика са „дубином“. Ово се постиже на тај начин што се два снимка истог предела, само снимљена са одређених међусобно удаљених тачака посматрају кроз стереоскоп. Посматрач добија утисак простора слике која му омогућава да разликује дубину. Овако се лако могу открити разне површинске маске на којима су просторни ефекти постигнути само бојењем, сенчењем и слично.

Код неких армија пољска фотокамера са великом даљином жиже је нормална опрема која се налази у комплетима за извиђање и осматрање.⁶⁾

3) Патролни детектор тежи око 12 кг. Домет му је око 350 м при спољној температури од плус 10°C. Појава циља праћена је звоњењем. Већи модел тежи око 50 кг. Појединог човека открива на отстојању до 500 м, а групе људи на отстојању и до 1000 м. („Electrical Engineering“ мај 1956 год. и Војно-технички гласник бр. 4/58).

4) Америчка војска располаже сличним уређајем који се скраћено зове „ЕВА“. Уређај је у стању да „запази“ човека на отстојању до 200 м, а зграде на отстојању до 1800 м. Апарат у футроли има димензије 45×55×28 см. (Military Review, мај 1958).

5) Вопросы радиолокационной техники бр. 2/58.

6) Военно-инженерный журнал бр. 12/58.

Могућности војне фотографије још више су се повећале услед примене савршенијих фотокамера, коришћењем фотографије у боји (која је добила назив спектрозонална фотографија) као и фотографисањем у домену инфрацрвених зракова. На спектрозоналним снимцима откривају се они објекти који се не могу открити на црно-белим снимцима услед ограничења самог материјала.⁷⁾

Познато је да се невидљиви ИЦ зраци мање расипају у атмосфери, јер имају већу таласну дужину од видљивих зракова спектра услед чега имају и већу продорну моћ. Посебном обрадом фотографских материјала омогућена су снимања у домену од 750 до 1000 милимикрона, а граница видљивог дела је, као што је такође познато, 780 милимикрона.⁸⁾ При ноћним снимањима, као извор инфрацрвених зракова служе специјалне импулсне лампе које стварају блесак огромне јачине, а незнатног трајања.⁹⁾ С обзиром на постојеће разлике у погледу коефицијената одбијања видљивих и ИЦ зракова ИЦ фотографија не може омогућити ефикасно демаскирање објеката ујесен у коме је периоду разноврсност боја веома велика.¹⁰⁾

Данас су не само познате, већ се и у већем или мањем обиму користе боје које одбијају ИЦ зраке, тако да предмети, обојени тим бојама, не „отскачу“ на подлози природног зеленила, тј. на ИЦ снимцима изгледају бели као и подлога на којој се пројектују.¹¹⁾

У периоду Другог светског рата утврђено је да обичне радарске станице за навођење оруђа могу бити искоришћене и за откривање земаљских циљева: тенкова, аутомобила, кола итд. Домет станица за откривање покретних земаљских циљева, које су се користиле углавном ноћу и у условима слабе видљивости, ограничен је на неколико километара. Показало се да је могућно открити не само кола и аутомобиле, већ и усамљеног човека у покрету.¹²⁾ Последњих година

7) Красная звезда, август, 1958 год.

8) Неки нови подаци говоре да је ова граница померена чак до 2000 милимикрона, односно до 2 микрона. (Артиљерийни журнал, бр. 8/58).

9) Положаји батерија и оруђа, која при дејству дају блесак, откривају се на следећи начин: фотоапарат се поставља на једну од истурених тачака на земљишту. Заслон апарата преко ноћи остаје стално отворен тако да се на ИЦ филму виде само тамне тачке које претстављају пламен пуцњаве. После тога се снима по дану са истог места и под истим углом. Поређењем снимака откривају се на прост начин места батерија или појединих оруђа.

10) Војно-технички гласник бр. 10/57. стр. 760.

11) Карактеристично је да је нова ратна униформа западно-немачке војске обојена бојама које одбијају ИЦ зраке. У истом смислу обојена је и опрема поменуте војске, а предвиђа се да ће се овим бојама бојити и касарне, па и друге зграде које користи западно-немачка војска. (Militar Zeitschrift бр. 5/58 и Luftschutz бр. 1/58).

12) Сигнал прихваћен од циља који је у покрету, помера се на екрану цеви у односу на сигнале околних предмета и непрекидно се мења по интензитету. На пример, сигнали моторних возила и тенкова брзо се крећу по екрану и пулсирају светлосно јаче него сигнали људи. Велико нагомилавање живе силе и технике непријатеља изазива на индикатору промену карактера одраза посматраног дела околине.

радарски уређаји таквог типа могли су да открију тачан положај минобацача или оруђа по путањи мине, односно зрна. Американци су их примењивали у Кореји.¹³⁾

Сада се разрађују стереоскопски радарски уређаји који ће омогућити боље приказивање откривених циљева. Овоме се посвећује велика пажња стога што радарски уређаји ове врсте дају јаснији одраз, сигнали се лако дешифрирају, особито када се у простору који контролише радарска станица налази много детаља који дају добре одразе.¹⁴⁾

Ретко жбуње, дрвеће, обичне маскирне мреже и сл., у већини случајева, скоро не ометају запажање сигнала од објеката који су у покрету.¹⁵⁾

Радарски уређаји постављају што ближе зони у којој треба осматрати. Због тога се положаји противничких осматрачница радарских станица поклапају са оним тачкама на земљишту одакле би се сопствени положаји и снаге могли осматрати оком или одговарајућим оптичким приборима за повећање под условима добре видљивости. Према томе, израда профила видљивости биће веома значајна у савременим условима при чему се сопствене снаге морају прикрити од противничког радарског извиђања са земље.

Главне слабости радарских уређаја су:

— снажни радарски предајни уређаји могу да се „виде“ знатно пре него што они сами могу да „виде“,

— слаби радарски одједи могу да се утопе или искваре,

— одређивање домета, базирано на мерењу временског интервала, може да се отежа електронским путем.

Користећи напред изнете слабости радарских уређаја свакодневно се развијају средства и методи за ометање.

Електронске мере и средства за ометање могу се класифицирати у четири групе и то:

— средства радиотехничког извиђања, тј. средства откривања сигнала противничких радара, њихових радних фреквенција, фреквенција понављања импулса, правца на радар и других података,

— средства активне сметње, тј. предајници велике снаге који се могу подесити на одређену фреквенцију и које својим сигнаlima гуше сигнале радара,

— средства пасивних сметњи, тј. разни предмети који одбијају сигнале радара и тиме маскирају дејствујуће циљеве,

— средства дезоријентације и подражавања намењена за стварање лажних циљева или изобличавање података које примају радарски уређаји.

13) Војно-технички гласник бр. 2/56 стр. 134.

14) Красная звезда, август, 1957 год.

15) Домет једног радарског уређаја за извиђање са земље, који користи америчка војска, износи 5400 метара. Уређај производи јасне звучне сигнале када је у контакту са возилима или људством. Сигнали су различити за људе и возила тако да се могу јасно разликовати. Чак је према добијеним сигнаlima могућно распознати да ли је возило точкаш или гусеничар. Укупна тежина уређаја са генератором износи око 38 кг. (Electronics, децембар, 1956 год.).

У последње време техника стварања пасивних сметњи знатно је усавршена, те треба с тим рачунати при оцени могућности противдејства радиотехничком извиђању противника. Познато је на пример, да се ради на развоју специјалних ракета за избацивање диполних рефлектора и то са таквим прорачуном да се „диполни облици“ образују по жељи (рецимо испред групе бомбардера у лету).

Постоји још један вид противдејства пасивног типа, као што је скривање (прикривање) својих објеката материјалима који упијају електромагнетне таласе.¹⁶⁾

За увођење телевизије у опрему армије потешкоће су се углавном огледале у гломазности те врсте опреме. Међутим, у непрекидним напорима на постизању минијатуризације војне електронске опреме копнене војске технички развијених земаља постигле су више или мање значајне резултате како у погледу смањења тежине, тако и у погледу осетног смањења и димензија опреме намењене за осматрање бојног поља и откривање циљева. Тако је, на пример, радиотехничка корпорација САД (РЦА) развила за војне потребе ултраминијатурну телевизиску камеру која може да стане на длан и тежи свега 450 грама. Ова камера и слични типови омогућиће успешније коришћење телевизије. Камера ради у сваком положају било да је окачена о разне предмете, било да је наслоњена, а поред тога је врло чврсте конструкције. Она се може користити у пољским условима, јер није осетљива на ударе и вибрације. Може се рећи да микроминијатуризација претставља један од највећих и структурних успеха на подручју војне електронике током последњих неколико година. Наиме, праћење покрета трупа, ватрених дејстава, одређивање тачности погађања и дејства сопствене артиљерије и авијације вршиће се помоћу телевизиских камера које се, због својих малих димензија, могу на терену лакше сакрити од осматрања и откривања него што је то био случај са осматрачем. Није искључено да се систем ових камера може инфилтрирати и у дубљу позадину, ради осматрања покрета и прикупљања других важних података.

Средства за извиђање из ваздуха. Опремљеност савремених извиђачких авиона савршенијим аерофотоапаратима, кинопројекторима, радиотехничким средствима и разним инфрацрвеним уређајима, омогућава извиђање у разноврсним условима видљивости и знатно повећава могућност извиђачке авијације. Примена телевизиских уређаја на извиђачким авионима омогућује осматрање земљишта по ведром времену, разних објеката у непријатељском распореду и предавање слике на велика отстојања. Извиђање помоћу телевизиских уређаја искључује субјективност оцене тренутне ситуације од стране посаде авиона, пошто се подаци виде непосредно на екрану телевизиског пријемника постављеног на командном месту општевој-

¹⁶⁾ У САД су слични материјали добили широку примену, а један од те врсте (спонцекс) и користи се за облагање зидова антенских лабораторија. Неки типови изграђени су на бази „пенопластике“ те ако се с њима прекрију авиони и тенкови они би били невидљиви на екранима радара.

ног команданта. То ново средство ваздушног извиђања чак ће релативно смањити штете које трпи извиђачка авијација с обзиром да ће један авион истовремено моћи да послужи више командних инстанци.¹⁷⁾

Међутим не треба заборавити да ће бити знатно теже извиђање сада, када непријатељ може претпоставити да је сваки, чак и појединачни, авион носач атомских бомби, те ће земаљска средства ПА одбране и ловачка авијација увек упорно дејствовати по сваком самосталном авиону извиђачу.

Савременом техником аерофотоснимања могућно је не само фотографисати све предмете на земљи, већ и израчунати њихове димензије, а на основу тога и доносити закључке о њиховој намени и значају. Ваздушно снимање може се вршити и са висина већих од 10.000 метара и са апаратима који лете надзвучном брзином.

У литератури се помиње и фотоизвиђање авионом без пилота. Авиони овог типа транспортују се са борбеним поретком јединица и снабдевени су брзим камерама које снимају са висине од неколико стотина метара, тако да је овде практично исправније говорити о „летећим аерофотокамерама“.¹⁸⁾

Један систем за ноћна фотоснимања омогућава стварање врло узаног светлосног снопа од обичних живиних лампи. Авион има изглед звезде. Систем омогућава добијање стереоскопских снимака у црно-белој техници ноћу.

Аерофотоснимање применом ИЦ зракова постало је редовна пракса. И овде се користе специјалне импулсне лампе као извор ИЦ зрачења. Авион опремљен овом камером може да снима у потпуној тами. Веома кратко трајање блеска, који има велику јачину, омогућава добијање оштрих снимака.

Употребом стереоскопског метода снимања, тј. путем дешифровања стереоскопских снимака лако је могућно демаскирати површинске маске и утврдити детаље који су високи изнад земље свега 1 метар. Савременим фотокамерама могућно је на земљи разликовати, под извесним условима снимања, детаље чија се ширина креће око 30 см.

Освајање најкраћих таласа конструисањем предајника и пријемника на таласима од 3 см и краћим, омогућило је да се израде авионски радарски нишани за бомбардовање који су знатно повећали борбену способност пре свега бомбардерске авијације. А успеси остварени на подручју нових висококвалитетних радара дају основа за

17) Ради извиђања терена на већим далинама од линије фронта уз истовремено преношење слике на командно место у америчкој војсци користе се авиони Л-17 којима се управља помоћу радија. Телевизиски уређаји на овим авионима састоје се из тел. камере предајника и антене. Цео комплет авионско-телевизиског уређаја укључујући и камеру тежи 61 кг. Земаљска опрема за управљање авионом постављена је на лаки „Wilys“.

18) Авион има распон крила 4 м и лети брзином 360 км/час по унапред припремљеној шеми и њиме управља оператор са земље. По повратку у одређен рејон цео авион се спушта падобраном на земљу. (Красная звезда бр. 243.)

претпоставку да ће радарско „снимање“ терена ускоро бити исто тако добро као и фотоснимање.

Иако овим кратким прегледом, којим смо обухватили главне групе, нису исцрпена сва савремена средства за откривање, а посебно методи и услови под којима се примењују, ипак се, као што се из изнетог види, у условима савремене борбе широко настоји да подаци извиђања буду што тачнији и потпунији, и пре свега, благовремени, тј. да пристижу непрекидно и аутоматски. Можемо констатовати да је у савременом рату обим података који се добијају методом инструменталног извиђања необично широк, што налаже, као првостепен задатак, да се маскирне мере не само поопштре, већ и да се редовно и по одређеном плану контролишу посебним савременим средствима и методама, а тако исто да се изналазе такви тактички поступци и решења која ће најефикасније моћи очувати не само тајност намера, већ која ће допринети да борбена средства и снаге остану што дуже скривене за непријатеља.

Организованом и усавршеном систему за извиђање и праћење циљева потребно је супротставити умешност у скривању, користећи притом разне слабости противничких техничких средстава за осматрање и извиђање која нису ни универзална а ни лишена разних мана и недостатака, као и оне околности под којима противник поменути технику неће у пуној мери моћи искористити из било којих разлога.

Неке маскирне противмере. Упоредо са усавршавањем средстава за извиђање и откривање циљева усавршавају се, откривају и користе одговарајући методи за маскирање и обмањивање који су првенствено засновани било на слабостима, било на извесним границењима која су својствена средствима за откривање. Ми ћемо изложити неке начелне методе који се могу користити за заваривање поменутих средстава.

Ради прикривања како од средстава за осветљавање бојишта, тако и од средстава оптичког осматрања и извиђања уопште може се са сигурношћу рећи да ће се и у савременим условима широко користити димне завесе. Оне ће се примењивати не само дању већ и ноћу што је један од ефикасних начина да се макар колико парира средствима која ће се користити за осветљавање бојишта. Па, ипак, треба истаћи потребу сталног и систематског праћења и откривања инфрацрвених рефлектора како би се спречило да противник добије потребне податке.

Иако су многа средства за осматрање, извиђање и откривање циљева, знатно технички усавршена, многа општа начела и принципи којима се и досада руководило при маскирању нису изгубили свој значај, а посебно кад се ради о једном комплексном систему маскирања. Сви довољно густе (непровидни) природни и вештачки заклони (разне неравнине терена, шуме, вертикалне и хоризонталне густе маске итд.) могу се успешно користити да би се прикриле сопствене трупе, војна техника, објекти и различити радови. Тако, например, као маскирна средства за прикривање различитих фортификациских

објеката, страних база за разне пројектиле и друго у многим армијама у разним ситуацијама, поред других различитих маскирних материјала, предвиђа се, нарочито онда кад има довољно времена, и озелењавање одређеног рејона.¹⁹⁾

Један од основних метода да се путем фотоизвиђања, како са земље тако и из ваздуха, открију циљеви и даље остаје међусобно упоређивање снимака који су снимљени у одговарајућим временским размацима. Све промене у односу на стање какво је било на претходним снимцима упућује на то да се обрати посебна пажња на карактер и евентуалну сврху извршених промена како би се, према томе, што тачније процениле даље намере. Стога је потребно уопште настојати да се што мање нарушава природна слика земљишта, а уколико се то већ мора, онда је то нужно чинити у складу са одређеним циљем не мимоилазећи притом низ мера које се морају упоредо предузимати да би противник стекао криву претставу. Свакако да све лажне мере и радови морају бити у довољној мери убедљиви.

Густа влажна магла, а посебно киша, снег и сл. сасвим ограничавају могућности примене ИЦ фотографског метода за откривање. Невешто и нестручно изведене маске и прикривене циљеве најлакше је открити на подлози бујног зеленила. А најлакше је маскирати објекте у планинским пределима јер је у планини разнобојност земљишта изразита, а нарочито онда ако се за маскирање користе шуме прногорнице. Уопште планинским извођењем разних вештачки створених облика и мрља на ширим земљишним комплексима могућно је извршити обраду подлоге у смислу да се маскирани објекти успешно уклапају у непосредну околину.²⁰⁾

Као што је познато, један од недостатака радарских уређаја састоји се у томе што они, иако успевају да открију различите циљеве, не могу да утврде у низу случајева о каквим се циљевима ради. Различити објекти, који на сличан начин одбијају радиоталасе, дају на екранима или индикаторима сасвим сличне сигнале. Управо ова слабост омогућава да се користе лажни циљеви који заваравaju противничка радиолокаторска средства, односно да се истовремено маскирају стварни циљеви. У склопу противрадиолокаторског маскирања биће потребно на свим карактеристичним местима кад год је то могуће радити профиле видљивости да би се дошло до сигурног закључка да ли се може помоћу радара са извесних истурених тачака на земљишту, које може посести противник, осмотрити и контролисати одређена зона. Посебна организација електронских противмера претстављаће само потребну допуну систему противрадарског обезбеђења с циљем да се противнички радари за извиђање што више оне-

¹⁹⁾ Красная звезда, 26. VIII. 1958 год.

²⁰⁾ Основни задатак оптичког маскирања јесте да се по могућности умање контрасти између објеката и подлоге и да се на тај начин они учине невидљивим или, бар што је више могућно тешко видљивим.

могуће у извршењу задатака, односно да се што ефикасније обману и скрену на лажне циљеве.²¹⁾

Угаони рефлектори могу да се користе за стварање забуне у погледу конфигурације речних обала, обала језера и мора, као и за прикривање различитих објеката од ваздушног осматрања помоћу осматрачких радара. Посебно груписани угаони рефлектори постављени дуж обале неког залива или око неког језера могу битно да измене контуре линија које раздвајају воду од копна, а које се иначе виде на радарским екранима. У разним појединим случајевима помоћу оваквих угаоних рефлектора може се противничком извиђачу сугерирати постојање пловних објеката на воденим површинама.

Максимални маскирни ефект у условима комбиноване примене различитих средстава за откривање може се постићи само ако се правилно користе различита маскирна средства која стоје на располагању. Ово је потребно нарочито истаћи стога што је многа маскирна средства, мере и методе потребно у савременим условима користити комбиновано, баш с обзиром на сам систем противничког извиђања, односно на начин коришћења и употребе средстава за откривање. На пример, у последње време се за маскирање покрета користе угаони рефлектори, али обавезно у комбинацији са одговарајућим вертикалним и хоризонталним маскама и то стога што противник, поред радарских средстава за откривање, користи и оптичка средства. У погледу израде макета оруђа и возила ово намеће потребу да макетна техника, поред опште сличности по облику и боји са предметима које подражава, даје на екранима ИЦ индикатора и радара исте одразе као и стварна техничка средства.

Разне јефтине склапајуће и лако покретне макете најразличитијих оруђа и опреме користе се у борбеним операцијама у великом броју комбиновано са стварним средствима наоружања и опреме.

Утицај дејства нуклеарног оружја на маскирну опрему, вероватно ће се манифестовати у следећем:

— маскирни материјали мораће да буду отпорни према топлоти и горењу, тј. морају бити тешко запаљиви,

— јак ваздушни талас, који настаје после експлозије, условиће да се носеће конструкције маски морају нешто јаче димензионисати тако да се овом колико-толико супротставе,

— масовна употреба разних формациских макета одређене конструкције и склапајућих објеката такође може допринети да се

---

²¹⁾ Извиђачки пријемник може да открије осматрачке радарске станице противника приближно на двоструком отстојању у односу на домет одређене станице. Користећи ову околност немачке подморнице су у Другом светском рату дуго успевале да избегну сусрете са енглеским и америчким авионима. Пошто су немачке подморнице у то време располагале пријемницима подешеним на фреквенцију енглеских и америчких авионских осматрачких радара то су оне могле да на време примете приближавање авиона и да на време дубоко зароне.

релативно успешно лажни положаји могу претставити као стварни, али ће се упоредо са овим сва та макетна техника морати израђивати солидније.

Овде је нужно напоменути да у погледу употребе макета, данас имитација може да пружи добре резултате само ако се употребљавају дрвене макете са металном површином, надуване макете од импрегниране тканине са одбијачима светлости и угаоним противрадарским рефлекторима, металне макете, па чак, у извесним условима, и стварна средства која би омогућила да се лажни објекти и лажни рејони прикажу као стварни.

Све мере индивидуалног и тактичког маскирања релативно се не мењају. Наравно, користиће се савременија опрема с обзиром на нове услове. Међутим, у вези са оперативним маскирањем, све се више потврђује да ће оно морати да буде далеко обимније, захтеваће бољу организацију него досада, а посебно ангажовање обимнијих снага и средстава. Према томе, као последица велике рушилачке моћи нуклеарног оружја, истичу се у први план мере оперативног маскирања које су управљене на то да се противник доведе у заблуду у погледу општег броја, распореда снага и средстава, акција и намера. Мере оперативног маскирања су веома разноврсне, морају се непрекидно спроводити и веома су комплексне баш због тога што обухватају разне, али међусобно веома повезане делатности: организацију, планирање, руковођење, извршавање специјалних маскирних мера које одређују правила и принципе којих се трупе у току одређене акције морају придржавати, систем контроле тих мера итд.

Растреситост борбених поредака, свеобухватност маскирних мера и радова, као и њихова разноврсност, с обзиром на конкретне услове, а потом и потребу сталне контроле њиховог извршења захтеваће ангажовање посебно обучених и специјализованих официра који ће планирати, руководити радовима при извршењу и контроли извршења предвиђених задатака у вези са маскирањем. Упоредо са овим биће нужна и одговарајућа организација маскирних јединица, па и сав остали старешински састав мора бити оспособљен да предузима и контролише извођење маскирних мера, а трупа у целини оспособљена да их извршава.

Неће бити редак случај да ће се захтевати велике промене у погледу величине, конструкције и положаја објеката који се морају маскирати. Свакако да нарушавање континуитета у спровођењу сложених маскирних радова у савременим условима може да доведе до врло тешких последица.

Искључиво коришћење маскирних јединица било за обимне било за специјалне маскирне радове, довело би до огромног повећања њиховог броја уколико би се желело да се сви задаци изврше на време. Стога се у савременим условима све више истиче потреба да многе задатке, везане за сложене радове на маскирању, јединице изврше сопственим снагама и средствима. Све јединице (установе) мораће да примењују у свим ситуацијама одговарајуће мере маски-

рања не чекајући за то, те због тога морају бити обучене у маскирању.

Мораће се водити рачуна да се јединице свих родова и видова солидно обуче у погледу умешности коришћења свих месних услова за маскирање и да се питање одржавања маскирне дисциплине подигне на завидан ниво. Један генерал швајцарске војске писао је недавно да маскирна дисциплина треба да иде за тим да и последњи војник зна да се грешке, које је учинио незнањем и непажњом, због непоштовања дисциплине, не односе само на њега, него да могу да буду фаталне за његове другове, чак и за целе пукове и да могу бити узрок тешких губитака. Овде се не могу правити разлике између бораца и небораца, између пешака, артиљераца, радиотелеграфиста, болничара, наоружаних или не. Сви ће они подносити последице учињених грешака.

Неоспорно је да маскирне мере обухватају и рационалан распоред објеката, јер ови самим тим стичу изванредан степен заштите. Растреситост јединица и објеката је један од облика пасивне одбране те се убраја у домен природног маскирања. Отстојања и растојања између појединих јединица или објеката бираће се тако да један нуклеарни или термонуклеарни пројектил може да нанесе губитке само једној јединици, односно једном важнијем објекту. У погледу растурања позадинских јединица ово мора бити извршено у том степеноу да ни један важнији позадински објекат не буде толико значајан да његово уништење претставља осакаћујући ударац за јединице и операције које подржава.²²⁾

Прикривање и маскирање многих објеката на разноврсном земљишту оствариће се сразмерно врло тешко, а трагови који буду остали (због појачане покретљивости и брзих измена места) иза тешких возила неће се моћи лако сакрити. Стога је потребно улагати велике напоре да се противник доведе у заблуду изразом великог броја лажних објеката одређене намене, врсте и облика. Пошто ће маскирање бити, углавном усмерено на прикривање правог изгледа положаја, као и на прикривање стварне густине, како борбеног поретка тако и саобраћаја, то ће се ово моћи постићи успешно само извођењем масовних лажних радова, покрета јединица, стварањем лажног осветљења и др. Ово поготово ако је операцију или поједине њене етапе у целини немогућно прикрити. Нарочито ће бити тешко маскирати велике количине избачене земље, с обзиром да ће претстојати обавезно масовно укопавање ради заштите. Постоје извесне идеје да би избачена земља могла врло ефикасно да се прикрије тако

²²⁾ Систем складишта, на пример, која се протежу по правцу са подесним међупросторима, дуж постојећих путева, претставља добар метод растурања отворених складишта пошто атомска оружја имају мање разорно дејство кад се ради о циљевима који имају облик правца. Исто тако треба избегавати груписање и постављање свих складишта са једном врстом или класом предмета снадевања унутар могуће зоне дејства једне бомбе.

што би се разместила у захвату лажних положаја. Биће додуше тешко, али не и неизводљиво, извршити лажне радове на местима која су погођена атомским зрнима да би се код противника створила погрешна претстава о ефекту нуклеарне експлозије пре него што се појаве његови авиони за фотографску контролу резултата бомбардовања.

Ноћу је још доста сразмерно тешко изабрати циљеве и одредити време када треба нанети атомски удар. Стога се све више истиче потреба коришћења ноћи и лоших атмосферских услова за извођење радова, покрета и др., јер, још увек су у тим условима могућности непријатеља да осматра и извиђа ограничене.

И кретање ће се морати изводити ноћу, у скоковима, у одређеним временским размацима, с тим да се пређе отстојање до наредног рејона који је благовремено припремљен у смислу да се у њему јединице могу сместити, заштитити и маскирати да би тек под повољним условима поново продужиле кретање. Мораће се, у склопу једног општег маскирног плана, понегде вршити промена правца покрета, било по претходно припремљеним путевима, а вероватно чешће ван путева, да би се осигурали што бољи предуслови за прикривање покрета.

Да би се донекле смањио обим маскирних радова, које би требало извршити све више се, на бази усвојене доктрине и општих планова, предузимају одговарајуће мере организације и за благовремено уређење територије. Исто тако, предузимају се и многе маскирне мере које имају за циљ да се објекти и радови војног значаја од самог почетка изградње одрже у тајности.

Поред различитих прописа и мера који регулишу растреситост, избор локације, децентрализацију војних и важних привредних објеката, у неким земљама иде се за тим да се потпуно напусти типски и строго праволиниски размештај војних објеката на земљишту.

Ефикасно маскирање објеката постиже се, такође, њиховим смештајем под земљу, било целог објекта било неких његових делова, нарочито оних чије маскирање на површини причињава посебне потешкоће.

Маскирно бојење и данас може на један доста брз и економичан начин, свакако комбиновано и са другим маскирним радовима, да знатно умањи видљивост објекта са средњих и великих отстојања, те да тако омогући да се ови потпуно успешно уклопе у околни амбијент. Велики број задатака решава се пошумљавањем, а ово се обавља по разрађеним програмима и плановима и нарочито се инсистира да оно буде довољно густо и да се комбиновано користе листопадне и зимзелене врсте дрвећа. На овај начин ствара се могућност коришћења природних елемената за маскирање трупа и борбених средстава што је, с обзиром на садашње могућности средстава за извиђање, осматрање и откривање циљева, свакако најповољније. Због

тога рационално пошумљавање претставља маску, благовремено припремљену, распоређену уздуж главних оперативних праваца (комуникација, речних долина, река, железничких пруга итд.) која може, кад год је то потребно, прикрити сопствене трупе и борбена средства, те тако у укупном обиму огромно смањити радове и уштедети време, снаге и средства која су потребна за извршење маскирних радова у свакој фази борбе и на сваком месту. Мораће се обратити посебна пажња да се у току борбених операција забрани свако непланско огољавање шуме да би се искористило шибље и грање као приручног материјала за маскирање. Ово нарочито стога што је масовно осакћавање шуме могућно лако открити, чиме би била истовремено демаскирана јединица, односно намера.

Опште је начело да ће се у евентуалном будућем рату тежити да се приликом покрета јединица и организације положаја што мање нарушава природна слика земљишта.

УЗ ЧЕТРДЕСЕТОГОДИШЊИЦУ КПЈ

Генерал-потпуковник **МИЛИНКО БУРОВИЋ**

ДВА СВИЈЕТЛА ЛИКА НАШЕ ПАРТИЈЕ

У знак захвалности народа и Савеза комуниста Црне Горе за заслуге у Народноослободилачком рату и Народној револуцији у Никшићу су 4 јула ове године откривене спомен-бисте двојици истакнутих организатора и руководиоца — народним херојима Радоју Дакићу и Сави Ковачевићу.

Другови Радоје Дакић-Брко и Сава Ковачевић улазе у наш Ослободилачки рат као прекаљени и искусни комунисти, револуционари. И један и други имали су огромно револуционарно искуство из борби коју је водила радничка класа и остале народне снаге наших народа под руководством КПЈ противу ненародних режима, националног, социјалног и политичког угњетавања у бившој Југославији.

Радоје Дакић потиче из крајње сиромашне сељачке породице из села Црна Гора под Дурмитором. У родитељском дому није имао ни најосновније услове за живот и школовање, те по завршеној основној школи одлази у Београд на изучавање заната — металске струке. Још у току изучавања заната осјетио је сву грубост експлоатације радничке класе, а посебно ропски положај шегрта. Природно бистар младић са изванредном моћи запажања, он се од првих дана повезује са класним синдикалним покретом. Отада је заувек његов животни пут повезан са радничком класом и њеном борбом. У раду међу својим друговима-шегртима истиче се још од првих дана борбеношћу, активношћу и израженим смислом за организовање борбе. За вријеме изучавања заната неуморно ради на свом политичком, теоретском и културном уздизању, колико су му то услови дозвољавали. Својом непосредношћу, другарством, скромношћу, борбеношћу и активношћу још у току изучавања заната стиче све већи углед међу многим радницима-металцима.

Развијајући се тако још од првих дана свог револуционарног рада у редовима радничког покрета, учествујући у свим акцијама борбе напредног Београда, истичући се борбеношћу и активношћу, он је непосредно пред рат у редовима радничке класе израстао у једног од најпознатијих, најблискијих и највољенијих радничких бораца — револуционара. Пријемом у Партију, 1934 године, његова револуционарна активност и организаторска способност долазе до још

потпунијег изражаја тако да је већ 1939 године на Партиској конференцији изабран за политичког секретара партиске организације Београда, једне од најмасовнијих и најборбенијих у земљи.

У то вријеме, од 1939 до 1941 године, замах револуционарног покрета све је снажнији и све организованији. Београд постаје поприште и центар борбе против све изразитије и отвореније политичке издаје земље од стране профашистичке владе Цветковић—Мачек. Облици борбе су све разноврснији, све чешћи, масовнији и организованији. Није тих дана могао проћи ниједан важнији догађај а да револуционарни покрет под руководством Партије на њега не реагује преко илегалне штампе, отворених уличних демонстрација, штрајкова, поред свакодневног политичког рада путем мреже илегалних партиских организација, организација СКОЈ-а, синдиката, антифашистичког фронта и других напредних организација на које је Партија имала утицај, као што је био студентски покрет, удружење адвокатских приправника и других организација. Партиска организација Београда на чијем је челу био друг Дакић организује и изводи познату ону велику демонстрацију 14 децембра 1939 године на Славији када је полиција масовно употребила ватрено оружје против демонстраната. Али чврстина и организованост демонстраната била је таква да полиција није успјела да их разбије за читав три сата иако је било више рањених и неколико погинулих демонстраната. Године 1940 партиска организација покреће и изводи познати штрајк аеронаутичких предузећа који траје неколико мјесеци. Сва настојања власти да разбије штрајк остала су узалудна, организованост штрајка и чврстина штрајкача била је таква да је власт морала позвати у војску раднике-учеснике у штрајку. Дакић се налазио на челу штрајкачког одбора за све вријеме штрајка. Он је тих дана такорећи стално био на улици, непрестано у покрету, обилазио штрајкачке страже и групе, брзо реаговао на догађаје и мобилисао све снаге за подршку штрајка, оцјењујући правилно његов организацијски и политички значај за развијање борбеног расположења и подизање политичке свијести што ширих маса радничке класе о њеној снази ако је добро организована и правилно усмјерена. Штрајк је имао снажног одјека у развијању борбеног расположења не само на раднике ових предузећа, већ и на читаву радничку класу Београда и читаве земље. На свим партиским састанцима друг Брко је наглашавао значај омасовљења партиске организације ових предузећа примањем нових чланова из редова радника који су се истакли у акцијама у току овог дуготрајног и успјелог штрајка.

Полиција, разумије се, запазила је и морала је запазити његову свакодневну активност у револуционарном раду те је више пута хапшен. Свакипут је његово држање пред класним непријатељем било како то заиста доликује истински увјереном и прекаљеном радничком борцу, који је чврсто, свјесно и одлучно, пошао путем борбе своје класе. За друга Брка се може без претјеривања рећи да је сву своју животну бујну енергију посветио револуционарној борби своје

Партије и да није имао других животних радости од радости револуционарне борбе. Он је био досљедни раднички борац и страствени револуционар, до самоодрицања скроман у личном животу, до краја правичан, самопријегоран, упоран у раду и близак друг. Зато, полазећи од себе он, такође, органски није могао подносити било какав јавашлук, било какву недисциплину, непартијност у раду или пороке у личном животу комуниста. Личним примјером неодољиво је утицао на средину у којој је живио, радио и борио се. У жељи да комунисти, борци за идеале радничке класе, буду што узорнији, он је реаговао и на најситније грешке које би појединци испољили било у раду или личном животу, не одустајући од метода убјеђивања све док не би стекао увиђање да је у томе и успио. Он је у томе, као и иначе на сваком задатку револуционарне борбе, био упоран и истрајан да би комунисти у цјелини и сваки појединачно могли бити примјер какви треба да буду људи, њихов рад и односи међу њима. Не плашећи се да ћемо претјерати, за покојног друга Брка можемо рећи да је својом појавом и личним примјером импресивно дјеловао на људе, на развијање код њих осјећања правичности, другарства, скромности, револуционарне будности и дисциплине. Отуда је и за најкраће вријеме брзо освајао људе, постајао масовик и вољен и као човјек и као друг и руководилац и у партиским организацијама и народним масама.

Друг Сава Ковачевић као сељак, још од ране младости се определио за револуционарни раднички покрет. Природно интелигентан и обдарен, он неуморно ради на свом идеолошком, теоретском и културном уздицању. Иако је у веома тешким условима долазио до литературе јер је обављао све физичке послове и обрађивао земљу, он је упорним радом израстао у маркантну, зрелу политичку личност свог родног мјеста Грахова и околине.

Сиромаштво и оскудица која је општа карактеристика ових крајева натјерује га да напусти родитељски дом и потражи хљеба ван свога завичаја. Сава одлази у Трепчу гдје се запошљава као рударски радник. На тај начин долази до могућности да се упозна са животом радничке класе, да прошири своје видике и искуство. У новој средини за кратко вријеме постаје у редовима рудара запажени и истакнути раднички борац. Његова динамична личност као да је по природи била створена за револуционарне окршаје радничке класе. Он са посебном страшћу револуционара приступа организацији и учествује у масовним акцијама које је покретала и водила Партија међу рударима и, као и у свом родном крају, тако и међу рударима брзо се истакао својом борбеношћу и политичком зрелошћу и искуством. И својом појавом и речју он је импресивно дјеловао на људе још од првог сусрета. Поред великог револуционарног искуства које је стекао у крилу Партије, он је уз то упорним радом на свом личном, културном и политичком уздицању израстао у такву комплетну револуционарну личност, да је на примјер када се појавио пред Судом за заштиту државе и дао своју одбрану, која је у суштини била осуда постојећег друштва бивше Југославије, импресионирао судије и при-

сутне, тако да нијесу вјеровали да од школских квалификација има свега 4 разреда основне школе.

Сава је ступао смјело и неустрашиво у револуционарне акције које је покретала, организовала и водила Партија, самоиницијативно и сам организира и покреће масе у борбу упркос сталних пријетњи, прогона и хапшења од стране власти и полиције.

Будући и ментално и политички примјер одлучности и неустрашивости, он је било какав кукавичлук и опортунизам у акцијама револуционарне борбе жигосао свом њему својственом жестином. Према онима који би испољили колебаљивост знало га је понекад да изда стрпљење убјеђивања, али је зато својом појавом и својим личним примјером такорећи магнетски привлачио масе у борбу. Бити са Савом у борби и бити колебаљивац готово је било искључено. Према смјелим и одлучним борцима радничке класе и народа знао је бити родитељски њежан. Сава је, сажето речено, био такав лик човјека и револуционара као да је био саздан за онај „последњи и одлучни бој“ који је повела наша Партија 1941 за национално и социјално ослобођење наших народа, бој у коме ће доћи до још пунијег изражаја његова изразито динамична личност, његов неустрашиви револуционарни херојизам, и као борца и као команданта јединица НОВ којима је командовао.

По својим личним особинама и склоностима и по начину реаговања у револуционарном раду, личности другова Саве и Брка биле су веома различите, али оне су се, такорећи, хармонично допуњавале у складу са стварним захтјевима и потребама какве су настале 1941 године отпочињањем тако компликоване и разноврсне борбе каква је карактеристика борбе била у току нашег Ослободилачког рата и Народне револуције.

Брко, као секретар Окружног комитета Никшића, био је такав комуниста и руководилац коме није било тешко заћи у сваку кућу, код сваког човјека, у сваку партиску организацију, и на најмању конференцију да би и својим присуством и својом ријечју покренуо масе на што шире активно учешће у оружаном борби. Он је даноноћно објашњавао народу да је оружана борба против окупатора једини начин да се избјегне уништење, које је окупатор, иако лукаво и прикривено, сваким својим поступком наговјештавао и припремао нашим народима. Истовремено убједљивим ријечима указује масама и сваком појединцу на реалне могућности борбе и побједе. На задацима припрема и организовања маса за оружану борбу Брко је био заиста неуморан. Са великим искуствима организатора и страственим одушевљењем организовао је и покретао на активност партиске организације и друге друштвене органе револуције и сваког појединца да напредују до крајњих граница све своје снаге као што су то и захтијевали услови наше оружане борбе против окупатора и народних издајника. Чим би се ма по којој линији оружане борбе у било ком крају простране и беспутне територије ОК испољили било какви недостаци, а њих је било и морало бити, јер је то закон револуције,

Брко је знао брзо покренути партиску организацију и сваког појединог комунисту, а најчешће се и лично нашао на лицу мјеста и предузимао потребне мјере.

Он никада није пропуштао да нагласи и посебно истакне одговорност сваке партиске организације и сваког појединог комунисте за успјехе борбе у његовом крају, одговорност и улогу у отклањању недостатака у раду на мобилизацији снага и средстава за потребе оружане борбе. У организовању и припреми сваке акције и у току њиховог извођења он је учествовао са својственом му страшћу истакнутог револуционара, борца и руководиоца. Њему нису измицале ни најситније појединости ако би од њиховог рјешавања било у којој мјери могао да зависи успјех. Брига за људе, за правичне комунистичке односе и у тако компликованој и замршеној ситуацији, каква је била посебно оних првих дана нашег Ослободилачког рата, он није испуштао из вида, већ је томе поклањао посебну пажњу, стално истичући и указујући комунистима значај тога питања за политички утицај Партије, за њену унутарњу монолитност и политичку чврстину, за успјехе оружане борбе. Истакнута је заслуга друга Брка као секретара Окружног комитета за свестран утицај партиских организација на масе, за свестрану активност и херојизам које је народ оног краја испољио у оружаног борби 1941 и 1942 године, продужујући тим путем све до ослобођења. Партиска организација чији је секретар био друг Дакић и остале друштвене организације Ослободилачког рата и револуције успјеле су да организују и покрену најшире масе у активно учешће у оружаног борби, тако да је на територији Окружног комитета учествовало са пушком у руци у току 1941 и 1942 године преко 5.000 партизана сврстаних у чете, батаљоне и два одреда, а читава територија у периоду од октобра 1941 до краја априла 1942 године била је ослобођена, сем окупаторског гарнизона у Никшићу који је био опсједнут пуних 42 дана, без везе са осталим гарнизонима.

У том периоду италијанско-фашистичком окупатору и квислиншким снагама нанесени су тешки губици у људству и материјалу. Само на ослобођеној територији Никшићког партизанског одреда налазило се у логорима неколико стотина заробљених италијанских војника.

У једну већ искусну партиску организацију, каква је била у том крају, спремна за извршење и најтежих задатака, Брко је са посебном страшћу и њему својственим стрпљењем и упорношћу унио и своје богато политичко и организационо партиско искуство.

За истакнуте заслуге које је испољио као организатор оружаног устанка у Црној Гори 1941—1942 године, ЦК КПЈ именује друга Дакића у априлу 1942 године за политичког секретара Покрајинског комитета. Он преузима руководство партиске организације Црне Горе у најтежим данима, када су снаге НОВ биле присиљене да под притиском надмоћнијег окупатора и квислинга напусте територију Црне Горе. Друг Брко је и у тим најтежим данима, када долазе до кулминације злочини окупатора и народних издајника над народом,

мобилисао партиске организације на активан политички рад у масама. Велика је његова заслуга што су партиске организације и у тим најтежим данима остале чврсте и успјевале да свакодневно разобличавају злочине окупатора, да сачувају вјерност народа циљевима Ослободилачке борбе. Иако уз огромне губитке у току зиме 1942—1943 године, заслуга је партиске организације што је са онаквим одушевљењем народ дочекао јединице НОВ у Црној Гори и масовно ступао у њихове редове. Друг Дакић је дочекао славу и радост побједе, али када је требало да ступи на поприште борбе и изградњу порушене земље, смрт је отргла из редова Партије овог прекаљеног, ватреног борца, њеног вјерног сина. Друг Дакић је још од ране младости сагоријевао и сагорио у ватри револуционарне борбе своје класе и народа под руководством Партије. Успомена на заслуге овог прекаљеног и истакнутог револуционара живјеће трајно у срцима свих наших народа.

Друг Сава, као члан ОК и посебно као командант Никшићког одреда, истиче се још од првих дана у раду на припреми Партије и народа за оружану борбу у свом крају. Искусни партиски руководицац са великим политичким и личним утицајем на народ, баца се на посао свом оном упорношћу која је красила ову маркантну личност. А када је ЦК наше Партије донио одлуку да се почне са оружаном борбом противу фашистичког окупатора, његовој радости није било краја. Као да добија нова крила, баца се на последње припреме за оружане окршаје. Већ у првим данима оружане борбе долази до пуног изражаја његова лична храброст, неустрашивост и изражене способности за командовање и руковођење оружаном акцијом.

Савини подвизи и као борца и као команданта долазе до снажног изражаја у тринаестојулским данима у ослобођењу Грахова и Вилуса, а нарочито у току јесени у борби код Вилуса, у борбама око Црквица, Билећа, Требиња и Ластва. Храброст коју су у борби испољили партизани под Савиним руководством у данима устанка 1941 и 1942 године, вјечно ће живјети у сјећању народа ових крајева као узорни примјери херојизма и пожртвовања у борби за слободу. Сава већ у првој години рата постаје оличење личног херојизма и узор руководиоцима и борцима тих крајева. Они су се надањивали његовим примјером смјелости и вјештине командовања партизанским јединицама. Његово присуство у борби надањивало је борце и руководиоце на беспримјерна јунаштва, што је утјеривало страх у кости непријатељу. Није било борбе у којој је Сава учествовао а да се и лично и као командант није истакао. Он ни дана није могао да мирује, стално је ишао из акције у акцију и био би тужан ако би и један дан прошао без окршаја, без успјеха у борби противу фашистичког освајача и народних издајника. Партизани су са њим ишли и у најтеже окршаје увјерени да, када их Сава води, успјеси не могу изостати.

Када се сјетимо оних херојских примјера из борбе на Вилусима и код Раме, када је неустрашиво скакао на непријатељске тен-

кове и из њих са својим партизанима такорећи за јаке хватало непријатељску посаду и на тај начин присиљавао је на предају, онда је сасвим разумљиво што је још од првих дана почела да се ствара легенда код народа и партизана да непријатељски метак за Саву „не пријања“ — „да га метак неће“.

Због таквих особина као борца и команданта које је испољавао у свакој акцији, Партија је Сави повјеравала најтеже задатке са увјећењем да ће их он и партизани којима командује са успјехом извршити ма колико да су тешки. Тако славна Пета црногорска бригада под командом свог легендарног команданта добија 1942 године задатак у источној Босни да штити болнице и збијег и буде заштитница осталим бригадама које су под непосредним Титовим руководством продирале у западну Босну, или задатак ослобођења Прозора у Четвртој непријатељској офанзиви да би се отворио пут евакуације болнице у правцу Раме и даље на исток.

У славној Бици на Сутјесци, која претставља највеличанствености бисер међу многобројним драгуљима побједа које су наши народи извојевали у току херојског Народноослободилачког рата и Револуције — Сава поново са својом славном Трећом дивизијом добија најтежи задатак — да штити продор из непријатељског обруча осталим снагама и заштити болницу са око 4.000 рањеника. У тим најтежим али и најславнијим данима Ослободилачког рата још једанпут је свом својом силином засјао херојски лик легендарног борца и команданта. На челу своје дивизије посљедњи пут јуриша 13 јула на многоструко надмоћнијег непријатеља и покошен рафалом фашистичког митраљеза пада славни командант. Тако је завршио свој животни пут легендарни херој наших народа и вјерни син своје Партије. И у овој славној епопеји наших народа уткан је на истакнутом мјесту легендарни лик овог великог борца и славног команданта нашег Ослободилачког рата. „Док Сутјеска вода тече, умријети Сава неће“.

Само таква револуционарна партија каква је била и остала наша славна Партија, могла је да однегује такве свијетле ликове какав је био партијски лик борца, комунисте и руководиоца Радоја Дакића, такав лик неустрашивог борца и команданта, какав је био легендарни јунак нашег Ослободилачког рата и Револуције Сава Ковачевић.

ИЗ РАЗНИХ ДОМЕНА

Капетан I класе

ЉУБОМИР ПЕТРОВИЋ

ЕКОНОМСКИ РАТ

Индустриско-технолошка револуција условила је и омогућила масовно увођење ратне технике у оружане снаге¹⁾, које су све више и непосредније постајале зависне од економских предуслова сваке земље. Перманентни бројни пораст армија²⁾ током ратова XVIII, XIX и XX века и увођење опште војне обавезе, настали су као последица нових продукционих односа. Тако су развитак производних снага и адекватних односа производње условили на достигнутом степену развитка интеграцију привреде и рата, бришући границе између тзв. цивилног и војног сектора. Привреда је постала ратно средство првог реда. С тим у вези јавља се и економски рат као специфичан вид међудржавног деловања у савременим условима.

Економски (привредни) рат има за циљ слабење и дезорганизацију привредног живота непријатељске земље ради сламања њеног ратног потенцијала у целини. Он је неизбежан пратилац оружаног сукоба између држава или групација држава, али он се, често, води и у условима „мира“.

Није тешко прецизирати главне задатке економског рата за време оружаног сукоба. Они се састоје у:

1) У протекла три века дошло је до квантитативно новог односа у унутрашњој структури живе силе и технике у рату. Док је у ратовима XVII века, од укупних ратних издатака, 75% отпадало на персоналне расходе, а само 25% на материјалне расходе — што значи однос 4:1 у корист живе силе (исказано у вредносним показатељима), дотле у ратовима XX века имамо обрнут случај, тј. 4:1 у корист технике, узимајући за основу процене финансиски резултат опремања и одржавања армије. Међутим, у квалитативном погледу унутрашња структура ова два основна елемента оружаних снага, човека и технике, није претрпела битније промене. Човек, као произвођач средстава за вођење рата и као војник оперативне армије, био је и остао један од основних фактора оружаних снага, тако да се рат не може водити без активног присуства живе силе.

2) Анализа броја обострано ангажованих војника у минулим ратовима показује непрекидан и пораст оружаних снага:

— Северни рат 1700—1721 године	250.000	људи,
— Наполеонов поход на Русију 1812 године	810.000	„
— Кримски рат 1853—1856 године	2,370.000	„
— Руско-јапански рат 1904/5 године	990.000	„
— Први светски рат 1914—1918 године	69,000.000	„
— Други светски рат 1939—1945 године	110,000.000	„

- уништавању виталних индустријских и осталих привредних центара и извора противника;
- дезорганизацији непријатељске привреде;
- спречавању, односно, прекидању могућности снабдевања из иностранства било у облику увоза или међусавезничке помоћи;
- освајању непријатељских извора сировина;
- заузимању важних привредних рејона у којима су концентрисани индустријски и остали капацитети;
- диверзији и саботажи на непријатељским привредним објектима итд.

Ове основне задатке економског рата извршавају у првом реду оружане снаге. Међутим, много је теже прецизирати појам, функције, задатке и облике економског рата у случају када се државе не налазе у ратном стању у пуном смислу те речи. Јер, није увек у питању отворена економска блокада. Често је оштра борба за тржиште и изворе сировина замаскирана пропагандом о потреби међународне сарадње, о несебичној или бесплатној помоћи и сл. Историја међународних односа током протеклих деценија, а нарочито после Другог светског рата, пружа читав низ примера у том погледу.

У суштини сваког рата у прошлости осећали су се економски мотиви. Међутим, економски рат, у смислу о коме је овде реч, настао је тек са експанзијом капиталистичког начина производње. Али, утврђивање изразите границе између економског рата и капитализму својствених форми борбе за сировине и тржишта, није тако једноставна ствар, јер су они међусобно повезани и узајамно условљени. Ограничење на формално-правну анализу може одвести у ћорсокак, јер се борба за привредни, политички и војни престиж често води без објављивања или декларисања било које форме „хладног“ или „врвћег“ рата. С друге стране, девалвација националне валуте, царинска ограничења и трговински откази не могу се одмах и увек окарактерисати као елементи економског рата, мада су то, у основи потенцијални индикатори овог облика борбе.

Економски рат је уствари, низ отворених или прикривених привредних и других мера које имају за циљ слабљење или елиминисање ратног потенцијала могућног или фиксно одређеног противника. Он се може водити пре, за време или после оружаног сукоба држава.

У досадашњој пракси међудржавних односа јасно се манифестовао низ форми економског рата, као и канала, инструмената и оружја којима је вођен. Навешћемо неке од њих.

Специфичан спољно-трговински аранжман са повратним дејством. Непосредно пред избијање рата, потенцијални противници могу предузети низ економских мера на плану спољне трговине, чије ће се дејство на привредни потенцијал непријатеља осетити тек касније, у току рата. Тако, на пример, уочи руско-турског рата 1877/78 године Руси су увезли готово сва говеда из Анадолије, плаћајући за њих велику цену и на тај начин су после избијања непријатељстава иза-

звали велике тешкоће у исхрани турске војске на источном фронту.³⁾

Коришћење неутралних држава. Непосредни противници често користе услуге неке неутралне државе ради прибављања одређених производа, неопходних за успешно вођење рата. Ово је нарочито случај када се ради о стратешким и критичним сировинама и материјалима.

У току Првог светског рата Данска је спремила у својим складиштима толике залихе смрзнуте свињске масти, које би биле довољне да подмире војне потребе ове земље за наредних 13 година. Откривање овог поступка условило је брижљиву и корелативну истрагу, која је непобитно утврдила да је Данска уствари била канал за снабдевање Немачке.

Високе цене. За време Првог светског рата многа су добра из иностранства дошла у блокирану Немачку, јер је она за дефицитарне производе као што су нафта, бензин, уља, памук и др. плаћала изванредно високе цене, које су за 10 до 13 пута биле веће од мирнодопских.⁴⁾ Чај, какао, кафа и сл., важни артикли за прехрану војске, такође су увожени у Немачку из тзв. неутралних земаља захваљујући баш политици високих цена.

Према властитој статистици,⁵⁾ Шведска је извезла памука у Немачку:

1913 године
2.365 мтц.

1915 године
762.597 мтц.,

тако да се извоз памука у другој ратној години повећао за преко 322 пута у односу на стање непосредно пред Први светски рат. Овај памук Шведска је куповала у Енглеској, што значи да је, коришћењем високе цене као оружја економског рата и посредством треће, неутралне земље, Немачка уствари била снабдевена стратешким сировинама од свог непосредног непријатеља у рату.

Кријумчарење робе. У немогућности да легалним средствима прибаве дефицитарне стратешке и критичне сировине и материјале, од виталног интереса за ратну производњу, многе земље прибегавале су кријумчарењу. То је као канал економског рата коришћено како у прошлости тако и данас. У току Првог светског рата, ради елиминасања и пресецања овог канала непријатељевог снабдевања, Енглеска је унела памук и друге сировине и материјале на листу кријумчарске робе, примењујући веома оштре законске санкције против правних и физичких лица која су се бавила овом врстом недозвољеног промета.

Између два светска рата уведена је у многим државама тзв. црна листа у коју су убележавана сва предузећа која послују са непожељним иностраним партнерима. Фирма која би се нашла на овој

³⁾ Генералштабни капетан турске војске Накки Олрау: „Ekonomik Harb“, часопис „Ordu dergisi“, број 170 од јуна 1954 године, Анкара.

⁴⁾ Paul Wiel: „Krieg und Wirtschaft“, Walter de Gruyter & Co, Берлин — 1938.

⁵⁾ Ибидем.

листи била је бојкотована, док су њене трговинске операције свестрано ометане отвореним или прикривеним мерама државне власти и владајућих кругова власти земље или неке друге државе којој то није било у интересу.

САД су например, 1947 године издале специјалну наредбу која забрањује америчким грађанима склапање било каквог трговачког споразума о испоруци стратегиског материјала земљама источног блока или пак њихово посредовање у томе. У тој наредби се поред осталог каже: „Ко се не буде придржавао горње наредбе биће кажњен новчано са 10.000 долара глобе и затвором до 10 година.“⁶⁾

Овако драконска мера донесена је, између осталог, због тога што су бродови који би испловили из САД или других земаља, претоваривали робу на отвореном мору у бродове који су пловили према лукама источноевропских земаља. Тако се кријумчарење одржало све до наших дана, и нарочито се користи у току рата.

Клириншки споразуми могу бити инструмент економског рата. У спољнотрговинским односима потражилац није увек извор снаге. Често се и статус дужника може користити као средство одређеног притиска. Тако је например, Немачка уочи Другог светског рата била дужник балканским земљама на основу клириншког споразума. Претњом да неће платити дугове она је успела да националну економику ових релативно заосталих земаља подреди својој привредној политици; оне су постале тржиште робе коју је Немачка имала на претек. Из ових земаља, међутим, она је још раније увезла оно што је њој недостајало, пре свега индустријске сировине и прехранбене артикле, извлачећи на тај начин двоструку корист. Преливањем вишка рада, услед увоза сировина и извоза финалних производа, она је експлоатисала балканске земље. С друге стране, обим и структура спољнотрговинске размене били су диктирани искључиво интересима немачке привреде.

Царински рат. У епохама националног препорода и привредног и политичког осамостаљивања младих и новонасталих држава, често је долазило до тзв. Царинског рата између њих и економски развијенијих, најчешће суседних, земаља, са којима су до тада биле у таквим спољнотрговинским односима, који су обезбеђивали право ове веће, развијеније, земље (клаузулом најповлашћеније државе) на појачану међудржавну експлоатацију.

Да наведемо само један пример који ово потврђује. У циљу заштите интереса домаће привреде, а пре свега индустрије која се стварала у то време, Србија је 1904 године донела нову царинску тарифу по којој су повећани ставови на увоз индустријских производа из Аустро-Угарске. На ову меру Аустрија је одговорила затварањем границе према Србији, са циљем да изнуди повољније решење за пласман своје робе. Тако је отпочео између њих Царински рат, који је трајао од 1906 до 1911 године, са извесним прекидима од седам

⁶⁾ Цитирано према „*Ekonomik Harf*“, часопис „*Ordu dergisi*“, бр. 170 од јуна 1954 године, Анкара.

месеци, који су чињени ради постизавања неких споразума.⁷⁾ Међутим, намера Аустрије да на овај начин економски потчини Србију, није успела. Напротив, ефекат је био супротан. Србија је у току Царинског рата успела закључити зајам у Француској, и тај зајам кој је обезбедио прибављање потребног наоружања. Осим тога, склопила је трговинске уговоре са другим државама, осигуравајући на тај начин извоз својих пољопривредних производа, који су претстављали најважнију ставку у њеној спољнотрговинској размени. Затварањем границе престао је прилив индустријске робе из Аустрије, што је веома стимулативно деловало на домаће инвестиције па је то убрзало развој индустрије у Србији.

Илегално и масовно убацивање фалсификованих новчаница. Овој форми економског рата често се прибегава и то не само у току ратних дејстава (као што су то практиковали Немци у току II св. рата) већ и у миру. Да се и овде послужимо примером. После окончања Првог светског рата у скоро свим југословенским земљама налазио се у оптицају аустроугарски новац, тзв. круна. У циљу стварања дезорганизације и хаоса у југословенској привреди, из Аустрије су у току 1919—1920 године убациване велике количине ове валуте, која услед извршене замене више није била у оптицају на територији Аустрије. Ово је наносило велике штете привреди новостворене и недовољно консолидоване земље, изазивајући несигурност и неповерење код становништва у погледу вредности новчаница, кочило размену добара и ометало нормализацију прилика у покрајинама које су биле веома неравномерно развијене. Државна власт у тадашњој краљевини СХС предузимала је низ мера у циљу спречавања ове непријатељске акције. Између осталог, вршено је „маркирање“ новчаница. На свакој легалној круни утискиван је знак у облику кукурузног клипа, чиме се желело олакшати распознавање „правих“ од „лажних“ новчаница. Ово је само привремено ублажило негативне последице диспропорције између робних и новчаних фондова, јер су и органи, који су организовали убацивање новчаница, такође прибегли „маркирању“. Тек са емисијом новог, првог југословенског новца, који је био штампан у Француској, укинуто је шаренило разних врста новчаница (српски динар, аустриска круна, немачка марка, бугарски лев и др.), тако да је тек тада могао бити елиминисан у потпуности непријатељски утицај Аустрије у овом погледу.

Ембарго (забрана увоза). Овај облик економског рата првипут је уведен одлуком председника САД Џеферсона 1 децембра 1807 године.⁸⁾ Основни циљ ове мере био је да се затворе сви путеви спољне трговине и да се рад творница и производња ратног материјала учине зависним од сопствених извора сировина.

⁷⁾ Др Никола Вучо: „Привредна историја народа ФНРЈ“, стенографске белешке, Београд — 1952; стр. 192—194.

⁸⁾ Edward Mead Earle: „Makers of modern strategy“, Copyright, 1952, by Princeton University Press; глава VI.

У процесу историског развитка функције ембаргоа су у извесном смислу еволуирале, тако да је он од средства самоодбране постао инструмент за дејствовање на привредни потенцијал противника. Ембарго се примењује у данашњим условима ради спречавања снабдевања противника неопходним стратегиским и критичним материјалима потребним за рат. У периоду заоштравања односа Исток — Запад, непосредно после Другог светског рата, ембарго је био један од најчешће коришћених инструмената хладног рата. Посебним законом САД забрањена је отпрема стратегиског материјала из Америке у источноевропске земље; ограничено је одашиљање и друге робе коју су амерички грађани купили у осталим земљама. Још увек се на листи забране налази преко 150 артикала. С друге стране, за извоз свих других материјала из САД, у земље Источне Европе и Кине, материјала који нису захваћени забраном, потребно је специјално одобрење Стејт департмента.

Трговачка и економска блокада. Трговачка блокада претставља један од најстаријих инструмената економског рата. Штавише, она је наша своје место и у кодексу ратних норми и обичаја. Помиње се још у Париској декларацији о поморском рату од 1856 године и у нератификованој Лондонској декларацији о поморском праву. Остваривана је кружним стражарским ланцем ратних бродова близу непријатељске обале, тако да се покушај пробијања ланца повезивао са опасношћу за пробијача блокаде. У времену до Другог светског рата искристалисала су се три степена трговачке блокаде:⁹⁾

а) Ефективна блокада, која ретко доводи до успешног затварања једне земље;

б) Папирна блокада — правно пооштравање, које с другим помоћним средствима омогућује далекосежније затварање обруча око одређене земље у циљу спречавања довоза; и

в) Уништавање бродског простора. Ово је најефикаснији степен трговачке блокаде, који иде упоредо са борбеним дејствима оружаних снага.

Трговачка блокада претставља блажу варијанту блокаде уопште, која је углавном повезивана са дејствима на мору. Економска блокада претставља оштрију, комплекснију блокаду која свеобухватније по простору и интензитету делује на привреду одређене земље.

Међународни развитак после Другог светског рата и посебно односи међу социјалистичким земљама обогатили су, нажалост, теорију и праксу економске блокаде. У циљу изнуђивања одређеног политичког решења, СССР и остале источноевропске земље спроводили су у периоду од 1948 до 1955 године економску блокаду ФНРЈ, која се карактерисала отказивањем свих трговинских уговора и поништавањем осталих спољнотрговинских аранжмана. Ово је било утолико теже по ФНРЈ с обзиром да је највећи део југословенског спољно-

⁹⁾ Paul Wiel: „Krieg und Wirtschaft“, Walter de Gruyter & Co, Берлин — 1938.

трговинског пословања до 1948 године био оријентисан према Совјетском Савезу и осталим земљама Источне Европе.¹⁰⁾ Међутим, и поред веома озбиљних тешкоћа, Југославија је успела да у периоду од 1949—1953 године изврши преоријентацију своје спољнотрговинске размене и извојује основну стратегиску битку за реализацију своје концепције националног развика социјалистичке економике у складу са сопственим условима.

Окупација производног рејона и његово уклапање у економски потенцијал агресора. Окупацијом производног рејона постиже се: а) смањивање или елиминисање економског потенцијала противника и б) повећање сопственог економског потенцијала. У периоду Другог светског рата Немачка је обилно користила производне капацитете окупираних земаља Европе. Само на територији Француске, Чехословачке и Белгије за немачке оружане снаге су радиле 44 фабрике авиона, 17 завода и творница за производњу мотора, као и многе друге фабрике за производњу тенкова и осталог ратног материјала и опреме. Међу њима су истакнуто место заузимали високо развијени и специјализовани капацитети за ратне испоруке као што су Рено, Крезо, ФН и Шкода. Само су Шкодини заводи у Чехословачкој могли снабдевати око 45 немачких дивизија свим потребним материјалом и опремом. Индустрија моторних возила Француске произвела је по 600.000 аутомобила годишње. Капацитети ове земље произвели су за Немачку само у прве две године рата око 5.000 локомотива и 250.000 вагона.¹¹⁾ Немачка је приграбила француске залихе виталних сировина: 42.000 т бакра, 27.000 т цинка и 19.000 т олова. Од Француске, Холандије и Белгије опљачкано је 8,8 милиона тона петролејских производа, а индустрија за производњу и прераду нафте у Румунији повећала је ратни потенцијал Немачке за 5,5 милиона тона петролејских производа годишње. Према процени Управе за економско вођење рата САД, Немачка је у периоду Другог светског рата експлоатисала богатства окупираних земаља Европе у вредности од 9 милијарди фунти стерлинга, што претставља двоструки износ предратног годишњег националног дохотка Немачке.¹²⁾

Уништавање средстава за производњу. Кулминацију веома разноврсних манифестација економског рата у савременим условима претставља непосредно уништавање средстава за производњу. Ова форма економског рата уклапа се у операције оружаных снага и примењује, по правилу, у периоду отворених непријатељстава.

¹⁰⁾ Овом економском блокадом Југославија је оштећена за преко 900 милиона долара. Испорука инвестиционе опреме за капиталну изградњу, која је била у пуном замаху, нагло је обустављена, чиме је доведено у питање подизање многих објеката тешке индустрије. Главна мета економске блокаде био је Први петогодишњи план привредног развика ФНРЈ за 1947—1951 годину, који је морао бити продужен за годину дана.

¹¹⁾ Сборник материјалов по историји военного искусства великой отеческой войны, том IV, страна 370.

¹²⁾ Н. Вознесенски: „Ратна економика СССР у периоду Отаџбинског рата“, Београд — 1948, стр. 139—140.

Уништавање средстава за производњу постиже се на више начина:

- 1) спољним разорним дејством: бомбардовањем из ваздуха, са копна и са мора;
- 2) унутрашњим разорним дејством: диверзијама и саботажама;
- 3) одвлачењем или уништавањем при повлачењу било сопствених или непријатељских јединица.

У току Другог светског рата доминирало је уништавање средстава за производњу противника бомбардовањем из ваздуха. Само у периоду од фебруара 1943 до почетка 1945 године на Немачку и окупиране земље Европе Савезници су бацили 2,697.473 тона бомби, што просечно износи око 1.500 тона дневно. Процент извршених авиополетања у току шест година рата у циљу напада на индустријске и саобраћајне објекте износи 73⁰/₀ од укупног броја авиополетања у том раздобљу.¹³⁾ Ваздушни напади на немачку индустрију и саобраћај у великој мери су утицали на смањење ратне производње и поред веома добро организоване ПАО.

Из доњег прегледа се могу видети последице напада из ваздуха на месечну производњу¹⁴⁾ ратног материјала Немачке у току Другог светског рата.

Назив производа	Јединица мере	Производња пре бомбардовања	Производња после бомбардовања
Авиони	комада	3.375	2.630
Камјони	"	3.000	2.000
Тенкови	"	2.100	1.762
Нафта	тона	150.000	40.000
Синтетичка гума	"	17.000	2.000

Број радника избачених из процеса производње на територији Рајха, услед смрти, рањавања, чишћења рушевина, и др. достигао је износ од 4,500.000 људи.

У Великој Британији је у периоду 1940—1945 године, као резултат немачких напада из ваздуха, порушено и разорено 12.000 фабричких зграда.

Унутрашње разорно дејство у форми диверзија и саботажа на производним снагама противника коришћено је у периоду Другог

¹³⁾ Генералмајор Виктор Бубањ: „Самостална офанзивна дејства авијације“, ВД бр. 8/1954.

¹⁴⁾ Ова табела формирана је на основу података из следећих извора: — Извештај англоамеричке комисије о учинку стратемске авијације у току Другог светског рата на економски потенцијал Немачке и окупираних земаља Европе;

— Генерал Шасен: „Историја Другог светског рата 1939—1945 године“, ВИЗ „Војно дело“, Београд — 1955.

светског рата. У условима евентуалног будућег рата оно би било нарочито примењивано.

Одвлачење, онеспособљавање или уништавање средстава за производњу при повлачењу сопствених или непријатељских јединица претставља једну од најстаријих и најефикаснијих форми економског рата, која се често и у великим размерама користи за време оружаног сукоба. Концепција „попаљене земље“ први пут је веома успешно примењена од стране Кутузова за време Наполеоновог похода на Русију 1812 године, затим у Америчком грађанском рату 1865 године, у периоду Отаџбинског рата 1941—1945 године¹⁵⁾, као и у Корејском рату 1950—1953 године. Свеобухватност савременог рата и његова интеграција са привредом условљава да сектор дејства овог вида економског рата постаје сваки даном све већи. Док су у Другом светском рату индустрија и саобраћај претстављали доминантне стратешке објекте, за време рата у Кореји разарање незапамћених размера пренело се и у област пољопривреде. Тако на пример, приликом свог повлачења пред кинеско-севернокорејском офанзивом од 26 новембра 1950 године, трупе Уједињених нација примењивале су методично рушење села.

Треба истаћи на крају, да је једно од противсредстава економског рата аутархија. Она претставља самозадовољење потреба одређене земље у свим основним сировинама и материјалима. Она је, уствари и настала као противсредство трговачке и економске блокаде. Први пут је успешније примењена у Немачкој за време Првог светског рата. С обзиром да није располагала, или не у довољним количинама, неким основним стратешким сировинама и материјалима, као што су вуна, памук, нафта, каучук и сл., Немачка је и у току Другог светског рата прибегавала аутархији у циљу задовољавања својих приоритетних ратних потреба. Производња синтетичког бензина, вештачких влакана, синтетичког каучука и др. достигла је у том периоду велике размере. Да наведемо само, примера ради производњу синтетичког бензина у Немачкој за време Другог светског рата.

1939 године	2,000.000 тона
1943 —”—	5,040.000 тона
1944 —”—	6,014.000 тона

Ови подаци показују да се немачка производња синтетичког бензина за пет година рата утростручила.

¹⁵⁾ Отаџбински рат СССР-а 1941—1945 године претставља комплексан пример илустрације овог облика економског рата.

Приликом свог повлачења у првим месецима рата, Совјети су, између осталог, евакуисали испред Немаца 1.360 крупних, углавном ратних, предузећа склонивши их на Урал, у Западни Сибир, Средњу Азију и Казахстан.

С друге стране, приликом свог повлачења са окупираних територије СССР-а, Немци су разрушили или опљачкали 31.850 завода, фабрика и индустријских предузећа, 1.876 совхоза, 2.890 машинско-тракторских станица, 98.000 колхоза, 216.700 магацина, 4.100 железничких станица и др.

Аутархистичке тенденције запажене су и у ратној привреди САД у току Другог светског рата. У 1940 години на пример, укупна производња природног каучука у свету износила је 1,000.000 тона. После окупације од стране Јапана појединих земаља Југоисточне Азије (Индокине, Малаје и Индонезије), главних произвођача природног каучука, САД и Велика Британија нашле су се у веома критичном положају, обзиром на значајну улогу каучука за ратну производњу. Ради савлађивања дефицитарности, САД су биле принуђене инвестирати милијарду долара у изградњу фабрика за производњу вештачког каучука. Продукција ових творница износила је 1944 године око 1,000.000 тона, што значи да је достигла ниво предратне производње природног каучука у свету. Међутим, у првим годинама после Другог светског рата производња синтетичког каучука у Америци нагло је опала, услед нерентабилности и неекономичности продукције у условима мирнодопске привреде.

И поред тога што је била савезник Јапана, који је за време рата експлоатисао изворе природног каучука, Немачка је такође, с обзиром на велику потражњу каучука у ратној производњи била упућена на продукцију синтетичког каучука. Док је она у 1933 години износила само 1.000 тона, за време највећих ратних напрезања — 1944 године — достигла је ниво од 133.000 тона, што значи да се повећала у току 11 година за 133 пута.

Идеал аутархистичких тенденција никада није могао бити достигнут, јер су све већа интеграција светског тржишта, неравномеран размештај природних извора сировина, међународна подела рада и хетерогени захтеви савремене технологије у веома разноврсним сировинама и материјалима, условили већу или мању зависност једне државе од друге у погледу бројних сировина и материјала стратешке важности. Аутархија по сваку цену је веома неекономична и нерентабилна мера јер изискује велика финансиска средства, захтева посебне услове (време, научно-истраживачку основу и сл.). Тако да се може само донекле бранити са војничког и ратно-привредног становишта. Што се тиче економског аспекта, она у савременим условима може бити само пролазна појава и примењивати се једино у изванредно тешким и сложеним околностима, најчешће као противсредство економске блокаде.

У условима када рат више није само судар оружаних снага, већ ратних потенцијала противника у целини, у коме армија претставља само једну од компонената рата, разноврсни облици економског рата заузимају веома истакнуто место у основним концепцијама ратне доктрине сваке земље савременог света.

ПРИКАЗИ КЊИГА И ЧАСОПИСА

ДОБРА И КОРИСНА СТУДИЈА О ПАРТИЗАНСКОМ РАТУ

Књига „Рат против рата“ пуковника Фрање Туђмана у издању „Зора“ Загреб, 1957 године, претставља једно од најзначајнијих дјела у нашој литератури на тему о партизанском рату.

Немам претензија да дам свеобухватну оцјену вриједности поменутог дјела, јер то захтијева дужа и темељитија изучавања, већ ћу се задржати само на неким ставовима и погледима који су, по мом мишљењу, најбитнији и најкарактеристичнији за правилно схватање намјера писца и оцјену његовог труда и доприноса који је дао за изучавање партизанског рата, као облика и форме оружане ослободилачке и револуционарне борбе, посебно искуства НОР-а народа Југославије.

Одмах у почетку треба констатовати да је циљ који је пред себе поставио Туђман да „дâ опћи пресјек појаве, развоја и гледања на партизански рат“, као и да дјело послужи „хисторијском истраживању генезе партизанског ратовања“ и одређивању „мјеста партизанског ратовања у новијој историји“ с мање или више успјеха остварен.

Метод и начин како је писац приступио анализи и обради одређених друштвено-политичких увјета и околности битних за правилно схватање појаве и настанка партизанског ратовања, показују досљедност његовог марксистичког погледа у прилажењу и уопћавању историјских чињеница и појава које су карактеристичне за отпочињање, вођење и завршетак једног национално-ослободилачког и револуционарног рата.

Писац је врло систематично и документовано обрадио, сакупио и изнио богату историјску грађу о партизанском ратовању у далекој и блиској прошлости.

Анализирајући појаву партизанске борбе и тактике Туђман се успјешно окупио на разне империјалистичке (међу којима се истичу њемачке) теорије да партизански рат воде само „културно слабије развијени народи“, да је могућ у економски „заосталим“ земљама и областима, или пак да је резултат савремене „идеолошке“ подјеле свијета и оруђе спровођења „комунистичких“ револуција. Пажљиво проучени материјали непобитно доказују да су партизански рат и партизанско ратовање постојали и развијали се једновремено као и сваки рат уопће и да је слабији често прибјегавао одређеним формама партизанског ратовања које су се развијале кроз историју, овисно од опћих друштвених услова, као што су се развијале форме

ратовања уопће, овисно од развитка производних средстава и друштвено-политичких снага које су водиле поједине ратове.

Централно мјесто у приказу развоја партизанског ратовања заузима Ослободилачки и револуционарни рат народа Југославије. Говорећи о условима за вођење нашег НОР-а писац правилно тврди да за... „осигурање побједи у партизанском рату национално-ослободилачки и револуционарни покрет треба да тежи повезивању и ослањању на оне напредне и демократске снаге у свијету које му могу пружити моралну, евентуално и материјалну помоћ, али треба да се ослања на своје снаге и заснива прије свега на рјешавању унутрашњих, властитих националних проблема и интереса. У том погледу искуство управо многих ослободилачких и револуционарних покрета служи доказом, да је једино оно, што је у стварном интересу националног и друштвеног развоја, уједно у интересу међународних демократских и слободољубивих снага, односно интернационализма у најинтегралнијем смислу. И обрнуто, све оно што не потпомаже, не потстиче унутрашњи национални и друштвени напредак једне нације, није и не може да буде на линији демократије и друштвено-политичког развитка у интернационалним размјерима, ни равноправних независних односа ослободилачких револуционарних покрета и националних држава (стр. 716)“.

Тиме се довољно јасно истиче да се партизански ратови **морају** одвијати под непосредним утјецајем и руководством прогресивних **демократских и револуционарних снага** у националном и интернационалним оквирима. Јер, само такви могу имати своју побједоносну перспективу и завршетак. Овисно од зрелости, способности и вјештине одређених субјективних револуционарних и друштвено прогресивних снага, као и код одређених објективних услова (борба народа против агресије, националног поробљавања и окупације на широком међународном фронту) у којима се рат води овисит ће успјех. Свакако да притом специфичности сваке нације морају бити уочене, оне се не смију стављати под јединствен критериј и сводити под један образац. Посебно је важно указати на она мјеста у књизи гдје се дају анализе политичких и војних узрока неуспјеха појединих партизанских покрета у Другом свјетском рату, као на примјер у Француској и Италији. Писац је у праву кад констатира да је на развој покрета у Француској негативно утјецало традиционална француска политичка распарчаност и непостојање такве политичке снаге која би уживала потребно повјерење народа.

У књизи „Рат против рата“ партизанско искуство наших народа у НОР-у уопћено је као **наш** квалитет у условима вођења ослободилачког и револуционарног рата народа у савременим условима. У процјени објективних и субјективних услова у нашој земљи аутор правилно полази од слиједећег:

слома старе Југославије, као логичке посљедице опћег друштвено-политичког стања у монархистичкој и капиталистичкој Југославији;

окупацје земље;
квислиншког режима у Србији, Хрватској и Словенији;
свирепог терора фашистичких окупатора и домаћих издајника;
супротности у редовима НОР-а;
постојања опћег антифашистичког фронта слободољубивих
народа; постојања велике социјалистичке земље СССР-а.

Као субјективне снаге писац је посебно истакао улогу и мјесто Комунистичке партије Југославије, слободољубиве демократске традиције и антифашистичко расположење народа Југославије и личност друга Тита као револуционарног народног вође.

Туђманова оцјена теоретских погледа на наш НОР друга Кведера („Територијални рат“) и друга Дапчевића („Комбиновани рат“) заслужују посебну пажњу.

У вези с теоретским третирањем партизанског рата уопће и посебно нашег НОР-а, треба указати на правилност Туђманових ставова, да закључке треба изводити на основу комплексне студије свих политичких и војних проблема рата у цјелини, а не само одвојених елемената или, пак, на основу уопћавања искустава из појединих крајева или јединица.

О партизанском рату и његовом искуству у свјетлу појаве нових оружја за масовно уништавање и разарање — атомских оружја, аутор полази од познате тезе да стратегију и тактику ратова не одређује ум и воља, као ни генијалност, великих војсковођа, већ оне произилазе из дијалектичког прожимања односа човјека, народа према рату и степену развитка производних снага и достигнућа ратне технике. Његово пледирање за партизанску форму вођења рата чини га увјек досљедним. Писац нескривеном јасноћом даје до знања „да је вођење партизанског рата могуће и надаље не само као резултат оружаног отпора народа окупираних земаља, него и као резултат пријелаза мањих и слабијих армија на стратегију и тактику партизанског ратовања у случају кад оне нису у стању да се отворено супротставе и сачувају за даљње вођење рата против надмоћнијих снага освајача“ (стр. 754).

У својој хипотези о партизанском рату у новим условима Туђман је непоколебљив. Она се као јасна нит свуда провлачи и истиче „да ће и у будућности као и досада постојати увјети, да се слабије наоружани и скромније опремљени народи супротставе бројно и технички јачим агресорским и окупаторским снагама методом партизанског рата“ (стр. 765). Гледано са становишта малих и слабо развијених земаља и армија у техничком погледу оваква је форма рата прихватљива и некад једино могућна. Комбинација свих форми и метода борби у једном евентуалном атомском рату тражи неизбјежан компромис, то ће понекад бити и **основни** предуслов за побједу у рату, па у свјетлу таквих погледа треба разматрати и посматрати вриједност партизанских форми и начина за вођење рата.

У поглављима (Партизански рат у култури и у свјетлу филозофско-етичких теорија о рату и Партизански рат и међународно право) писац је пошао од тврдње да је партизански рат као друштвено историјски нужан феномен не само оправдан, већ у датим условима и неизбежан, да се јавља као оруђе и посљедица прогресивног кретања на линији вјечите тежње човјека, националних заједница и људског друштва уопће ка слободи, ради уништења освајачких ратова и поробљавања било какве врсте.

Ако би се могло дати неке замјерке писцу онда је то у првом реду велики број цитата, који понекад оптерећују суштину самих мисли, оцјена и анализа. Поједини дјелови и поглавља су сувише обимни па су понека важна питања остала недовољно истакнута. Писац би паметније учинио да је овако обимну материју дао у неколико књига, јер и сама тематика му то омогућава.

На крају за велики труд и залагање, те богато сређену документацију и темељиту обраду теорије партизанског рата кроз историју и његовог значаја за будућност, аутору „Рат против рата“ треба одати пуно признање. Макар да књига има неке своје недостатке, који су били неизбежни, због обимности захваћене материје, они не умањују њену вриједност. Напротив она претставља значајан допринос за изучавање партизанског рата у новијој историји и његовог искуства за евентуалне будуће ратове.

Генерал-мајор Раде Булат

PRIKAZI STRANIH KNJIGA I ČASOPISA

»AKO DOĐE DO RATA«*

U početku brošure se govori o tome da Švedska teži da održi prijateljske odnose sa svim državama. To potvrđuje i činjenica da Švedska već 140 godina živi u miru. Ali se isto tako ističe da su državne vlasti i švedski narod, kao što su nepokolebljivi u težnjama za mir, tako isto odlučni i da se brane. Ako se ugroze njihova sloboda i samostalnost, suprotstaviće se napadu sa oružjem u ruci. Ističe se da će se njihove kopnene, pomorske i vazduhoplovne snage suprotstaviti neprijatelju na granicama ili na bilo kom mestu gde on započne napad. A u naseljenim mestima su kućna odbrana i civilna zaštita spremni.

Savremeni rat je okrutan i totalan. Napadač će nastojati svim sredstvima da u što kraće vreme slomi otpor. Invazija preko granica, iskrcavanje na obalama, vazdušni desanti u unutrašnjosti zemlje — sve bi to imalo za cilj da slomi vojnu odbranu. Vazdušni napadi ili napadi dalekometnim oružjima imaju za cilj da izbace društvo iz ravnoteže. Paljenje naselja, bombardovanje industrije i puteva, širenje raznih glasina i destruktivna propaganda, sve bi to bilo u cilju stvaranja zabune i demoralizacije.

I zato ceo narod, ističe se, mora biti spreman da putem ličnog doprinosa i žrtvovanja učestvuje u odbrani zemlje. Rat zahteva da svaki građanin — muškarac ili žena — doprinese što je najviše moguće vojnim snagama, civilnoj odbrani, ratnoj proizvodnji, snabdevanju stanovništva, u kući ili na bilo koji drugi način.

Švedski muževi i žene se pozivaju da u slučaju rata postupaju prema uputstvima ove brošure — priručnika.

Makoliko napad bio oštar, makoliko teško bilo za svakoga, narod se mora čelitchi i spremati za ratne teškoće i iskušenja. Jer, radi se o nečem višem nego

što su dom ili kuća, višem od života ili sreće pojedinca. Radi se o slobodi, o budućnosti, o opstanku čitave švedske zajednice.

U časovima rata, kaže se u priručniku — ljudi se više nego inače moraju ispomagati svako na svom mestu i prema svojim mogućnostima. Moraju se mirno i razumno prihvatiti velike promene u životu: nedostatak robe, racioniranje, evakuacija, opšta vojna služba itd. Narod u ratu ne može da živi na isti način kao i u miru.

»Nikada se ne predajemo« — to je akciona parola priručnika. Pa se u vezi s tim ukazuje da će svaka vest o prestanku otpora biti lažna. Otpor će biti stalan i u svim situacijama. »To zavisi od Tebe. Veruj u Tvoju zemlju, veruj u Tvoju i Tvog naroda odbranenu volju i snagu. Budi lojalan prema svojoj zemlji i vrši svoju dužnost u svim situacijama« — upozorava se svaki građanin zemlje. I preporučuje mu se:

— da sačuva svoj mir, prisebnost i odlučnost;

— da postupa onako kako misli da je najbolje u kritičnom položaju;

— da pomaže vlastima i ima poverenje u njihove savete i uputstva;

— da se bori odlučno jer, »Švedska je odlučila da se brani, može da se brani i braniće se«.

Pošto je ukazano na način upravljanja zemljom, na rad organa vlasti u slučaju rata itd., u brošuri je istaknuto da je u okviru privrednih mogućnosti učinjeno sve što je moguće da bi se već u vreme mira planirala odbrana zemlje. U vojsci i civilnoj odbrani vrši se školovanje za ratne zadatke i dužnosti zaštite. Oružje, municija i naoružanje spremaju se u skladišta. Utvrđenja i skloništa ukopavaju se u brda. Putem dobro pripremljenog sistema mobilizacije narod je spreman da se brzo mobilizuje za odbranu slobode zemlje.

* Ovu brošuru izdala je Uprava za civilnu odbranu Švedske.

U kritičnoj situaciji proglašava se pripremno stanje. To znači da se vojne snage države, civilna odbrana i snabdevanje mobilišu u onoj meri u kojoj to zahteva situacija. Istovremeno stupaju na snagu različiti zakoni koji omogućavaju brzo i odlučno postupanje u slučaju rata. Pripravno stanje objavljuje se po pravilu putem novina, radija ili uzbune za pripremno stanje. Nalog o mobilizaciji dolazi putem pisma, radija ili uzbune za pripremno stanje. Zatim se u priručniku objašnjava šta je uzbuna za pripremno stanje, pa se kaže da se zemlja, u slučaju neposredne ratne opasnosti, može spremiti za rat putem signala za uzbunu za pripremno stanje. Signali koji se u priručniku pobliže opisuju znače:

— da se uvodi pripremno stanje i da je odmah na snazi;

— da se svi oni koji imaju ratni raspored u vojnim snagama ili civilnoj zaštiti moraju odmah uputiti bez zadržavanja u mesta prema rasporedu;

— da se vozila, konji i psi koji su već u vreme mira odabrani za potrebe vojske ili civilne odbrane predaju, što je najbrže moguće, na mesta određena uputstvima o selektiranju.

Pripremno stanje, i još više uzbuna za pripremno stanje, sadrži samo po sebi upozorenje i za one koji ostaju kod kuće. U priručniku se ukazuje sasvim određeno i na njihove zadatke.

Ako se daje uzbuna za pripremno stanje oni se upozoravaju na ove važne stvari:

»Upali radio — tim putem davaće se obaveštenja svakog sata u toku celog dana. Jedno od tih obaveštenja može se odnositi upravo na Tebe.

Zamračni stan — misli na to da se jedna jedina lampa može kilometrima videti u mraku i tako pokazivati put neprijatelju.

Telefoniraj jedino u krajnjoj nuždi.

Ne čini ništa brzopleto, ne napuštaj grad osim po upozorenju — sačuvaj svoj mir«.

U ovom delu priručnika su objašnjeni signali koji važe za razne situacije kao, naprimer: uzbuna za pripremno stanje — rat ili preteća ratna opasnost, vazдушna uzbuna — neposredna, opasnost od vazdušnog napada, opasnost je prošla, a to znači vraćanje na redovnu dužnost itd.

U priručniku se dalje, govori o tome da, kada rat počne, radi se o životu, svaki život je dragocen za zemlju i niko ne-

ma prava da ga baca uzalud. U vezi s tim ukazuje se na opasnost iz vazduha i na to kako joj se treba suprotstavljati.

Napad iz vazduha je možda prvi dođir koji će se imati sa ratom. Gusto naseljeni gradovi su naročito izloženi. Napad se može izvesti razornim ili zapaljivim bombama, atomskim bombama, bojnim otrovima ili drugim sredstvima. Kako se zaštititi? Neprijatelj se može samo radovati ako se postupa naslepo. Mogućnosti za zaštitu su mnogo veće ako čovek zna kako da se pomogne. Kada se čuje vazдушna uzbuna onda, bez obzira na to gde se čovek nalazi — na radu, u kući ili na slobodnom prostoru — treba da potraži najbliže sklonište. Ako ga nema u blizini, potražiti najbliži podrum ili prizemni stan. U podrumu treba leći ispružen uz spoljni, a u prizemnom stanu uz unutarnji zid ali ne nasuprot prozoru. Podvući se ako je moguće pod sto ili sličan zaklon. Dalje se govori o tome šta treba raditi pre nego što se potraži zaklon, a to je:

— zatvoriti prozore i vrata, ali ostaviti spoljna vrata nezaključana — vatrogascima može biti potrebno da uđu;

— ugasiti vatru;

— isključiti struju;

— zatvoriti glavnu slavinu za gas;

— poneti sobom svoju gasmasku, terenske cipele, nešto za jelo i piće, novac, ličnu kartu i kartu za racioniranje.

Sve to treba da je već ranije pripremljeno na pristupačnom mestu.

A kada se dođe u sklonište, treba biti miran i vladati sobom, ravnati se po uputstvima sklonišne straže, umirivati uzbuđene, pomagati starcima i deci i ne napuštati sklonište bez dozvole.

I dalje, ako vazdušni napad iznenadi bez unapred date uzbune, onda se još u većoj meri mora delovati brzo i razborito. Ako se čovek nalazi napolju, na slobodnom prostoru, treba da potraži zaklon u neposrednoj blizini, da se što pre ispruži uz najbliži zid, u jarak ili sl. i da sakrije lice rukama. Čim se uzmogne, treba potražiti zaklon u kući. Ako se pak nalazi u zgradi, mora da potraži zaklon u podrumu. Ali da to učini brzo. Ako ga iznenadi atomska bomba, onda je nužna najveća brzina. Tada se ne radi o minutima ili sekundama. Trenutno se treba zakloniti. Zasljepljujući sjaj je prvi znak eksplozije. Pritom se ukazuje da treba misliti na dve stvari:

— pre svega treba zaštititi lice — ono je pored ruku najnezaštićeniji deo tela;

— leći nepomično najmanje nekoliko minuta — sve dok je radioaktivno zračenje opasno.

Pošto je istaknuto da ne postoji sigurnost da će agresor poštovati međunarodnu zabranu upotrebe bojnih otrova i bakterija, u brošuri se ukazuje na značaj zaštite od njih.

Bojni otrovi mogu da se izbacuju i šire iz aviona. Radioaktivne padavine se mogu širiti sa vodenom masom ako atomska bomba eksplodira pod vodom. Bojni otrovi i radioaktivne padavine mogu izgledati kao »kiša« ili »magla«. Ako je čovek izložen tome, treba: staviti gasmasku, potražiti odmah zaštitu u kući ili pod krovom; zakloniti lice i ruke odećom, pokrili se nekom krpom ili delom odeće. Uz to još: svući spoljnu odeću i cipele pre nego što se uđe u kuću. U kući treba ostati dok se ne dobije drugo naređenje. Odmah treba oprati one delove tela za koje se zna ili sumnja da su bili izloženi »kiši«. Jelo i piće koje je stajalo nezaštićeno ne dirati. Za slučaj primene bakterija daje se nekoliko opštih saveta u pogledu čistoće i higijene: pranje ruku pre svakog obroka, kuvanje vode za piće itd.

Neprijateljska avijacija i dalekometno oružje biće upotrebljeni, pored vojnih ciljeva, i protiv onih mesta gde se može naneti najveća šteta, dakle, protiv velikih gradova, industrijskih mesta, lučkih područja i sl. Osnovni je cilj da se izbegnu ljudske žrtve što je moguće više. Civilne osobe koje su najizloženije i najosećljivije na iskušenja rata kao, naprimer, deca, starci i bolesnici, moraju se premestiti na zaštićenija mesta. To se vrši putem evakuacije. Time se istovremeno stvaraju bolje mogućnosti za one koji ostaju na radu, bolnice i skloništa ostaju manje preopterećeni, rad na raščišćavanju je lakši, grad postaje manje ranjiv.

Obveznici civilne odbrane i svi zaposleni na takvim poslovima i u takvim preduzećima koja imaju značaj za odbranu, snabdevanje naroda i ratnu proizvodnju, moraju ostati na svojim mestima. Njihovi zadaci su od bitnog značaja za totalnu odbranu. Mehanizam zajednice ne sme se zaustaviti. U vezi sa svim ovim ukazuje se na značaj i način sprovođenja evakuacije. Pri tome se ističe da dobro sprovedena evakuacija

zahteva veliku organizaciju i iznose se podaci o tome da se u Švedskoj već više od 100.000 muškaraca i žena školuje u civilnoj zaštiti za potrebe evakuacije i društvenu službu. Da bi se olakšala evakuacija, vlasti su ostavile mogućnost za takozvano samoorganizovano evakuisanje.

Svakom građaninu je objašnjeno da ima pravo da pošalje van grada onu rodbinu koja ne mora ostati u njemu. »Možda imaš prijatelje ili rodbinu u unutrašnjosti sa kojima se možeš dogovoriti o takvom smeštaju — kaže se u priručniku — ili možda imaš kolibu za letovanje ili vilu koja se može adaptirati. Nemoj, međutim, birati takva mesta gde ima značajne industrije, niti mesta na obali ili u blizini granice. Tada bi tvoji mogli doći od zla na gore. Takođe moraš računati da zgrada za koju smatraš da je prikladna može biti rezervisana za potrebe odbrane. Tamo ne možeš preseliti svoju porodicu. Napravi plan pravovremeno, najbolje odmah čim pročitaš ovu brošuru. Imaj u vidu: ako se odlučiš da sam organizuješ preseljenje, izvrši to pre nego što započne evakuacija koju organizuju vlasti. U protivnom nećeš dobiti nikakvo mesto u vozu, autobusima ili na brodovima. Ova sredstva upotrebljavaće se za evakuacione transporte u mesta koja određuju vlasti«.

Evakuacija koju organizuju vlasti planirana je u miru i to u oko 100 mesta u zemlji. Pri tome vlada određuje: kada će se izvršiti evakuacija, koja će se područja evakuisati, koje grupe stanovništva će se evakuisati itd.

Odluka o evakuaciji saopštava se putem novina, radija, oglasa ili automobila sa zvučnicima. Rukovodioci kućne zaštite i šefovi blokova daju uputstva i objašnjenja koja su potrebna svakom pojedincu. U prvom redu evakuišu se: deca ispod 15 godina, osobe iznad 65 godina, trudne žene, bolesnici i invalidi. Mala deca moraju, u načelu, da budu u pratnji majke. Ako majka ima ratni raspored u civilnoj odbrani ili vojnim snagama, ili radi u nekom preduzeću važnom za ratnu proizvodnju ili snabdevanje, pa prema tome mora ostati, dete može da prati neko od rodbine ili neka poznanica. Ako se to ne može urediti, osoblje civilne odbrane je dužno da preuzme brigu oko deteta. Slično je i sa evakuacijom staraca i iznemoglih. Za školsku decu se kaže da mogu da budu u pratnji nekog člana porodice, rodbine, ili znanca

koji se takođe evakuise ili, pak, da putuju sa učiteljem ili školskim drugovima.

Pod izvesnim okolnostima — kaže se — možda će se ubrzati evakuacija naročito ugroženih delova grada. Tada se naređuje brza evakuacija. Oni koji će se evakuisati povlače se u tom slučaju odmah u okolinu grada. Otuda se prebacuju dalje čim se pruži pogodna prilika.

Neplanska evakuacija i bežanje dovode do nepotrebnih žrtava. Veliki broj izbeglica dovodi do blokiranja puteva, onemogućuje kretanje trupa i transport životnih namirnica i ratnog materijala. Radi toga se svakom pojedincu ukazuje da je njegova dužnost da umiruje uznemirene i sprečava paniku, da pazi na uputstva vlasti jer to obezbeđuje najveću mogućnu sigurnost. Treba pomoći na mestu smeštaja u raznim poslovima, jer... »Rad umanjuje brigu i nemir. Oni koji se ne mogu zbrinuti sami, dobiće pomoć za izdržavanje i negu«.

Građani Švedske se uče da moraju biti budni u odnosu na rad špijuna, sabotera i neprijateljsku propagandu kako u ratu tako i u miru. Pri tome se ukazuje da već u miru pokušavaju špijuni da saznaju što više o odbrani, industriji, komunikacijama itd. i da na taj način oni pripremaju oštećenja ili uništenja putem sabotaže. Treba računati s tim da će neprijatelj pokušati još više da špijunira za vreme ratnog stanja.

Švedski kazneni zakoni predviđaju vrlo stroge kazne već u miru za one koji odaju podatke koji mogu štetiti odbrani zemlje ili snabdevanju stanovništva. Ali obaveze građanina Švedske nisu diktirane samo kaznenim zakonima. Njima se ukazuje na to da samo jedna jedina nemarna reč može biti od nepopravljive štete; jedan razgovor sa strancem može dati neprijatelju upravo one podatke koje on traži. Špijuni postavljaju zagonetna pitanja. I zato se u vezi sa ovim ističe da: ne treba govoriti o onom što može biti od interesa za neprijatelja. »Radije govori premalo nego previše«. Treba čutati o onome što se misli ili zna da se treba čuvati kao tajna i to čak pred svojim najbližim, prijateljima i poznicima. I dalje, ne treba diskutovati o odbrani ili svom poslu sa onima kojih se to ne tiče. Ono što pojedinac radi u odbrani — civilnoj ili vojnoj — tiče se samo njega i nikog drugog. Treba se čuvati neprijateljskih saradnika, učiti se iz novinskih izveštaja o slučajevima špijunaže. I onaj

na koga se najmanje sumnja može biti izdajnik svog sopstvenog naroda. U priručniku se svaki pojedinac upozorava na to da svog šefa ili policiju treba da obavesti ako ima osnova za sumnju u špijunsku ili sabotersku delatnost nekoga. To je — kako se ističe — njihova građanska dužnost.

Neprijatelj će svojom propagandom nastojati da slomi otpornu snagu naroda i radiće svim sredstvima koja se mogu zamisliti. Treba razlikovati propagandu i glasine od istine. Ono što je lažno teško je i u miru, a u ratu će biti još teže razlikovati od istinitog. Ali švedske vlasti, štampa i radio učiniće sve da u tome pomognu narodu. No, svaki pojedinac mora se osloniti na svoj vlastiti razum. On mora imati na umu pravila koja su data u priručniku. A u njima se ističe da treba čitati svoje novine, čuvati se lažnih primeraka novina, slušati redovne vesti i saopštenja švedskog radija, da ne treba verovati neprijateljskom radiju — on će emitovati na švedskom jeziku i na švedskim talasnim dužinama, i da treba kontrolisati emisije putem slušanja švedskih stanica na drugim talasima. Uz to se ukazuje da sa onima koji izmišljaju glasine i brbljivcima treba govoriti razborito i ne širiti nikakve glasine, jer jedna glasina može za neverovatno kratko vreme stvoriti nered i paniku. I, ponavlja se, »svako saopštenje da će se prestati sa otporom lažno je. Otpor će se pružati stalno i u svim situacijama«.

U priručniku se ističe da će se svaki predeo Švedske braniti svim silama i svim dopuštenim sredstvima i da je pri tome od značaja doprinos svakog građanina.

Za one civile koji nisu dobili nikakve zadatke, u situaciji kad se vode borbe za zemljište u njihovom kraju, ukazano je da treba da:

- podržavaju vojne snage i civilnu odbranu do krajnjih mogućnosti;

- ne napuštaju svoje mesto pre nego što dobiju naređenje od vlasti — i da se čuvaju lažnih saopštenja;

- sakriju ili unište karte, oružje, radioaparate, benzin i sve drugo što smatraju da može koristiti neprijatelju;

- odvezu ili onesposobe sva transportna sredstva koja neprijatelj može upotrebljavati — čak bicikle i čamce;

- izbegavaju glavne prolaze i sprečavaju skupljanje ljudi, jer neprijatelj rado napada takve ciljeve. Ako se, pak, kraj u kome stanuju mora predati neprijatelju, čak i tada mogu mnogo učiniti za

svoj narod i svoju zemlju. Ukazuje se da ima i drugih »oružja« osim oružja, odnosno da se napadaču može suprotstaviti i uporan pasivni otpor, da se može izbeći svaki neposredan dodir sa neprijateljem i njegovim saradnicima. Neprijatelju se ne smeju davati informacije o odbrani ili drugim pitanjima od značaja za bezbednost zemlje, jer je to izdaja domovine. I na kraju: postupati prema uputstvima i naređenjima koja daje zakonita vlada Švedske putem radija ili na drugi način, i sačuvati svoj mir i dejstvovati tek posle mirnog razmišljanja. Sa razboritošću i pribranošću može se mnogo učiniti.

Priručnik upoznaje švedske građane sa nekim osnovnim pravilima iz oblasti Međunarodnog ratnog prava kojima je je cilj da se ublaže posledice rata i okupacije. Ova pravila obavezuju i one koji napadaju i one koji se brane pod uslovom da ih se obe strane pridržavaju. Ta pravila kažu:

— zabranjeno je uzimanje talaca i grupno kažnjavanje zbog dela koja izvrše pojedinci za koja se stanovništvo u celini ne može smatrati odgovornim;

— niko nije dužan služiti u naoružanim jedinicama ili poluvojnim organizacijama neprijatelja;

— svaki građanin ima pravo da se kao civil oružjem suprotstavi neprijatelju, ako se bori pod odgovornim rukovodstvom, ako nosi jasne oznake na svom odelu, ako nosi oružje otvoreno i ako se striktno pridržava ratnih zakona.

Priručnik, isto tako, ukazuje građanima Švedske na to da je odavno prošlo vreme kada se rat vodio samo sa vojnicima na frontu. Rat u današnje dane tangira sve i odbrana zahteva zajednički doprinos svih. Jedan mali narod kao što je švedski mora u borbi protiv snažnijeg neprijatelja izvući svaki delić snage za odbranu i mobilisati svakog muškarca i ženu sposobnu za rad. S tim u vezi određeni su zadaci, rad i postupci vojnih obveznika, pripadnika civilne odbrane, muškaraca i žena.¹⁾

¹⁾Obveznici za vojnu službu su svi muškarci od 19 do 47 g. Obveznici za civilnu odbranu su svi muškarci i žene od 16 do 65 g. U slučaju rata ili pripremnog stanja, zbog obezbeđenja radne snage za vojnu proizvodnju i snabdevanje naroda, može se uvesti obavezna služba. Žene će se uveliko upotrebljavati u ratnoj industriji i snabdevanju naroda da bi nadomestile muškarce koji odlaze u vojsku.

Vojnim obveznicima sa ratnim rasporedom preporučuje se da kontrolišu da li znaju kuda će se uputiti. Naređenje o ratnom rasporedu treba čuvati u vojnoj knjižici. Oni se upozoravaju da po prijemu poziva i pre nego što napuste svoj stan misle na sledeće:

— da obuju terenske cipele i odelo, da uzmu hranu za put, ponesu vojnu knjižicu, naređenje o ratnom rasporedu, platnu knjižicu itd. Najbitnije za njih je da se odmah upute u određeno mesto — vozom, brodom, autobusom, biciklom, pešice, na skijama — bilo kako.

— ako ih oštećenja ili neprijateljske trupe spreče da stignu do svoje jedinice, prijavljuju se najbližem vojnom informacionom centru ili jedinici, rukovodiocu lokalne odbrane ili policije u mestu i ovi će im pomoći da pravilno postupe.

Oni vojni obveznici koji nisu dobili ratni raspored ostaju do daljeg u svom mestu. U očekivanju drugih naređenja njima se ukazuje da moraju do daljnjeg u potpunosti davati svoj doprinos odbrani mesta u kome stanuju ili rade. U tom slučaju oni:

— učestvuju aktivno u civilnoj odbrani i kućnoj zaštiti;

— čine sve što mogu da učvrste lokalnu odbranu.

Civilna odbrana ima između ostalog za zadatak da štiti ljude i imovinu prilikom neprijateljskih vazdušnih napada — putem borbe protiv požara, spasavanja zatrpanih ljudi, brige oko ranjenih, bombardovanih i beskućnika, raščišćavanja ulica i puteva kao i da sprovodi evakuaciju.

Muškarci i žene koji su već u doba mira upisani u civilnu odbranu dobili su ratni raspored. Jednako je, naime, važno i za civilnu odbranu kao i za vojne snage da mogu brzo mobilisati svoj personal.

Svakom obvezniku koji ima ratni raspored u civilnoj odbrani preporučuje se da pre odlaska obaveže svoju porodicu da sluša saopštenja civilne odbrane preko radija i da beleži sve što se tiče obveznika i nje same.

Pri promeni stana moraju svi oni koji imaju ratni raspored u civilnoj odbrani izvestiti o tome šefa civilne odbrane. Kad dobiju poziv treba da obuku odelo prikladno za godišnje doba i vršenje službe. Opremu dobijaju na mestu prijavljivanja.

Ako grad ili mesto u kome se građani slučajno zateknu bude oštećeno usled

ratnih operacija, oni moraju učestvovati u civilnoj odbrani. U tom slučaju ne igra nikakvu ulogu to da li imaju ratni raspored u civilnoj odbrani ili ne. Obavezni su da rade prema naređenjima koja dobijaju. To je sasvim razumljivo jer se radi »o Tvojim kući, Tvom rodnom kraju o Tvojim ili o zemljacima«, — kako se u priručniku kaže.

Kao jedna od mera predviđeno je da rukovodilac kućne zaštite u pripremnom stanju odabira ona lica koja će odgovarati za razne zadatke u kućnoj zaštiti. Ta lica su obavezna izvršavati uputstva koja daje rukovodilac kućne zaštite.

U vezi sa svim ovim kao važan zadatak se postavlja da još u miru treba izvršiti sve pripreme za ratne zadatke. U tom cilju u Švedskoj je organizovano dobrovoljno školovanje.²⁾

Uputstva koja su data u ovom priručniku važe, naravno, i za žene i za muškarce. Žene, kako se ističe, mogu dati važan doprinos zajedničkim odbranbenim

²⁾ Za dobrovoljno školovanje postoji niz organizacija: Centralni savez za školovanje komandnog osoblja (CFB), Dobrovoljna automobilska organizacija (FAK), Dobrovoljna organizacija za motociklizam (FMCK), Dobrovoljna radio-organizacija (FRO), Švedski klub za odgoj pasa (SBK), Crveni krst (SRK), Savez za civilnu odbranu (SCV).

naporima zemlje. S obzirom na to da su muškarci, sposobni za oružje, u prvom redu potrebni vojnim snagama, žene ih mogu zameniti u snabdevanju stanovništva, ratnoj industriji i civilnoj odbrani ili u brojnim poslovima unutar vojnih snaga.

One žene koje su izučile nešto ili se uopšte smatraju pogodnim za neki zadatak po pitanju snabdevanja stanovništva ili u ratnoj industriji, moraju se već sada javiti okružnim vlastima. One žene koje ne budu uzete u obzir za poslove oko snabdevanja ili za rad u ratnoj industriji, mogu se u miru osposobljavati u okviru rada dobrovoljnih organizacija za totalnu odbranu. One mogu raditi u službi snabdevanja, ekspedicije, službi veze, službi vojnog rukovođenja, vazdušnoj odbrani, u bolničkoj službi, službi evakuacije itd.

Ova brošura, upućena svakom švedskom domu, namenjena je da pomogne u slučaju rata ili ratne opasnosti. Ona treba da bude priručnik gde svako može naći ono što mu je potrebno ako bi došlo do rata. Švedskom građaninu se preporučuje da je, sam ili zajedno sa svojom porodicom, čita pažljivo, da je čuva u ladicu svog pisačkog stola ili tamo gde drži svoj ratni raspored i vojnu knjižicu, da je vadi otuda povremeno da bi osvežio svoje znanje tako da bude spreman »ako do rata dođe«.

M. Nik.

Potpukovnik Enco Fazanoti

UPOTREBA VATRE U PLANINI

U početku pisac ističe da će se u članuku¹⁾ uglavnom razmatrati vatra iz konvencionalnog oružja, pošto će ona, po njegovom mišljenju, na planinskom zemljištu i ubuduće imati prvenstven značaj. Zatim iznosi poznate činjenice o uticaju planinskog zemljišta na izvođenje borbenih dejstava. Pri tome ukazuje na ograničene mogućnosti manevra vatrom i ističe potrebu za ekonomisanjem snaga, s obzirom na teškoće pri popuni gubitaka kod ljudstva izvežabanog za dejstvo na planinskom zemljištu.

Pošto je izneo opšte karakteristike izvođenja borbenih dejstava u planini, pisac zaključuje da planinski predeli obično predstavljaju jedan ili više pomoćnih pravaca — oteka u odnosu na glavna dejstva koja se izvode u ravnici ili na brdskom zemljištu. Besumnje je da se planinski predeli ne smeju zanemariti, no njihova važnost zavisi od sklopa i konfiguracije zemljišta.

Mogućnost dejstva vatrenih sredstava na planinskom zemljištu. — U planini je vrlo teško ostvariti masovnu art. vatru »po zonama«, jer to zahteva grupisanje velikog broja cevi, veliki utrošak municije, dok je snabdevanje njome otežano. S obzirom na to da svako vatreno sredstvo na planinskom zemljištu ima svoje

¹⁾ L'impiego del fuoco in montagna, Ten. Col. a. Enzo Fasanotti, *Rivista militare*, Italija, februar, 1959.

dobre i loše strane, potrebno je zadržati se malo na karakteristikama upotrebe najvažnijih vatrenih sredstava na planinskom zemljištu, kako bi se, u okviru vatreneog sistema, shvatio najracionalniji način njihovog korišćenja za podršku borbenih dejstava.

Srednji i teški pešadiski minobacači imaju na planinskom zemljištu veoma veliku primenu. Njihova upotreba može i mora da upotpuni dejstvo brdske artiljerije. Međutim, zadaci namenjeni pešadiskim minobacačima razlikuju se, kao što je poznato, od onih koje izvršava brdska artiljerija.

Teški artiljerijski minobacači imaju sve pozitivne strane pešadiskih minobacača; osim toga, zbog boljih tehničkih mogućnosti i usavršenosti nišanskih sprava, precizniji su i uspešnije se upotrebljavaju masovno. Njihova formacija, organizacija osmatranja i veze, kao i lakše uključivanje u organizaciju vatre — pretstavljaju pozitivne elemente koji u pojedinim slučajevima omogućuju dopunjavanje vatre brdske artiljerije. Najzad, jače razorno dejstvo zrna umanjuje nepreciznost minobacača, a pošto imaju veći domet od pešadiskih minobacača, mogu se lakše upotrebiti i otvarati vatru iz raznih pravaca.

Laka brdska artiljerija raspolaže oruđima sa ubacnim putanjama koja gađaju sa gornjom grupom uglova. Kako ova artiljerija može biti motorizovana, na konjsku vuču, tovarna, a može se prevoziti i specijalnim vozilima, to joj ovi razni sistemi transportovanja omogućuju da pojedina oruđa zauzmu VP u rejonima iz kojih mogu najlakše gađati određene ciljeve. Preciznost oruđa omogućuje neutralisanje pojedinih ciljeva i manjim brojem zrna, što je neobično važno s obzirom na teškoće u snabdevanju municijom.

Samo planinsko zemljište utiče na dejstvo lake brdske artiljerije utoliko što:

— otežava njen raspored i zauzimanje borbenog poretka i što joj stvara veliki broj mrtvih uglova;

— ponekad primorava naročito njene prednje delove da posedaju VP na grebenima, kojima pokatkad i treba dati prednost zbog činjenice da ih neprijateljska vatra teže pogađa;

— u izuzetnim slučajevima nameće potrebu da se baterija raspoređuje na VP po odeljenjima;

— načelno ne dozvoljava manevar vatrom iz jedne doline u drugu.

Artiljerija srednjeg kalibra, kao i teška, upotrebljava se u planini kao ojačanje organske artiljerije planinskih brigada ili centralizovano kod AK, i raspoređuje u blizini komunikacija radi lakšeg snabdevanja velikim količinama municije koja joj je potrebna da bi mogla ostvariti manevar vatrom. Potrebno je da srednju artiljeriju koja podržava pl. brigade sačinjavaju teške poljske haubice koje imaju mogućnosti za manevar vatrom po frontu i dubini. Preporučljivo je da se u većini slučajeva kod AK zadrži veći deo artiljerije srednjeg kalibra, u cilju da se:

— brigade ne optereće velikom masom artiljerije, ukoliko to nije baš neophodno;

— brdska artiljerija oslobodi zadataka za dejstvo na većim odstojanjima po dubini;

— postigne čvrsta povezanost između vatre lake artiljerije i vatrenih sredstava veće efikasnosti (naročito automatskih).

Upotreba *avijacije* u planinama je otežana, kako za izviđanje, tako i u pogledu neposredne podrške trupa u borbi. Zbog velike ispresecanosti zemljišta, pojedini predeli su u senci te se aerofotomirci ne mogu čitati. Direktna aviopodrška u borbi otežana je zbog konfiguracije zemljišta. Nagle meteorološke promene i uslovi vidljivosti ponekad onemogućuju dejstvo avijacije. Zbog toga se njeno dejstvo ne može planirati na duže vreme, sem leti kada je vreme ustaljenije.

Taktičko atomsko oružje ima u planini manje dejstvo no u ravnici. Ovo nameće da se u svakom konkretnom slučaju brižljivo analizira rentabilnost ciljeva u vezi sa zemljištem, što može dovesti do toga da se ono uopšte i ne upotrebi. Pravilna i rentabilna upotreba atomskog oružja sastoji se u tome da se upotrebi kao sredstvo za zaprečavanje, naročito taktičkih pravaca, odnosno pravaca snabdevanja. Napadač, podržan, atomskim sredstvima, nastojaće da izbegne planinsko zemljište pri nanošenju glavnog udara s obzirom na to da su atomska sredstva pogodnija za branioca no za napadača, koji se mora više koristiti pokretom.

U odbrani biće vrlo korisna veća zaprečavanja atomskim minama, u cilju da se:

— zapreče važni taktički pravci zatrpavanjem dolina masom radioaktivnog materijala;

— ispolji vrednost prepreke u okviru zadržavajućeg dejstva;

— spreči iskorišćavanje eventualnih taktičkih uspeha i dalje prodiranje u dubinu.

FORMACIJA BRDSKE ARTILJERIJE, ORGANIZACIJA SADEJSTVA I KONTROLA VATRE

Formacija brdske artiljerije je još u razmatranju, a delimično su već i doneta neka rešenja. Pri tome se vodi računa o zahtevima koje nameće prirodni ambijent i osobinama borbe na planinskom zemljištu, a naročito:

a) o mogućnostima podele jedinica čak i na odeljenja, iako će to biti izuzetno;

b) o mogućnostima stvaranja malih vatrenih jedinica (mase) i to oko jezgra koja bi sačinjavali divizion i baterije 105/14 mm.

Mora se stvoriti mogućnost:

— da se jedna baterija ojača drugom istog ili različitog kalibra, u kom bi slučaju baterisko KM dejstvovalo kao mali CUV divizion;

— upravljanja vatrom baterija ili divizion, od strane CUV divizion kao i poljskoj artiljeriji; naročita pažnja moraće se posvetiti formaciji divizion, kao i njegovoj obuci za podršku taktičkih dejstava planinskog bataljona;

— centralizovane upotrebe celokupne ili većeg dela organske artiljerije pod komandom k-de artiljerije brigade, odnosno da komanda art. brigade reguliše vatru po dubini onog dela artiljerije koji joj je pridat od strane k-de artiljerije AK;

c) da normalna taktička veza bude bataljon — divizion; kad neka četa dejstvuje na odvojenom pravcu ili samostalno, mora postojati mogućnost uspostavljanja taktičke veze četa — baterija; pojedinim vatenim jedinicama (divizion se uzima kao osnova) treba omogućiti da raspolazu sopstvenim osmatračnicama, koje se mogu nalaziti i van rejona posrednutih od strane planinaca;

d) da se jedinice opreme uređajima za vezu pomoću kojih se može, na raznim udaljenjima, održavati veza sa najrazličitijim vatenim grupama i elementima borbenog poretka;

e) da se divizionu da dovoljno topografskih sredstava da može samostalno dejstvovati, jer će često biti nemoguće

da komanda artiljerije brigade pošalje na pojedine otseke dovoljan broj specijalista; treba voditi računa da brigada može dejstvovati na otseku širine do 50 km, a dubine 20 ili 25 km, kao i da niže jedinice mogu samostalno dejstvovati;

f) da se službe organizuju tako da se i manjim delovima obezbedi samostalno dejstvo; ovo se naročito odnosi na prednje osmatračke delove koji moraju biti u stanju da zauzmu raspored i funkcionišu na znatnom udaljenju od CUV-a.

Sadejstvo. — Razlika pri sadejstvu artiljerija — planinci, u odnosu na artiljerija — pešadija, odnosi se na manje jedinice. Pri sadejstvu treba prvenstveno težiti da se i najmanjim jedinicama pruži vatrena podrška. Zatim, da se obezbedi brzo i pravovremeno otvaranje vatre na neprijateljske delove koji bi se uklinili između pojedinih pregrada ili iskricali iz helikoptera, u težnji da se vatenim dejstvom nadoknadi sporost intervencije rezervi u odbrani.

Potrebno je, pored ostvarenja sadejstva na nivou čete, raspolagati sa istaknutim artiljeriskim osmatračem (IAO) koji će se, po potrebi, upućivati u vodove i ovlastiti ih da mogu, na pojedinim pravcima na kojima se mogu infiltrirati neprijateljske jedinice, tražiti vatru. Oni moraju održavati stalnu vezu sa patrolama koje kontrolišu pojedine pravce da ne bi zamenili svoje delove neprijateljskim.

I konačno, pisac smatra da sadejstvo treba regulisati na nivou baterije, ostavljajući mogućnost da divizion dejstvuje kao celina. Dok je u poljskoj artiljeriji komandir baterije samo oficir za vezu kod bataljona, u planini on mora imati funkcije slične komandantu poljskog art. divizion, mada će, suprotno od komandanta divizion koji je uključen u kompleksnu organizaciju pripreme vatri, morati samoinicijativno upravljati vatrom na osnovu osmatranja u toku borbe. Pri sadejstvu divizion 105/14, svaki će KB koji se nalazi kod KČ, raspolagati sa 2 istaknuta artiljeriska osmatrača za potrebe osmatranja (koje su veće nego kod poljske artiljerije usled većih zona osmatranja) i da bi bio u mogućnosti da nekoga pošalje napred sa manjim jedinicama od čete.

Za divizione 120 mm dovoljno je da pored KB, raspolazu sa 1 IAO u svakoj bateriji, koji bi se koristio, kad bude trebalo, kao oficir za vezu kod CUV-a (ba-

terije ili divizion) koji će raditi za račun njegove baterije.

U slučajevima kad se baterija mora deliti na odeljenja, jedan IAO se ovlašćuje od strane KB da rukuje vatrom i priključi jedinici sa kojom odeljenje treba da sadejstvuje.

Upravljanje vatrom. — U planini je apsolutno potrebno omogućiti upravljanje (ili kontrolu) vatrom sa KM baterije. Često će zemljište, više no taktički zahtevi, diktirati cepanje divizion. Potrebno je da se na svaki način izbegne nagomilavanje artiljerije u uvalama da se ne stvaraju rentabilni ciljevi, te prema tome baterije moraju zauzimati VP na neprohodnom zemljištu, na kome neće biti uvek lako rasporediti divizion.

Divizion, u pogledu upravljanja vatrom, funkcioniše slično poljskom. Pošto će često dejstvovati na širokom frontu, pretstavljajući komandu artiljerije jedne široke zone. Jedan CUV koji normalno funkcioniše, može upravljati vatrom raznih jedinica ojačanja. I u ovom slučaju vatra će se često otvarati na zahtev IAO koji vide neprijatelja. Normalno je, pak, da će svaki KD ili KB težiti da lično što više vidi i sazna da bi mogao sam odlučiti i da se ne bi zaveo tuđim utiscima.

Rad komande artiljerije brigade (puka) ne razlikuje se mnogo od rada komande artiljerije divizije. Najvažnije je to da će komanda artiljerije brigade češće regulisati dejstvo pridatih jedinica za otvaranje vatre po većoj dubini. U ovim slučajevima planinska brigada će morati dobiti od AK jednu bateriju specijalista, koja raspolaze sredstvima za otkrivanje lokacije neprijateljske artiljerije, radi vršenja topografsko-balističke pripreme. Ovaj sastav specijalista komande art. brigade morao bi biti jači s obzirom na veličinu zona na kojima će dejstvovati.

Na nivou komande art. brigade moraće se koordinirati dejstvo svih raspoloživih artiljerijskih vatrelih sredstava, jer se teško može računati da će planinskoj brigadi biti stavljena na raspolaganje atomska podrška.

VATRENA DEJSTVA

Art. priprema se u načelu izvodi kao i u normalnim uslovima. Po strukturi i trajanju može imati više kombinacija nego na brdskom ili ravničastom zemljištu. Kada se art. priprema izvodi, onda u njoj učestvuju oruđa svih kalibara, od

najvećih do pešadiskih minobacača. Mogu se vršiti i atomski udari ukoliko kroz neprijateljski položaj vodi važan pravac nastupanja koji bi učinio rentabilnim upotrebu atomskog oružja. Ponekad će se na jednom delu fronta art. priprema izvoditi konvencionalnim oružjem, a na drugom atomskim.

Art. podrška se normalno vrši haubicama 105/14 mm, a ređe minobacačima 120 mm kod kojih je veća opasna zona. Art. podrška u planini je još više povećana sa NZV no u ravnici, jer je na ispresecanom zemljištu lakše vatrom izolovati napadnute položaje i time sprečiti povlačenje, pridolazak pojačanja i snabdevanje. Zato art. podršku i blisku NZV treba vršiti istom artiljerijom, ili bar pod istom komandom.

Protivpriprema se vrši, kad je moguće, atomskim udarima. Kod vršenja protivpripreme artiljerijskim oruđima treba mnogo više obazrivosti nego u ravnici, jer će se otkriti raspored koji se teško može menjati. Za minobacače treba predvideti po 2—3 VP da bi se na taj način izbeglo otkrivanje.

Baražne vatre (u pretpolju). — Široki frontovi i veći broj napadnih pravaca angažovaće artiljerijska oruđa i minobacače i ograničiće ovu vatra na pojedine važne pravce. Nije celishodno za ostvarenje ovih vatri angažovati veći broj oružja, jer bliska NZV ima veći značaj.

Protivminobacačko dejstvo zadržava značaj koji je oduvek i imalo u planini, centrališući se na zone od drugostepene važnosti s obzirom da će duž lakše prolaznih pravaca neprijatelj u napadu često dejstvovati atomskom vatrom, avijacijom i konvencionalnom artiljerijom. Izvršno sredstvo protivminobacačkog dejstva predstavljaju MB 120 mm, koji će češće dejstvovati po baterijama.

Podrška protivnapada se mora brižljivo pripremiti na raznim pravcima, na svim bataljonskim odbranbenim rejonima i između prvog i drugog odbranbenog položaja brigade. Ako se protivnapad vrši posle atomske eksplozije, onda podrška protivnapada treba da upotpuni njeno dejstvo. Vodeći računa da je protivnapad osnovno sredstvo odbrane, podršku protivnapada može regulisati viša komanda od one čija jedinica vrši protivnapad kako bi se za podršku iskoristila sva vatrene sredstva.

Bliska NZV je, po mišljenju pisca, najvažnija vatra kako u napadu tako i u odbrani:

— u napadu: ona je tesno povezana sa podrškom u cilju da se na kraćem otsto-
janju blokiraju napadnuti objekti i time
spreči otpustanje i pridolazak pojačanja;

— u odbrani: izvodi se po dubini, po-
čev od oko 10 km ispred pretpolja pa
do rezervnog položaja brigade — na naj-
važnijim napadnim pravcima.

U odbrani je potrebno predvideti ma-
nevar pokretom po frontu i dubini. Ova-
kvo posadanje je teško postići, jer na pla-
ninskom zemljištu obično ne postoje ro-
kadni putevi. Pored toga, bliske NZV
treba planirati duž pomoćnih pravaca i
protiv eventualnog iskrčavanja iz heli-
koptera ili aviona, u unutrašnjosti od-
branbenog oteka. Za ostvarenje NZV u
unutrašnjosti odbranbenog oteka načelno
treba angažovati artiljeriju srednjeg ka-
libra, pridatu brigadi.

Daljne NZV (iznuravanje) načelno se
izvode avijacijom, atomskim oružjem i
delom poljskom i teškom artiljerijom AK
— pre svega radi kontinuiteta dejstva u
toku noći i pod uslovima ograničene vid-
ljivosti.

Kontrabatiranje. — Veći deo ovih za-
dataka izvršavaće avijacija ili sredstva
za lansiranje većeg dometa (sa atom-
skom glavom ili bez nje) AK. Mada se
teži da se komanda art. brigade ne opte-
reti zadatkom upravljanja vatrom na ve-
ćoj dubini, često će biti nužno da joj se
da zadatak kontrabatiranja iz ovih raz-
loga:

— planinska brigada dejstvuje u zona-
ma veće dubine tako da je art. oruđa
srednjeg dometa AK ne mogu podrža-
vati;

— komanda art. brigade može najbrže
shvatiti potrebu dejstva po pojedinim de-
lovima neprijateljske artiljerije i dobro
je da raspolaže oruđima za kontrabati-
ranje;

— komanda art. brigade reguliše pro-
tivminobacačko dejstvo i blisku NZV.
Kako te vatre u planini mogu biti još
značajnije od kontrabatiranja, ako se
ovoj komandi poveri još i zadatak kon-
trabatiranja, onda bi ona raspolagala ma-
som svih oruđa bilo za protivminobacač-
ko dejstvo ili za blisku NZV.

ORGANIZACIJA OSMATRANJA I VEZE

Postoje izvesne specifičnosti kod o-
smatranja u planini o kojima treba voditi
računa, a to su:

— najviše tačke ne predstavljaju uvek
i najbolja mesta za osmatranje, jer me-
teorološki uslovi mogu to da onemoguće
za duže vreme;

— do najboljih osmatračnica treba na-
čelno ići peške, što često iziskuje mnogo
vremena;

— sa jedne osmatračnice se može o-
smatrati zona druge, pa ih zato treba
povezati ili podatke prikupljati u odgo-
varajućoj komandi;

— treba osmatrati veći deo eksplozija
zrna radi čestih meteoroloških promena i
znatnih razlika između pojedinih dolina
(naročito u pogledu vetra);

— direktno osmatranje ima veći zna-
čaj za otkrivanje ciljeva, jer pojedina
tehnička sredstva (naprimer, fototeleme-
trija i radar) nailaze na razne teškoće;

— u cilju određivanja lokacija nepri-
jateljskih vatrelih sredstava, prethodna
studija zemljišta po karti i aerofotolni-
manje igraju važnu ulogu jer neprijatelj
ima ograničen izbor VP.

Art. osmatranje bazira prvenstveno
na zemaljskom osmatranju. Treba što
više smanjiti zone koje se ne mogu osma-
trati sa zemaljskih osmatračnica, tj. koje
treba da osmatraju laki avioni i heli-
kopteri za osmatranje.

Art. osmatranje na planinskom zem-
ljištu daje podatke svim vatrehim sred-
stvima brigade i AK i predstavlja vrlo
važan i nezamenljiv izvor podataka u
borbi. Cvaka osmatračnica radi prven-
stveno za račun komande koja ju je or-
ganizovala, ali treba voditi računa da se
svaki podatak, prema svojoj važnosti, što
pre dostavi obaveštajnom oteku koman-
de art. brigade.

Matični divizion i k-da art. brigade
organizuje osmatranje u planini kao i
u ravnicima. I pored toga što predstavlja
centar vatre istaknutog osmatranja, ma-
tični divizion može u planini dobiti ulogu
osmatranja ciljeva na većoj dubini i na
taj način vršiti osmatranje i za račun va-
trenih sredstava AK.

Organizacija osmatranja u planini, u
napadu, ne razlikuje se mnogo od one
na ravničastom zemljištu. Osmatračnice
se ne premeštaju tako često, jer sa poje-
dinih osmatračnica postoji mogućnost o-
smatranja i većih dubina.

Kad se napad vrši motorizovanim (o-
klopnim i mehanizovanim) jedinicama
duž prolaznih pravaca, gde se borbena
dejstva mogu odvijati većom brzinom,

treba pripremiti grupe osmatrača radi njihovog korišćenja kada se za to ukaže potreba.

U odbrani postoji mogućnost da se osmatranje na čitavom odbranbenom otseku solidno i svestrano organizuje. No neophodno je izvršiti podelu odgovornosti po zonama i dobro organizovati vezu za traženje vatre i dostavljanje podataka. Za uspostavljanje žičnih veza u planini potrebno je mnogo sredstava, dok su prekidi na njima česti zbog dejstva neprijateljske vatre i pokreta sopstvenih snaga. Žična veza je vrlo važna u odbrani i treba je uspostavljati kad god uslovi dozvoljavaju — naročito na kraćim otstojanjima.

Radioveza nailazi na široku primenu. Samo su ovde potrebni radiouređaji velike snage koji mogu raditi na ispresecanom planinskom zemljištu. Izbor radiouređaja, mesta radiostanice, kao i pravilna upotreba odgovarajuće antene vrlo su važni. Ponekad se mogu koristiti i radio-relejni uređaji. Mreže veze artiljerijske brigade moraju biti slične mrežama pešadijske divizije: jedna veza za upravljanje vatrom, jedna komandna mreža sa amplitudskom modulacijom i jedna komandna mreža sa frekventnom modulacijom. Poželjno je da veza osmatranja između osmatračnica, komande art. brigade i komandi diviziona bude nezavisna.

BRDSKA ARTILJERIJA U NAPADU

Ako se napad u planini izvodi i uz široku primenu atomskog oružja, on će teško poprimiti one karakteristike koje mu to oružje pruža u ravnici. Ovo iz razloga što:

— ne postoji mogućnost da se u širokoj zoni vrši izbor otseka proboja;

— ne postoji mogućnost menjanja pravca glavnog udara u toku borbe, jer je on (ako se želi i u planini zadržati taj termin) već određen samom konfiguracijom zemljišta;

— skoro nikada se ne može preduzeti napad koji bi bazirao samo na početnim odlučujućim rezultatima dejstva atomskog oružja, odnosno bez dobrog poznavanja neprijateljskog odbranbenog sistema; atomsko dejstvo u planini daje ma-

nje koristi no u ravnici pošto je uticaj zemljišta ovde veći tako da atomsko oružje ispoljava manji uticaj na manevar;

— u planini se ne može postaviti kao cilj napada — uništenje neprijateljskih rezervi; bolje je izabrati objekt kojim treba ovladati — pa makar se tu i ne nalazile rezerve — koji napadaču omogućuje kontrolu odgovarajućeg planinskog sistema ili jednog njegovog dela.

Iz toga proizilazi da će uloga konvencionalne artiljerije u planini biti veća no u ravnici, jer:

— dok se u ravnici upotreba atomskog oružja vrši *tamo gde se želi* i dejstvima atomske eksplozije prilagođava dejstvo konvencionalne artiljerije, dotle se na planinskom zemljištu, posle upotrebe atomskog oružja *tamo gde se moglo*, pribegava dejstvu konvencionalne artiljerije da bi se moglo produžiti sa napadom;

— na planinskom zemljištu neće se moći pristupiti iskorišćavanju učinka atomskog oružja takvom brzinom da konvencionalna artiljerija ne bi mogla pratiti taj pokret;

— na planinskom zemljištu, više no u ravnici, naići će se na veći broj statičkih odbranbenih položaja razasutih na zemljištu, koji gotovo nikad ne predstavljaju rentabilne ciljeve za atomsko oružje, a često se ne mogu tući čak ni avijacijom; da bi se ovakvi ciljevi tukli preciznom vatrom, potrebno je pribеći upotrebi konvencionalne artiljerije.

Dejstvo artiljerije u pojedinim fazama napada. — Planinskim odredima koji izvidaju i dejstvuju u pretpolju — često na znatnim otstojanjima, s ciljem da zauzmu i održe važne položaje — pridaje se konvencionalna artiljerija, a najčešće teški minobacači, koji se transportuju na tovarnim grlima i dejstvuju po odeljenjima.

U planini nije bitna samo raspoloživa količina vatre (broj cevi), sposobnost racionalnog korišćenja i sadejstva između pojedinih oruđa, već i vrednost i kvalitet dobivenih obaveštenja.

Pri vršenju napada, tamo gde budu postojali uslovi, iskorišćavanje efekta atomskih eksplozija radi brzog prodiranja treba vršiti oklopnim jedinicama. No, ovo

će se ređe događati, pošto će duž takvih, pogodnih taktičkih pravaca, branilac usmeriti gro svoje vatre, a naročito dejstvo atomskog oružja. Prodiranje duž drugih dominantnih, a teško prolaznih pravaca biće sporije. Na tim pravcima dejstvovaće taktičke grupe ili manje planinske jedinice podržane konvencionalnom artiljerijom, koja će dejstvovati decentralizovano.

Spuštanje vazdušnih desanata u cilju okruženja pojedinih delova branioca neće se moći vršiti tako lako kao u ravnici. Načelno, taktičke jedinice koje izvode takav manevar treba više ojačati konvencionalnim vatrenim sredstvima — oruđima 105/14 mm ili minobacačima 120 mm, koji su snabdeveni sa dovoljno municije.

Prilikom prodiranja planinaca duž neprohodnih grebena, potrebna vatrena podrška je ograničena. Vatrene sredstva ne prate planince, ali moraju biti u stanju da otvore vatru kada se za to ukaže potreba.

Kod planinskih jedinica se mora nalaziti bar po jedan IAO koji održava i taktičku vezu sa CUV-om (KM baterije ili CUV divizion) one artiljerijske jedinice čija su oruđa bolje razmeštena radi dejstva po odgovarajućoj prostoriji.

Neutralisanje napadnutog položaja atomskim ili konvencionalnim sredstvima otpočinje istovremeno kad i napad. Pritom se neće vršiti neutralisanje celog položaja, jer u planini postoji mogućnost da manji delovi svuda prođu, ali će se težiti da bude što manje netučenih prostora. Neutralisanje po dubini vrši se, pre svega, atomskim oružjem i avijacijom. I duž manje važnih pravaca treba očekivati da će branilac vršiti svestrana zaprečavanja, naročito duž puteva. U svakom slučaju, prodiranje duž pravaca gde postoje putevi vršiče taktičke grupe uz podršku baterija 105/14 mm.

Zbog nedostatka puteva i potrebe da se savlađuju znatne visinske razlike, pisac smatra da snabdevanje artiljerije municijom treba kroz čitav tok dejstva vršiti i vazdušnim putem. Jer, u planini nije toliko važno da planinske jedinice imaju na raspolaganju oruđa, koliko da ta oruđa raspolazu dovoljnom količinom municije. Pisac zaključuje da se podrška napada na planinskom zemljištu ne zasniva toliko na količini vatre, koliko na preciznosti gađanja i postepenom neutralisanju pojedinih važnih objekata na

pravcu napada. Artiljerija mora odgovoriti ovim zahtevima pa bilo da je centralizovana ili podeljena.

BRDSKA ARTILJERIJA U ODBRANI

Konvencionalna artiljerija u odbrani, u planini, izvršava iste zadatke kao i u prošlosti, jer ih upotreba atomskog oružja nije bitno izmenila. Može se čak tvrditi da je uloga konvencionalne artiljerije i porasla s obzirom na veću širinu i dubinu odbranbenih položaja i postojanje većih međuprostora koje treba kontrolisati vatrom.

Znatna dubina pretpolja nameće potrebu da se artiljerija, čak i samohodna i teška poljska, rasporedi na VP u pretpolju sa zadatkom da tuče neprijatelja na što većem ostojanju, s obzirom na važnost iznuravanja napadača ispred glavnog odbranbenog pojasa. Isto se tako nameće potreba da se jedinice koje vode borbu u pretpolju na pojedinim važnim pravcima podrže preciznim konvencionalnim oruđima, pošto ova borba može biti ponekad i dugotrajna.

Iznuravanje neprijatelja nastavlja se, kroz čitavu dubinu odbranbenog pojasa, vatrarna koje mogu na pojedinim linijama predstavljati pojas zaprečne vatre u kombinaciji sa dejstvom teškog oružja planinskih jedinica. Dejstvo artiljerije na pojedinim važnim pravcima ostvaruje se i pokretom, koji je na planinskom zemljištu otežan. Zbog toga i u odbrani dolazi do podele artiljerije, naročito na jače ispresecanom zemljištu.

Centralizovano komandovanje celokupnom brigadnom artiljerijom vrlo retko dolazi u obzir. Komandovanje artiljerijom, kao i njeno dejstvo, odvija se u glavnom u okviru odbranbenih reiona bataljona. Grupisanje artiljerije u planini vrši se prema zemljištu koje to i diktira. Povećava se uloga komandi divizion, koje često moraju igrati ulogu male komande artiljerije.

U-unutrašnjosti odbranbenog položaja, protiv neprijateljskih delova koji bi se infiltrirali duž pojedinih grebena ili unutar zona od drugostepene važnosti, treba otvarati iznenadnu koncentričnu vatru. Ovo zahteva da se lakoj artiljeriji određuju šire vatrene zone, da se artiljeriji srednjeg kalibra, koja je raspoređena na većoj dubini, postavljaju vatreni zadaci na tim pravcima i, eventualno, potrebu

da se neke art. jedinice rasporede na teško prolaznom zemljištu kako bi otvarale vatru sa mesta odakle se neprijatelj ne nada.

U dubini odbranbenog položaja, u regionima pogodnim za spuštavanje vazdušnih desanata, treba pripremiti precizne vatre (slične NZV da se ne bi gađale sopstvene trupe) za dejstvo protiv delova iskranih iz aviona ili helikoptera.

General **Ž. Vali**

JEDNO MIŠLJENJE O IZBORU I STVARANJU OFICIRSKOG KADRA U FRANCUSKOJ

U brojevima od decembra 1958 i januara 1959, mesečni časopis NATO-a¹⁾ objavio je dva članka francuskog generala armije Ž. Valija, u kojima je ovaj poznati francuski vojni stručnjak i komandant izneo svoja gledišta po pitanju stvaranja oficirskog kadra u francuskoj armiji.

U kratkoj napomeni redakcije izneto je da članci pretstavljaju deo studije o opštoj vojnoj politici za duži vremenski period i da su pisani pre dve godine, ali da se zaključci i danas mogu uzeti kao aktuelni ne samo za Francusku, već delimično i za neke druge armije.

U prvom članku »Oficirski kadar pred narodom« pisac ukazuje na ozbiljne nedostatke u postojećem odnosu između armije i naroda. On tvrdi, bez okolišenja, da su francuske mase nekako anemične i da se to manifestuje, pre svega, time što je omladina postala nepoverljiva, što je kod nje izražen individualizam, gubitak ravnoteže i što je podložna uticaju ekstremističkih doktrina, a kod ostalih narodnih masa, egoizmom, sumnjom i gubljenjem perspektive, a posebno nedostatkom kolektivnog duha i osećanja za opšti interes. Iz toga pisac zaključuje da se današnja situacija u Francuskoj karakteriše ozbiljnim odsustvom građanske svesti i ideala i tendencijom ka individualizmu.

Ovakva situacija bitno se odražava i na armiju, odnosno na njen oficirski ka-

Pisac dalje obrađuje dejstvo artiljerije u slučaju kad branilac upotrebljava atomsko oružje. Zatim obrazlaže potrebu da se na najvažnijim i najugroženijim pravcima ostvare masovne artiljerijske vatre, iznosi način podrške protivnapada i vatre koje se primenjuju u odbrani — dakle sve one postavke koje su već obrađene u prvom delu članka.

Z. V.

dar. Zbog niza poraza (u ratu 1940, u Indokini, bezuspešnog nastavka rata u Sev. Africi), armija je izgubila poverenje u sebe; oficiri se povlače i daju ostavke, a sami su i dalje podeljeni na »tradicionaliste« i »reformiste«, koji nisu u stanju da nađu zajednički jezik. Armiju kritikuju ljudi koji joj postavljaju nemoćne zadatke i ne shvataju njene teškoće i potrebe. Ona je isto tako izložena i međupartiskim sukobima.

Posle poraza 1940 godine narod je optužio da optužuje armiju da nije znala da pripremi (zbog prevelikog poverenja u Mažينو-liniju) i vodi rat. Prihvatajući ove optužbe, pisac dalje iznosi kako je armija, sa svoje strane, optužila narod zbog stalnog smanjivanja vojske i zbog toga što nije pokazao volju da se bori, — ovo pisac isto tako, u izvesnoj meri, prihvata. Francuska je bila podeljena na tradicionaliste (petenovce — koji su verovali fašizmu) i reformiste (koji su hteli da pobedom nad fašizmom obnove značaj i moć Francuske). Iako je došlo do pobeде reformista, Francuska je u tom pogledu i posle 1945 ostala podeljena.

Armija danas trpi zbog nedostatka dobrih kadrova. Ovaj nedostatak pisac objašnjava baš tim raskorakom između armije i naroda. On kaže da je buržoazija pre 1918 smatrala armiju svojom i da joj je sa oduševljenjem davala svoje ljude, a danas toga oduševljenja više nema. Armija pati od nedostatka »intelektualne elite« jer su svršeni maturanti i daci Politehničke škole, koji su ranije sačinjavali osnovu francuskog oficirskog kadra, danas sve malobrojniji u Akademiji u Sen-Siru. Zbog toga nema dovolj-

¹⁾ »Le corps des officier devant la Nation« et »Recrutement et formation des officiers«, par le général d'armée J. Valluy, *Revue militaire générale*, Francuska, decembar 1958 i januar 1959.

no sposobnih intelektualaca za tako važna mesta visokih komandanata i štabnih oficira. Nedostatak visoko osposobljenih kadrova izazvao je ozbiljan pad vojne misli uopšte (ni 1940, ni u Indokini, armija nije bila spremna ni organizaciono, ni u pogledu naoružanja i opreme, da odgovori posebnim uslovima borbe), a da se i ne govori o sadašnjoj malobrojnoj rezervi kadrova. »Šta bi se danas dogodilo ako bi Francuska bila uvučena u atomski sukob?« — pita se pisac.

Pošto je ovako izložio opštu vojno-političku situaciju, pisac zaključuje da treba pristupiti ozbiljnim reformama na opštem planu, zahtevajući da armija ponovo preuzme svoje mesto u Francuskoj.

Oficir je dužan da prati evoluciju nauke (atomistike, elektronike, pogonskih sredstava), sve ono što izaziva ozbiljne promene u vojnoj doktrini. »Bližimo se ratu na dugme u kome će naučnici postati »slavne vojskovođe«, a borac biti zamenjen robotom«. Ali, pošto nuklearni rat pokazuje i tendenciju da sam sebe neutrališe, moguće su i druge metode ratovanja (gerila, teritorijalan rat, psihološki rat). Poslednjih godina se razvijaju dve potpuno kontradiktorne teze o budućem ratu: jedna, koja materijalu daje prednost, a druga, koja čoveka i dalje smatra glavnim oružjem rata.

Brz razvoj nauke uopšte, a vojne posebno, sposobni su da prate samo intelektualno osposobljeni ljudi, a davno je dokazano da to treba da budu mladi ljudi — omladina. Iz toga proizilazi da su danas francuskoj armiji potrebni mladi, ali visoko obrazovani oficirski kadrovi.

Pisac zatim prelazi na izlaganje zadatka francuske armije. On smatra da armija ima tri vrste zadataka: čisto vojne (u okvirima zapadne koalicije), političko-vojne (u okvirima francuske imperije) i poluvojne — poludržavne (u okviru metropole), sa zadatkom održavanja unutrašnjeg reda i obuke naroda za rat.

Ovakvi zadaci nalažu i promene u kvalitetu i vrsti oficirskog kadra. Armiji je potrebno više naučnika i specijalizovanih inženjera. Isto tako su joj potrebni i administrativni kadrovi i službe bezbednosti radi izvršavanja zadataka koji se mešaju sa civilnim sektorom, što se može postići bilo da u armijske redove dođu civilni kadrovi, bilo da u civilne ustanove odu oficiri.

Osim toga, unutar same armije treba izvršiti duboke promene koje su već iz-

vršene i u civilnom životu. U industriji, naprimer, postoje dve kategorije inženjera: jedni, uski specijalisti, koji rade direktno u proizvodnji, i drugi, sa širim obrazovanjem i poznavanjem problema, koji upravljaju preduzećima. Takva je ista stvar i u armiji. Do ešelona borbene grupe i divizije uključno potrebni su ljudi od zanata kojima, po mišljenju pisca, ne treba veliko opšte znanje. To su oficiri koji odgovaraju uskim specijalistima u industriji. Iznad divizije potrebni su ljudi osposobljeni da komanduju složenim jedinicama, da tretiraju opšta pitanja, u vrlo različitim uslovima, a to traži široku opštu i vojnu kulturu, ali istovremeno i izvesno naučno, ekonomsko-pravno, socijalno i drugo obrazovanje. Ovde je nedovoljno samo profesionalno znanje.

Ovaj prvi članak pisac zaključuje sledećim:

— da je potrebno ostvariti čvrstu vezu između armije i naroda;

— da je potrebno podmladiti oficirski kadar i osposobiti ga da se prilagođava brzim promenama karakterističnim za današnje vreme;

— da je potrebno popuniti oficirski kadar intelektualnom »elitom«.

*

U drugom članku »Izbor i stvaranje oficirskog kadra«, pisac u prvom delu izlaže kakve su potrebe u kadrovima današnje francuske armije.

Plan razvoja armije (organizacija, obuka, naoružanje i oprema) stvara se na osnovu definicije budućeg rata, odnosno na neispitanim i nedokazanim teorijama. Armiji su potrebni vrlo različiti ljudi: mislioci, koji traže da prodru u nepoznatu budućnost, organizatori, koji obezbeđuju ostvarenje rešenja u odgovarajućim uslovima, rukovodioci — komandanti, koji ostvaruju komandovanje oružanim snagama.

To znači da oficirski kadar treba klasificirati u sledeće grupe:

a) »niži komandanti« — od komandira voda do komandanta bataljona (ovaj pojam ne treba mešati sa pojmom nižih i viših oficira) — koji u miru, u okviru određenog roda, obučavaju jedinice, a u ratu njima komanduju;

b) »viši komandanti« — od potpukovnika do divizijskog generala uključno — čija se aktivnost ostvaruje bilo da komanduju združenom jedinicom, bilo da su u vojnoj administraciji;

v) »visoki komandanti« — počevši od korpusnog generala pa naviše — čija delatnost obuhvata i komandovanje velikim združenim jedinicama, i administraciju i neposredan kontakt sa civilnim vlastima.

Pisac zatim vrši analizu kakve su karakterne osobine i kakvo obrazovanje i kvalitete potrebni za niže, više i visoke komandante, kako ih je on klasificirao. Kod »nižeg« komandanta nedostatak obrazovanja i kulture treba da zamene osobine autoriteta, discipline, izdržljivosti duha i tela. Kod »viših« i »visokih« potrebni su vrlo brojni kvalitete, koji se teško sjedinjuju u jednoj ličnosti. Zato on i deli tu grupu na one koji bi se razvijali više kao komandanti i one koji bi se razvijali kao štabni — administrativni oficiri.

Zaključujući ovaj deo članka, pisac konstatuje da treba imati dve vrste oficira: »niže« komandante i »više« (ovde treba računati i »visoke« koji su ustvari ishod »viših«), i da za svaku treba vršiti poseban izbor, imati posebnu obuku, i omogućiti im posebnu životnu karijeru.

U nastavku članka pisac kritikuje sadašnji sistem vojnih škola u francuskoj armiji i smatra da Sen-Sirska vojna akademija ima slab izbor, pogrešan nastavni program, da ratna i štabna škola stvaraju isključivo »štablije«.

Drugi deo članka je posvećen izvesnim predlozima radi zadovoljenja navedenih potreba armije.

Personalnu politiku, ističe pisac, treba zasnovati na sledećem:

— izmeniti socijalno poreklo oficira, sa ciljem poboljšanja kvaliteta i odnosa armija — narod;

— povećati važnost vojne kulture;
— izmeniti životnu karijeru oficira, tj. učiniti je privlačnijom za mlade ljude;
— vršiti strožu selekciju u toku karijere.

Pisac predlaže sledeće konkretne mere:

— Osnivanje Vojnog univerziteta, koji bi po rangu odgovarao civilnim univerzitetima, i koji bi se bavio proučavanjem vojne nauke, a istovremeno i njene veze sa politikom, ekonomijom, pravom, geografijom, tehnikom. On bi bio za sva tri vida oružanih snaga i dostupan svoj francuskoj omladini. Svršeni studenti postajali bi »niži« komandanti, dali bi armiji mladalački duh, daleko više nego što to danas daju podoficiri, koji su već

u godinama, a iz čijih se redova i danas dobija izvestan broj oficira.

— Podoficiri koji su proizvedeni u oficire imali bi pravo da idu do čina kapetana (ako su direktno proizvedeni), odnosno do čina potpukovnika (ako su pre proizvodstva prošli kroz oficirske škole).

— Za ostale oficire granica starosti bi trebalo da bude za kapetana 25—30 godina, a za majora 30—35 godina, što znači da bi oficiri provodili kraće vreme u nižim činovima. Ovo vreme je dovoljno da se stekne potrebno iskustvo u komandovanju. Za pukovnika bi granica starosti trebalo da bude 35—45 godina, a za generale od 40—50 godina. To znači da bi trebalo povećati broj viših oficira, i da bi 30—40% viših oficira trebalo da imaju mogućnosti da postanu generali.

— Treba bitno poboljšati materijalne uslove života za oficire.

— Selekcija kadrova treba da bude vrlo stroga. Prelaz sa kategorije »nižih« u »više«, odnosno »visoke« komandante treba da bude u znaku ispitivanja i pokazivanja svih potrebnih kvaliteta za višu kategoriju.

Tu ulogu treba da ostvare škole i to:

Ratna škola — za prelaz iz »nižeg« u »višeg« komandanta, dakle za majore i potpukovnike od 35—40 godina starosti, koja treba da odabere i pripremi oficire za dužnosti »viših« komandanata.

Centar za visoke vojne studije — prvi stepen ispitivanja kvaliteta — teoretski — za generale, sa 45—50 godina starosti za prelaz iz »višeg« u »visokog« komandanta.

Institut za visoke studije narodne odbrane — za visoke civilne i vojne rukovodioce, sa 50—55 godina starosti, kao priprema za najviša vojna rukovodeća mesta.

— Ovakva selekcija pretpostavlja dve krajnje starosne granice: od 40 i od 50 godina, kada oficir produžuje ili prekida svoj ugovor sa armijom; ako ima uslova, on nastavlja karijeru u armiji, ako ih nema, ipak je u mogućnosti, jer ima fakultetsko obrazovanje, da sa 40 pa i 50 godina starosti stvara drugu karijeru; najzad, on može da ode u penziju, ili u rezervu, ili da pređe u administrativnu ili tehničku službu u opštem državnom aparatu.

Pisac završava članak sa napomenom da ovo nije ni kompletan, ni definitivni predlog, ali da daje široku osnovu za diskusiju i razmatranje.

Pukovnik **Herman Teske**

PROBLEMI VOJNOG SAOBRAĆAJA U PROŠLOSTI I BUDUĆNOSTI¹⁾

Saobraćaj i transport oduvek su u ratu igrali vrlo značajnu ulogu. Preduzimanje i uspešno izvođenje taktičkih, operativnih ili strategijskih dejstava često je u velikoj meri zavisilo od raspoloživih saobraćajnih kapaciteta i njihovog efikasnog korišćenja. Do poraza brojno nadmoćnijih snaga u prošlim ratovima često je dolazilo usled zanemarivanja saobraćaja ili pogrešnih saobraćajnih proračuna. Da bi potkrepio iznete postavke o važnosti i ulozi saobraćaja u ratu, pisac iznosi brojne primere iz istorije ratova.

Tako naprimer ističe da su sredinom 19 veka uticaj saobraćaja na ratovodstvo i operativno planiranje i njihova međusobna zavisnost postali u tolikoj meri veliki da je, naprimer, strategijski razvoj protivničkih snaga bilo moguće proračunati iz njegovih železničkih planova, tj. iz pravaca železničkih pruga i njihove propusne moći (Moltke u Francusko-pruskom ratu 1870—1871).

U Prvom svetskom ratu ratovodstvo je došlo u još veću zavisnost od saobraćajnih činilaca i transporta na prvom mestu zbog toga što se rat vodio u svetskim razmerama i što su potrebe za ratnom tehnikom i materijalom narasle do ogromnih razmera. Ovo je, smatra pisac, s jedne strane uslovlilo dalji i brži razvoj transportnih sredstava i izduživanje kopnenih i pomorskih komunikacija, ali je, s druge strane, dovelo i do povećanja njihove ugroženosti. Usled toga je u ovom ratu borba za zaštitu sopstvenih, odnosno borba protiv neprijateljskih komunikacija, postala odlučujući činilac po ishod rata.

U Drugom svetskom ratu svi su se problemi iz prethodnog rata pojavili u još oštrijoj formi, pa je i pitanje saobraćaja bilo potencirano. Iako svi uočeni problemi nisu bili rešeni, a neki čak ni zahvaćeni saglasno ratnim iskustvima i novim uslovima, ipak je u ovom ratu borba protiv neprijateljskih i zaštita sopstvenih komunikacija dostigla kulminaciju (podmornički rat, borba za Suecki

kanal), stvorene su čitave vazdušne transportne flote, a železničkim i kopnenim komunikacijama izvršavani su transportni zadaci od strategisko-operativnog značaja.

Treba očekivati, zaključuje pisac, da će se budući rat voditi najmodernijim oruđima i u tom pogledu treba biti spreman za najnepovoljnije mogućnosti. Ovo, kao i totalnost rata, koja je u neprekidnom porastu, obavezuje ne samo vojne, naučne, tehničke i industrijske, već i saobraćajne eksperte na najužu međusobnu saradnju i napore u rešavanju saobraćajnih problema i pronalaženju mogućnosti odbrane od neprijateljskog dejstva najjačim sredstvima. U ovom slučaju radi se o odbrani od dejstva nuklearnog naoružanja i sprečavanju njegovog uticaja na pokretljivost i snabdevanje borbениh jedinica.

Pisac, u daljem izlaganju, ukazuje na osnovne probleme koje treba racionalno rešiti da bi vojni saobraćaj i transport uopšte mogli uspešno odgovoriti zahtevima savremenog rata i postati značajan vojni činilac. Svako transportno sredstvo (brod, kompozicija, vozilo, avion) od dragocene je važnosti u ratu. Zbog toga se ne sme nijednog časa dozvoliti da neko sredstvo ne bude pravilno i potpuno iskorišćeno. Da bi se ovo postiglo potrebna je solidna organizacija, koja će biti u mogućnosti da unapred spreči svako nepotrebno kretanje praznih transportnih sredstava, zagušivanje saobraćaja na komunikacijama, odnosno da reši sve saobraćajne probleme. Pored toga, sistemom organa za koordinaciju mora se obezbediti upravljanje saobraćajem na svakom komunikacionom pravcu, i to na celoj njegovoj dužini. Delokrug rada organa za koordinaciju obuhvata i pitanja pretovara, prenosa odgovornosti, obezbeđenja skladišnog prostora i dr. Koordinacija je naročito značajna na onim pravcima koji obuhvataju kopnene i pomorske komunikacije.

Drugi svetski rat ukazao je na potrebu za brzim pristaništima, odnosno brzim železničkim stanicama, tj. za pristaništima i stanicama koji će, savremenom organizacijom uređaja i mehanizovanjem pretovara, uz angažovanje što je moguće manje radne

¹⁾Militärische Transportprobleme in Vergangenheit und Zukunft, Oberst i. G. a. D. Hermann Teske, *Allgemeine Militärrundschau* (*Revue militaire générale*), Francuska, januar 1959.

snage, doprineti što većoj uštedi vremena. Ovo je potrebno iz tri razloga: da se što više skрати trajanje jedne ture, kako bi se povećavala efikasnost transportnih sredstava i nadoknadili gubici u sredstvima do kojih bi moglo doći; da se neprijatelju što kraće vreme izlože pogodni ciljevi za dejstvo; da se jedinicama doture potrebna borbeni i materijalna sredstva, čija je količina u stalnom porastu, odnosno da se i sa te strane doprinese pokretljivosti samih borbenih jedinica. U vezi s tim, u industriji, brodogradnji i kod železnice treba ubuduće raditi sa više mašte i pronalazačkog dara na daljem usavršavanju saobraćaja i transportnih sredstava kako u organizacionom, tako i u tehničkom pogledu.

Mogućnost upotrebe oruđa sa ogromnom moći razaranja nalaže potrebu za raščlanjivanjem i decentralizacijom ukrcnih, pretovarnih i iskrčnih pristaništa i železničkih čvorova. Danas se teži više ka tome da se, umesto relativno malog broja »super« luka, izgradi veći broj manjih ali osposobljenih pristaništa, sa svim potrebnim tehničkim uređajima za utovar i istovar, podzemnim skladišnim prostorima, odgovarajućim železničkim priključcima itd. Sve se ovo odnosi i na železnice, stim što je povećana potreba za obilaznim prugama, kao i za većim brojem ranžirnih i pretovarnih stanica. Pored toga, biće potreban veliki broj naftovoda, koji se na ugroženim rejonima moraju duboko ukopavati, kako bi se obezbedilo pogonsko gorivo bez koga se savremena armija ne može ni zamisliti.

Aktivna i pasivna odbrana kopnenih, pomorskih i vazdušnih komunikacija i objekata na njima jeste, po mišljenju pisca jedan od zajedničkih zadataka sva tri vida vojske, a ostvaruje se na različite načine (vatrom, tajnošću, promenama, zavaravanjem itd.). Ali o obezbeđenju vojnog saobraćaja i njegovih objekata moraju da misle i da na tome rade i civilni naučnici i tehničari, naročito u pogledu maskiranja značajnijih objekata i komunikacija, upotrebe veštačkih sredstava, organizovanja radiodezinformacija, onemogućivanja (ometanja) rada neprijateljskim radarima itd.

Pitanje zapremine i načina pakovanja materijalnih sredstava vrlo

je značajno za uštedu u transportnom prostoru. Upotrebom presovanih artikala i drugih koncentrata, naročito kod hrane — u cilju zadovoljavanja važnijih potreba fronta, dobija se dosta transportnog prostora. Pakovanje je značajno ne samo iz higijensko-praktičnih razloga, već i radi zaštite od radijacije.

Za brzu popunu gubitaka u transportnim sredstvima na morima, prugama, putevima i u vazduhu veoma je značajno standardizovanje tipova i njihova seriska proizvodnja, kao i razvijanje proizvodnih kapaciteta.

Raspoređivanje stručno osposobljenog osoblja na dužnosti na kojima će najbolje doći do izražaja njegova stručnost i iskustvo ima poseban značaj u saobraćajnoj službi. Za rad u saobraćaju nije dovoljna samo volja, nego je neophodno i solidno stručno znanje i iskustvo. Zbog toga, smatra pisac, treba još za vreme mira stvarati odgovarajuće stručni kadar koji treba da se sastoji od specijalista za saobraćaj na zemlji, moru i vazduhu, kao i od specijalista za naftovode, za zaštitu komunikacija i objekata na njima od dejstva nuklearnih oruđa, za proizvodnju koncentrata hrane, za pakovanje itd.

S obzirom na ulogu saobraćaja i njegov značaj u vođenju rata, neophodno je da se ubuduće pri planiranju neke operacije poče prvenstveno od toga da li su saobraćajni kapaciteti dovoljni da bi se nameravana dejstva mogla uspešno izvesti. Ovo nameće potrebu uske saradnje između operativnih i saobraćajnih organa pri planiranju borbenih dejstava. Zanemarivanje ovog principa moglo bi imati veoma teške posledice, kao što je to bio slučaj u Korejskom ratu.

Zaključujući svoja izlaganja, pisac ističe da će izvođenje borbenih dejstava u budućnosti biti moguće samo u tom slučaju ako saobraćajna služba bude obezbedila pokretljivost borbenih snaga, kao i njihovo uredno snabdevanje ratnom tehnikom i materijalnim sredstvima. Pri tome neće biti dovoljno da saobraćajna služba savršeno funkcioniše samo u organizacionom pogledu, nego i da se njeno funkcionisanje obezbedi od neprijateljskih dejstava.